ЧЫНЪЛАР ве МАНЕЛЕР

КЪЫРЫМТАТАР ФОЛЬКЛОРЫНЫНЪ ДЖЫЙЫНТЫГЪЫ

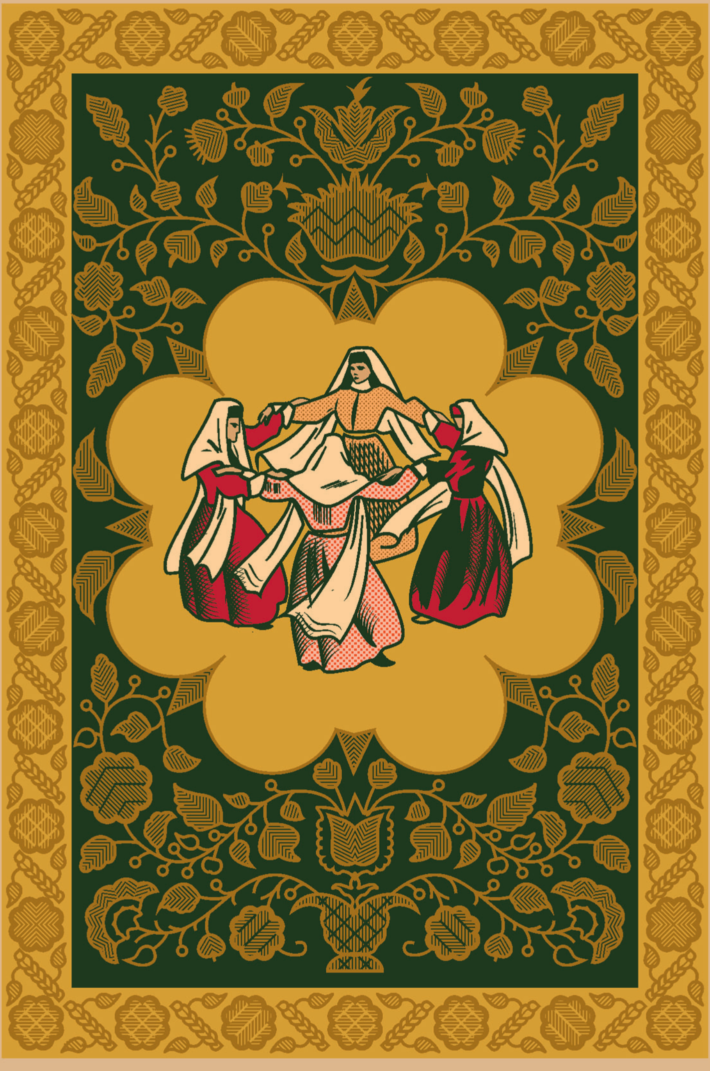

ЧЫНЪЛАР
ве
МАНЕЛЕР

Тертип эткен: *К. Джаманакълы*

ББК82(Крмтат)
Ч11

Къырым Джумхуриети миллетлерара мунасебетлери ве сюргюнликке огъратылгъан гражданлар ишлери боюнджа девлет комитетининъ дестеги иле тувгъан тиллерде эдебият нешир этюв Консультатив кенъеши тарафындан неширге тасдикъланды.
Къырым Джумхуриети девлет бюджети эсабына нешир этильди.
Сатылмаз.

Ч11 **Чынъ ве манелер** / тертип эткен: *Джаманакълы К.* — Репринт нешир. — Симферополь: КъДжДММ «И. Гаспринский адына медиамеркез», 2015. — 216 с. — Къырымтатар тилинде.

ISBN 978-5-9907584-5-2 **ББК82(Крмтат)**

Ч11 **Беседные песни и частушки** / составитель: *Джаманаклы К.* — Репринтное издание. — Симферополь: ГАУ РК «Медиацентр им. И. Гаспринского», 2015. — 216 с. — На крымскотатарском языке.

ISBN 978-5-9907584-5-2 **ББК82(Крмтат)**

© Джаманаклы К., *составитель,* 1936
© ГАУ РК «Медиацентр им. И. Гаспринского», 2015

ISBN 978-5-9907584-5-2

Элинъиздеки джыйынтыкъ 1925—26 сенелери Къырымнынъ чешит койлеринде, той-джыйынларда язып алынгъан ве белли фольклорджы, къырымтатар фольклоршынаслыгъынынъ илим оларакъ темелини къойгъан алимлерден бири Керим Джаманакълы тарафындан тертип этилерек 1936 сенеси къырымтатар тилинде басылгъан ильк фольклор джыйынтыгъыдыр. Япылгъан мезкюр ишнинъ, китап ичиндеки мальземелернинъ къыймети, тильшынаслыкъ, эдебиятшынаслыкъ ве фольклоршынаслыкъ ичюн эмиети акъкъында язмакъ мерамымыз ёкътыр. Зира, бу хусуста джыйынтыкъкъа кириш сёзю язгъан корюмли тюркшынас, филология илимлери докторы, бир сыра тюркий, шу джумледен къырымтатар, тиллери боюнджа салмакълы ильмий ишлернинъ муэллифи Николай Константинович Дмитриев, чынълар ве манелер акъкъында кениш макъалесинде Керим Джаманакълынынъ кендиси де озь фикирлерини бильдиргенлер.

Аман-аман бир асыр эвельси топланылгъан бу халкъ агъыз яратыджылыгъы инджилерининъ къыймети бугунь даа зияде арткъан, даа зияде билинген бир заманда «Чынълар ве манелер» джыйынтыгъыны экинджи неширге азырлар экенмиз, тертипчининъ макъалесине бираз тюзетмелер кирсетмеге джурьат эттик.

Биринджиден, макъаленинъ язылгъан йылына бакъсакъ ичиндеки мевкуревий ибарелерни муэллиф о заманнынъ шартларына уймакъ зоруна къа-

лып къулланмагъа меджбур олгъаныны коремиз. Экинджиден, 30-нджы йылларда дердж олунгъан метинлерде, шу сырада ишбу макъаледе де, не ичюндир тилимизге аслы да келишмеген ябанджы сёзлер пек чокъ расткеле. Меселя, поэзия, рифма, ритма, жест, момент, функция ве иляхре. Албуки, бу келимелер къырымтатар тилинде шиириет, къафие, везин, арекет, вазифе деп алына.

Шуны бир кереден къайд этмек истейим ки, чынъ ве манелерге асла да токъунылмайып, 1936 сенеси басылгъаны киби берилип, тюзетювлер тек Керим Джаманакълы макъалесинде япылды. Бу меселеде бизге, тертипчи ве макъале муэллифининъ къызы, корюмли фольклоршынас алим, филология илимлери намзети, бу джыйынтыкънынъ нешир этильмеси огърунда баягъы арекетлерде булунгъан Нурие Керимовна Эмирсуинова да къолтутты.

Джыйынтыкънынъ экинджи кере нешир этильмеси пек муим ве зарур бир иш оларакъ земаневий тильшынасларымыз, фольклорджыларымызнынъ ильмий тедкъикъатларыны янъы бир севиеге котерир, деген фикирдемиз.

З. Бекирова

ЧЫНЪ ВЕ МАНЕЛЕР ДЖЫЙЫНТЫГЪЫ

К. Джаманакълы тертип эткен чынъ ве манелер джыйынтыгъы къырымтатар фольклор лирикасыны топлап, нешир этюв джеэтинден чокъ меракълыдыр. Шимдиге къадар олсун махсус ильмий эдебиятта, олсун популяр джыйынтыкъларда фольклорнынъ бу жанрына (дёртлюклер) аз дикъкъат айырылып кельди. Максим Горькийнинъ белли чыкъышында фольклорнынъ эмиети там етерли анълатылгъан бир вакъытта къырымтатар фольклорынынъ хусусий ве аз белли олгъан бу байлыгъыны халкъкъа етиштирмек керек олгъаны ап-ачыкъ корюне.

Бу джыйынтыкъ ялынъыз бир эдебий нефис эмиетке малик олмайып, тиль джеэтинден де къыйметлидир. Зира инкъиляптан эвельки девир къырымтатар эдебиятында зайыф илерилегенинден фольклор тиль тарихы боюнджа къыйметли бир материал ерини тутмакъта. Фольклор ресмий тиль-

ге, хан ярлыкъларына, канцелярия, алыш-вериш тилине догърудан-догъру къаршы тургъан ве о девирнинъ сёйлешюв тилине эски аньаневий синтаксис, джумле къурулышыны, джансыз риторикасыны бозгъан кениш кутьленинъ джанлы тилидир. Фольклорнынъ устюнден эски аньаневий шекиллер басып турса да, о бу я шу дереджеде бугуньге къадар эски сёйлешюв тилини сакълагъандыр.

Басылмакъта олгъан лирик материаллар эски турмуш той-джыйын ве талакъаларда сёйленильгенлеринден эски тильни сакъласалар да мындаки материаллар топлангъан вакъытта фольклор топлав къаиделери козьде тутулмагъаны ишни бираз акъсаткъан. Бу къаиделернинъ бутюнлейин козьде тутулмамасы фольклорнынъ жанрыны озюне хас олгъан сынфий якътан классификация япмакъны да олдукъча къыйынлаштыргъан. Джаманакълы аркъадаш озюнинъ кириш сёзюнде мумкюн дереджеде бу ишни япкъан ве онъа муайен къыймет кескен экен, шимдики шараитте бу етерлидир. Бугуньге къадар не эдебият ве не де онынъ тенкъиди лирика хусусында ве айрыджа оларакъ миллий республикалар фольклорынынъ лирика жанры акъкъында къыйметли материал бермеди. Бу материал ильк теджрибе олгъанынен олдукъча меракълы ве къыйметлидир. Бу ерде бир меселени айрыджа къайд этмек керек ки, о да олса, материаллар язып алынгъанда тиль ягъындан айтылгъаны киби язылгъанмы-ёкъмы? Бу документлештирильмегендир.

Буларнынъ джумлесине бакъмадан шу джыйынтыкъкъа кирген материаллар озьлерининъ мунде-

риджеси ве эдебий эмиети джеэтииндей пек къый-метлидирлер. Меним фикримдже, миллий медений ильмий тешкерюв институты бу материалны ве умумен фольклор материалларыны басып чыкъарув ишине киришмекнен буюк къыйметли ишни башлады.

Профессор Н.К. Дмитриев

ТЕРТИП ЭТИДЖИДЕН БИР КЪАЧ СЁЗ

Бу джыйынтыкъ чынъ ве манелеримизни топлу бир тарзда басып чыкъарувнынъ ильк теджрибесидир.

Мында кирген материаллар Къырым ильмий тешкерюв миллий меденией институтынынъ Эдебият ве фольклор секторы тарафындан бираз вакъыт ичерсинде топлангъан материаллардыр. (Бу джыйынтыкътан башкъа джыйынтыкълар да шойледир). Къыскъасы, мында топлангъан материаллар муайен ильмий экспедиция япылып я да муайен мухбирлер тарафындан топлангъан дегиль де, бугуньге къадар айры шахыслар тарафындан чешит макъсадлар козьде тутулып, чешит вакъытларда топлангъан материаллардыр. Шунынъ ичюн де, буларнынъ конкрет оларакъ кимлер тарафындан топлангъаны, кимлернинъ агъызындан язып алынгъаны белли олмагъанындан, документаль бир шекильде там дегильдирлер. Фольклорда сёйледигимиз бу нокъталарнынъ мыт-

лакъа булунмасы керек эди. Лякин бугуньге къадар бу киби (фольклорны топлав, бастырып чыкъарув) муим ишнен огърашылмагъанындан бу иш акъсады.

Биз бу эксикликлерге бакъмадан материалларнынъ буюк эдебий къыйметини козьде тутаракъ бастырып чыкъармагъа ве эмекдар кутьленинъ яратыджылыгъыны озюне бермеге тырыштыкъ. Ич шубесиз, бу башлангъыч Къырым ВКП(б) виляети бюросынынъ 1943 майыс айында къырымтатар фольклорыны ишлеп, чыкъарув акъкъындаки буюк сиясий ве тарихий къарарыны конкрет оларакъ амельге кечирильмеси огърунда атылгъан буюк адымдыр. Шимди асыл бу джыйынтыкънынъ тизилишине кельсек, мында масаллар, йырлар, ве эпосларда олгъаны киби чынълар ве манелернинъ мундериджесине бакъып къатты бир классификация япылмады. Тек айры тарафларыны кириш сёзде ачып бермеге ве умумен чынъ ве манелеримизнинъ ичтимаий вазифелери ве эдебий къыйметлерини ольчемеге тырыштыкъ. Тиль тарафындан исе материалларны агъыздан илькинги язылып алынгъаны киби къалдырмагъа чалыштыкъ. Бунынъ тильни огренювде эмиети буюктир. Дигер тарафтан шуны да айтмакъ керек ки, чынълар манелер ве йырлар киби там олмайлар яни къаршысында мытлакъа экинджи бир шахыснынъ олмасы ве онынъ джевабыны талап этелер.

Онынъ ичюн чынълар мусахибели олалар. Манелер де башлангъыч девринде бойле олгъанлар. Ондан себеп чынъ ве манелернинъ не киби шараитте, не ичюн ве анги чынъгъа джевап олгъа-

ны язып алынгъанда конкрет косьтерильмегениндден буны сонъундан уйдурып япмакъ меселеси пек зияде зордыр. Иште бундан себеп тертип этиджининъ озю тарафындан язып алынгъан чынълардан (Бир къыз джыйынында чынълангъан чынълар) башкъа джыйынтыкънынъ биринджи къысмында олгъан чынълар белли дереджеде озьлерининъ маналары ягъындан уйдурылгъаныны козьде тутаракъ окъуйыджыларгъа окъумасы ве илериде буларнынъ тедкъикъатчыларгъа къолайлы олмасы ичюн чынъ ве манелернинъ тек башлангъыч мисраларынынъ баш арифлерине бакъып тертип этильди. Бу исе эскиде олгъаны киби элифбе системасына эсасланып тертип этильмеден, юкъарыда сёйледигимиз себеплер козьде тутулып тертипленгендир.

Фольклорнынъ дигер къысымларына бакъкъанда чынъ ве манелерни ичтимаий, икътисадий формацияларгъа болип классификация япмакъ бугуньде-бугунь чезильмеси ве аль этильмеси пек зор олгъанындан материални шимдилик юкъарыда сёйледигимиз киби тертип эттик. Ич шубесиз, джиддий косьтеришлер ве тенкъидлер нетиджесинде джыйынтыкънынъ экинджи басылышында бу эксикликлерни толдурмагъа тырышырмыз. Окъуйыджыларымыздан эсас талабымыз шу ки, чынъ ве манелеримизнинъ ичтимаий ве эдебий къыйметини мумкюн дереджеде анъламакъ ичюн бу акъта язылгъан макъалени дикъкъатнен окъумаларыны истеймиз.

Тертип этиджи

ЧЫНЪ ВЕ МАНЕЛЕРИМИЗ АКЪКЪЫНДА

Бу джыйынтыкъ къырымтатар фольклорыны топлу бир шекильде бастырып чыкъармакъ ичюн атылгъан ильк адым олгъанындан, биз бу ерде бир къач сёзнен олса да, фольклорнынъ эсас хусусиетлерини, умумий бир тарзда, къыскъадан сайып кечсек ерли олур, деп беллеймиз.

Бизде бугуньге къадар фольклор «миллий фыркъа»джылар ве оларгъа хызмет эткен «алимлер» тарафындан «халкъ эдебияты» термининен юрьсетилип кельди. Табиий, бу ич бир ильмий термин дегиль, чюнки «халкъ» эпитети астында фольклорнынъ сынфий олувы ве онынъ сынфий джемиетте, сынфий характер ташыгъанынынъ устю бус-бутюн орьтюльмектедир. Шунынъ ичюн «халкъ эдебияты» терминини ильмий бир термин оларакъ къулланув сиясий янълышлыкътыр.

О термин ерине алдыгъымыз «фольклор» термини бу куньде интернационал бир характер алгъан ильмий эдебий бир терминдир. Онынъ шимдики куньде ильмий манасы, бизим анъладыгъымызджа сынфий мевкурелерни образларда акис эттирген кутьлевий, шыфахий, поэтик яратыджылыкъ демектир. Мына бойле тайинлештирильген ильмий бир объектнинъ озюне махсус хусусиетлери де бардыр.

Бириндживиден: фольклорнынъ хусусий нокътасы онынъ конкрет муэллифлернинъ бельгисизлиги ве мальземелернинъ халкъ тарафындан тюрлюдже уйдурылып айтылмасы ве йырланмасыдыр; экинджиден, онынъ шыфахий олмасы, шыфахий ве, бу себептен, онынъ мейдангъа кельген деври, ай ве йылыны конкрет тайинлевнинъ мумкюнсиз дереджеде зор олмасыдыр.

Учюнджиден, фольклорнынъ язылы эдебияткъа коре, базы бир жанрлары санатнынъ айрым элементлери олгъан юзь арекетлери, мимика, оюн арекетлери, музыка ве макъамнен бирликте догъмасындадыр. Меселя: йырлар, чынълар, озьлерининъ нагъме ве макъамларынен бирликте догъсалар, манелер эм макъамлары ве эм де оюн арекетлеринен бирликте догъмакъта.

Дёртюнджи хусусий тарафы — фольклорнынъ тили язылы эдебияттаки тильден зияде

ерли шивелерге даа сыкъы бир суретте багълы олмасындадыр.

Фольклорны огренювде бу косьтердигимиз хусусиетлер даима козьде тутуладжакътыр. Буларны козьде тутмадан меселеге догъру янашмакъ мумкюн дегильдир. Шимди бу умум къайдларны япкъандан сонъ, фольклорнынъ поэзия къысмындан сайылгъан чынълар ве манелеримизни ачыкъ анъламакъ ичюн умумен поэзия не, ве онынъ характер нокъталары къайда деген суаллерге джевап берип кечмелимиз.

Бириндживден поэзия ичтимаий омюрнинъ махсулы олмакънен, онынъ осюв къанунларына таби ве айны заманда онъа тесир япыджы поэтик яратыджылыкътыр.

Экинджиден поэзия — «дуйгъу образларынынъ сёзлерде гъайып этильмеси ве дуйгъуларнынъ озюне хас умумийлештирильмеси демектир».

Ич шубесиз, ис-дуйгъуларнынъ чешитлери сынфий джемиетте инсанларнынъ ис ве дуйгъуларыдыр. Башкъа тюрлю айткъанда, шиириет сынфий мевкуренинъ хусусий бир шекилидир. Шиириетни кенъ ве тар манада оларакъ эки тюрлю анъламакъ ве анълатмакъ мумкюндир. Чюнки эр бир образлы айтылгъан лаф шиирий лаф, деп сайылабилир ве сайылмакътадыр. Ондан себеп несир шекилинде язылгъан эдебий

эсерлер де кенъ манадаки шиириет сырасына киребилирлер. Буларгъа, мисаль оларакъ, Алимджан Ибраимовнынъ «Табиат балалары», «Къызыл чечек»лери, Гогольнинъ «Олю джанлар»ыны косьтермек мумкюндир.

Бу нокътадаки шиириет исе тек дуйгъу образларынынъ сёзлерде гъайып олунмасы дегиль де, лафларнынъ везинли олмасы ве везинлешмесидир. Лякин бу ерде шуны да къайд этмек керек ки, эр бир везинли ве къафиели парча шиир сырасына киребильмез. Бойле парчалар дуйгъулы сёзлерден башкъа ич бир шей дегильдир:

Исим джыныс бир джынысы текмиль
бильдирир.
Исим хасса хукум ферде вердирир,
Ад дийиндже джумле адлар мырад
Ахмет ады акълы заде ирдирир.
Ад исе исим джыныс, Ахмед исе исим хас,
Бу Къыяс эсмайи тефрикъ эттирир.

(М. Абдулкъадыр, «Къаваидилисани — тюркий», сах. 14).

Мында муайен грамматик бир къаидени акъылда тутмакъ ичюн сёзлер везинлештирильгендир.

Юкъарыда къайд эттигимиз киби поэзиянынъ акъикъий олмасы ичюн тек сеслер дегиль де, дуйгъуларнынъ образларда айры бир тарзда умумийлештирильмелери керектир.

Меселя:

«Къашынъа коре кирпигинъ,
бойынъа — сачынъ,
Къавушып сенинъ корьгейдим
бир къуванчынъ», —

дегенде, севген яш озь дуйгъу ве кедерлерини муайен бир услюб, муайен бир везинли шекильде, муайен бир сурьат ве муайен бир котеринкликнен даа айдын, даа къуветли бир тарзда анълатмакъ истей.

Лякин бу чынъны несир шеклинде айтмакъ керек олса: «*Сенинъ къашынъа коре кирпигинъ, бойынъа коре сачынъ. Сеннен къавушып олсам да, бир къуванчынъ корьсем*» шеклинде олур. Мында энди услюб, везин, сурьат бир тамам денъишти ве чынъда берильген дуйгъу ве къувет къалмады. Демек, шиирнинъ бу ердеки къувети несир шеклинден ве онынъ тертиби чынъ ве манелеримиз сёзлерининъ дюзгюнликлери ве лафларынынъ образлыгъы сехтинде(четинде) олдукъча буюк бир зенгинликке малик олгъан бир асабалыкътыр.

I. Чынъ ве манелернинъ ичтимаий вазифелери

Чынъ ве манелеримизнинъ ичтимаий вазифелерини ачыкъ анъламакъ ичюн башта йырларнынъ ве умумен санатнынъ тарихий башлангъычы къайда ве неде олгъаныны айрыджа къайд этип кечмек керек.

Бу меселелерни ачыкъ анъламакъ ичюн ичтимаий омюримиздеки шу киби алларгъа козь ташласакъ, буны анъламакъ олдукъча къолай ве енгильдир.

Меселя: ишчилернинъ бирликте агъыр бир ишни джыйылышып ишлегенлери вакъыт йырладыкъларывe умумен везинли сес чыкъаргъанлары эр кеске беллидир. Бундан да башкъа аскерлернинъ узакъ ёл юрдиклери вакъыт, оларнынъ тез ёрулмамалары ичюн ве умумен бир такт боюнджа енгиль юрьмелери ичюн йырладыкъларывe иляхри киби алларда, эр ким ичюн белли олгъан аллардыр. Мында шуны да айтмакъ керек ки, буларнынъ базылары ич бир манасыз тек айры макъамларны текрарлавдан ибарет олалар. Бунынъ себеби йырларнынъ макъамлары, оларнынъ агъыр ишлерини енгиллештиргенинде ве бир тактнен къозгъалмалары ичюн хызмет этмесиндедир. Затен йырларнынъ макъамлары везинли олмасы, ишленген ве юрюльген юрюшлерни де везинге таби эттирмек, оны енгиллештирмеге ярдымджы бир васта олалар.

Бу омюрдеки олгъан адиселерге бакъкъанда шуны коремиз ки, ич бир шексиз йырларнынъ озьлери макъамларынен бирликте коллектив эмек джерьяны саесинде мейдангъа кельгенини ве оны тертипке кетирген ичтимаий бир адисе олгъаныны айдынлаштырмакътадыр.

Буларнынъ джумлеси йыр ве музыка, эм бутюн санатнынъ башлангъыч тарихы эмек джерьянында олгъаныны ачыкъ анълатмакъта. Сёйледигимиз киби, йырлар эмек джерьянында догъмакънен бирге оны ёнетмек ичюн де хызмет эткенлер ве этелер. Булар бойлеликле яваш-яваш озьлерининъ догърудан-догъругъа олгъан ярдымджы алларындан узакълаша, халкънынъ эстетик дуйгъуларыны турмадан осьтюргендирлер. Бойле бир ёлларнен бизим йырларымыз ве, бу джумледен оларакъ, чынъ ве манелеримиз эмек джерьянынынъ илерилевинен оськеннинъ ве айны заманда озюнинъ онъа ярдымджылыкъ ролюни сакъламакънен эстетик дуйгъуларны юксельтерек феодализм ве, хусусан, капитализм джемиетинде окъув, язысы олмагъан «ашагъы» ичтимаий табакъа — койлю ыргъат, ишчи ве эснафларнынъ язылы эдебияты ерини туткъан кутьлевий нефис эдебий яратыджылыгъы олып къалгъан ве къалмакътадыр. Мына бойле олгъан чынъ ве манелеримиз, ич шубесиз, узун бир девирлерден берли сёйледигимиз кутьленинъ айры ичтимаий, тарихий сафлар ичерсинде аяткъа бакъышындаки кейфини, курешини ачыкъ анъламагъа хызмет этеджектир.

Юкъарыда айрыджа къайд эттигимиз киби, фольклор язылы эдебияткъа коре даа зияде халкънынъ турмушында къонакълагъанын-

дан, фольклорнынъ бир къысмы олгъан чынъ ве манелерде халкънынъ турмуш адетлерини, къылыкъларыны, гъамларыны, къайгъы ве севинчлерини огренювде де олдукъча ярдым косьтереджектирлер.

Учюнджиден, фольклор, ве бу джумледен, чынъ ве манелеримиз юкъарыда къайд эттигимиз киби, энъ кескин сынфий куреш вастасы олгъан тильни осьтюрювде де буюк бир хызмет эткен ве этеджектир.

Ич шубесиз, фольклорнынъ бир къысмы олгъан чынъ ве манелер эм де мундериджелери ягъындан сонъ дередже байдырлар. О хусуста халкънынъ озю оларнынъ битмез, тюкенмез бир дереджеде зенгин яратыджылыкъ чокърагъы олгъаныны ве онынъ фикирлери гъает отькюр ве дерин бир манада айтмагъа хызмет эткенини косьтерген пек яхшы мисаллер бар.

Меселя:

Чынъ дегени чий гоньдир,
къайда олса кетер.
Анъламазгъа бош сёздир, анълагъан джетер.

Чынъ адий ве бош сёз дегиль де, манаджа толу ве эдебий айтувлар экен. Бу бир тюрлю характеристика.

Чынънынъ олдукъча сезгин бир яратыджылыкъ чокърагъы олгъаныны косьтерген ве косьтермек истеген кене шу чынъларгъа дикъкъат этинъиз:

«Джоргъа миндим, тай джеттим,
Орны оттим.
Сексен тие (деве), къыркъ маджар
чынъ тиеттим»,

айны шу манада:

«Джоргъа миндим, тай джеттим,
Орны кечтим,
Юз алтмыш чувал чынъымнынъ
бирсин чечтим», —

демеси чынъ чокъракъларынынъ не къадар зенгин олгъаныны косьтермектедир.

Бундан да башкъа бизим чынъларымызнынъ эксериети той ве джыйынларда чынълагъаныны ве халкънынъ той-тойдан чынъджылыкъ япып юрьген ве тойларнынъ «зийнети» сайылгъан дереджеде язылы эдебият шаирлери ве эдиплери киби къыйметли кедайлары, яни профессиональ чынъджылары олгъаныны чынъларнынъ озьлеринде ачыкъ коремиз.

Меселя:

Чынъланъыз, кедай,
чынъланъыз ойламанъыз,
Къонакъбай: *Не болса, болсын,*
айтынъыз, сайламанъыз.
Кедай: *Акъылсызмы кедайынъ,*
чынъ сайламай,
Манъгъыттан келип,
Тарханны бир бойламай.

Бир ай койден чыкъкъаным,
тойдан тойгъа,
Къыбла,баты,кунь тувуш бойдан бойгъа.
Къонакъбай: *Сиз бир кельген мусафир*
айбет,къыйбет,
Ярашыкълы бир чечек,тойгъа зийнет.

Буларнынъ эписи халкънынъ шифахий, нефис эдебий яратыджылыгъы не къадар зенгин олгъаныны ве онынъ айрым яратыджылыкълары кутьле тарафындан не киби урьмет ве севги къазангъанларыны косьтермектедир. Бу киби зенгин бир нефис эдебий яратыджылыкъкъа бизим якълашувымыз да олдукъча джиддий ве дерин олмалыдыр.

Бизим чынъ ве манелеримизнинъ буюк бир эксериети керек къыз ве керексе яшларнынъ озь севгилилерини макътавгъа, онынъ гъамларына ве эм де севинчлерине багъышлангъандыр. Бунынъ эсас себеби эмекдар халкънынъ инкъиляптан эвель даима баскъы ве зулум алтында булунмасында ве ичтимаий, сиясий омюрден узакълаштырылмасындадыр. Дигер тарафтан койлю ходжалыгъында узун бир девир патриархаль бир системнинъ озюне хас аньаневий бир турмушны мейдангъа кетирмесиндедир. О аньанелернинъ пек чокълары бизге белли олдугъы киби, онынъ айры къалымтылары шимди де аз да олса яшамакътадыр. Бу куньде чынъ ве манелеримизни огренюв о киби адетлернен курешювде де буюк роль ойнайджакътыр.

Эски омюрде къызнен яшнынъ шимдики киби сербест ве ачыкътан-ачыкъ севишювлери ве севдиклерине барып, я да алып олмалары мумкюн олмагъанындан, экинджиден, озь севгисини шимдики киби мектюп ве дигер васталарнен бильдирмеге язысы ёкълугъындан себеп, олар озь севгилерини чынъ ве манелеримизнен бильдиргендирлер. Шунынъ ичюн чынълар ве манелернинъ буюк бир эксериети хусусий севгиге багъышлангъан ве яшларнен къызлар арасында джайрагъандыр. Бунынънен багълы оларакъ чынъ ве манелеримизнинъ образлары, шекиллери джеэтинден де олдукъча къыскъа ве конкреттирлер.

Бу алнынъ экинджи себеби де айтылгъан фикирлернинъ акъылда тез ве узакъ вакъыт къалабильмесине хызмет этмесиндедир. Онынъ ичюн яшлар эм де къызлар озьлерининъ севгилерини шу тарзда къыскъа ве конкрет образларнен айтмакътадырлар:

«Ай догъар сини киби,
Салланыр сельви киби,
Меним яреми корьсенъиз,
Сёйленир бульбуль киби.

Сув акъар булдур-булдур,
Явлугъым толу гульдюр,
Бен яреми корьмедигим,
Эки ай, он эки куньдир.

Раф устюнде он айва,
Оны кимлер къокъласын,
Меним ярем мында ёкъ,
Мени кимлер ёкъласын».

«Ачылып тургъан бир гульсинъ,
тек солмасанъ,
Мен дюньяны къатийим сен болмасанъ.
«Ах» дегенде алайым сени къайдан,
Толу эттен тюшюрдинъ джурек майдан.
Дерья ташкъын, сув салкъын,
бермий кечюв,
Сен къартаймай, мен ольмей,
джокъ вазгечюв.
Акъшам «ах» деп джатаман, ай баткъачы,
Адынъны айтып чыкъаман, танъ аткъаче.
Сувдай сени чайпамам, кирдай сыкъмам.
Гульдай сыйпап тутарман,
хатиринъ джыкъмам», —

киби чынъ ве манелер къызнен яш арасындаки олгъан хусусий севгини дерин бир дуйгъуларнен устаджа косьтермекте ве оларнынъ бири-бирлерине олгъан дикъкъатларыны джанлы образларда бермектедир.

Ай догъар акъмакъ илен,
Не олур бакъмакъ илен,
Чиркин къызлар дюльбер олмаз,
Чокъ алтын такъмакъ илен.

Бай къызына эр не къадар алтынны чокъ такъсанъ да чиркинлиги кене чиркинликтир деп мыскъыллап айтылгъан манелердир. Кене де чынълар арасында шу сой чынъларны да корьмек мумкюндир:

Меселя:

Ай къатында бир йылдыз ай баласы;

Алтын тастан сув ичер бай баласы, —

деген чынъгъа джевап олгъан чынъгъа бакъынъыз:

«Ай къатында бир йылдыз айгъа тартыкъ;

Бай баласы болгъанчюн кимден артыкъ?» —

киби сынфий фаркъны ачыкъ косьтерген чынълар да аз дегильдир.

Меселя:

Коптен чокълукъ корьгеним,
не болур алым?

Уйде шийим къалмады, тышта малым.

Бу чынъ койдеки сынфий табакъалашувны олдукъча айдын косьтермектедир.

Чынъ ве манелеримизде айрыджа къайд этиледжек бир нокъта олса, о да инкъиляптан эвель мустемлеке укюм сюрьген бир девирде, къадынларнынъ «ярым» инсан сайылгъаны ве онынъ эр тюрлю укъукътан, ичтимаий омюрден четлештирильгени чынъ ве манелеримизде пек айдын, ачыкъ акис эттирильмекте ве чокъ ер алмакътадыр.

Меселя:

«Кель анама келин бол — эгиль, бугуль,
Беш юз рубле козюме, бир шей дегиль.
Къапылары къалындыр,
Къомшулары залымдыр,
Анеси не десе десин
Къызы меним малымдыр.
Азгъана къойдан кок тувар — эльтир тери,
Сен бабанънынъ сатлыгъы мен муштери», — киби чынъ ве манелер эскиде къадынларнынъ мал тарзында сатылгъаныны ве оларгъа ойле бакъыш олгъаныны косьтермектедирлер.

Къадынларнынъ эр не олса-олсун озюнинъ «такъдиринден» корьмеге ве «баш язысыны козь корер» деп чынъламагъа меджбур эткенлер:

Меселя:

«Ах» деп дердим тёгемен анайыма,
Кореджек куним язылгъан манълайыма», — деп, гъарип къызлар озьлерининъ «такъдир»ге бойсунмагъа меджбур олгъанларыны агълай-агълай чынънен айткъанлар.

II. Чынъ ве манелеримиздеки лирик джеэтлер

Бизим чынъ ве манелеримиз фольклорнынъ лирик къысмыны тешкиль этелер. Шунынъ ичюн чынъ ве манелерде омюрни олгъаны киби акис эттирюв ёллары дестанлардакинден фаркъ эте.

Дестанларда адиселерни ве инсанларны тасвир этюв меселеси лирик эсерлердекинден кенишче бир тарзда къоюла.

Шунынъ ичюн дестан шекилинде эсер язгъан языджылар ве фольклорны яшаткъанлар окъуйыджыларына бериледжек нетиджени догърудан-догъру бермейлер ве кенъ тарзда косьтермейлер, дестанлар адиселерни ве инсанларны кенъ бир тарзда тасвир этелер ве озьлерине керек олгъан мантыкъый нетиджелерни чыкъаралар ве чыкъармагъа меджбур этелер.

Даа догърусы, сёйлейиджи яки языджы шараитни тасвир ёлларынен бермек истеген гъаесини бере. Лириклер айткъанлары яки яздыкълары эсерлеринде адиселерни ве яки инсанларны тасвирлерге кениш токъталмадан догърудан-догъру озьлерининъ шулардан алгъан ве олар хусусындаки ички дуйгъуларыны акис эттире ве айны заманда, берильмеси керек олгъан гъаелерни образларнен бермектедирлер.

Меселя:

«Ах, эттим мен деринден,
Джаным кочьтю еринден.
Мен «ах» этмей, ким «ах» этсин?
Ярем кетти элимден.
Джангъызгъа джала коп болыр,
дюльберге душман,
Къаралдынъны къоругъан мен бир къушман.

Ичим джалын, тышым от,
козьяшым мондир,
Душманым болсанъ джакъ ольдюр,
дост болсанъ — сёндюр», —
деген чынъ ве манелерни косьтермек мумкюндир.

III. Чынъ ве манелеримиздеки манзара

Эдип ве шаирлер, чынъджы кедайлар ве манеджилер озь яратыджылыкъларында инсанларнынъ курешлерини, арекетлерини ве кедерлерини акис эттирмекнен берабер о адиселернинъ насыл бир шараитте девам эткенини косьтермек ве оларны даа манзаралы, даа да ачыкъ этип бермек ичюн табиатны да тасвир этерлер.

Эдебияттаки табиат тасвирлери манзара деп адланыр.

Бизим чынъ ве манелеримиз табиаты бай, олдукъча дюльбер олгъан Къырымнынъ табиатынен, зийнетленген ве онынъ джогърафик хусусиетлерини де акис эткендирлер. Манзара чынъ ве манелернинъ ифадели, чешит ренкли олмасына буюк хызмет этмектедир.

Манзара эдебий эсерде, чынъ ве манелерде тюрлю-тюрлю вазифелерни эда этмектедир.

Бириндживден, манзара муэллифнинъ, яки сёйлейиджининъ дюньягъа бакъышыны ве кей-

фини косьтерир. Шунынъ ичюн, ич шубесиз, чынъ ве манелердеки манзара сёйлейиджининъ аяткъа бакъышына, мунасебетине багълы оларакъ сайланып алыныр.

Меселя:

Яйлаларда боран вар,
Бени дерде къоян вар,
Чек, къайыкъчы, куреги,
Банъа ёлда бакъан вар.

Мында биринджи мысрадаки манзара къайгъынынъ ве дертнинъ деренлигини бильдирмек ичюн кетирильген табиат левхасыдыр.

Экинджи бир тарафы – манзара халкънынъ объектив барлыкъкъа бакъышыны бильдирир.

Меселя:

«Ярашыкълы, онъ бостана,
акъ (Алла) бергиси,
Ашамакънен битмейджек бол сергиси», – деген чынъдаки биринджи мысрадаки манзара эски девир койлюлернинъ аяткъа мистик бакъышыны ачыкъ косьтермектедир. Чюнки мында табиаттаки адиселернинъ табиаттан тыш бир къувет тарафындан мейдангъа кетирильгенине инангъанларыны косьтере.

Учюнджи бир тарафы, ич бир зийнет, ярашыкъ къошмадан манзара эмек джерьяныны косьтермеге хызмет эте.

Меселя:

«Джем чаламан ористе, онъламагъа,
Бир кимсенен бир джавлыкъ ёлламагъа», — демекнен помещик топрагъындаки койлюнинъ иш джерьяныны айтмакътадыр. Бойлеликнен манзара керек эдебиятта ве керексе фольклорда сынфий нокътаи назардан тюрлю-тюрлю вазифелерни эда эте.

IV. Чынъ ве манелеримиздеки образлар

Нефис эдебиятнынъ ве онынъ айырылмаз бир къысмы олгъан фольклорнынъ озьгюн хусусиети мевджут барлыкъны образларда акс эттирювдедир.

Образнынъ эсас хусусиети исе — аятны индивидуаллештирип косьтерювде ве о индивидуаллештирильген адиселернинъ озьлерине хас олгъан джанлылыкъ хусусиетлерини сакълавындадыр.

Табиий ки, бу языджы ве фольклорны яраткъан халкънынъ аятта олып кечкен адиселернинъ олгъаны киби ресимини чекмек дегильдир. Аяттаки адиселерни образларда акс эттирюв бир чокъ мураккеп ёлларнен мейдангъа келир.

Демек, аятны акс эттирюв саде, адий бир иш дегиль де, чокъ тарафлы мураккеп бир джерьяндыр. Онынъ ичюн нефис эдебий эсерлерде ве фольклордаки образлар аятны ве ондаки

адиселерни адий бир тарзда догърудан-догъругъа акс эттирюв дегиль де, муреккеп, дуйгъуларны ифаде этювнинъ бир шекилидир.

Биз эр бир образда айры сыныфларнынъ ве айры ичтимаий группаларнынъ этраф-муитке бакъышларыны ве онъа мунасебетлерини анълай ве онынъ объектив барлыкъны денъиштирмеге не киби актив хызмет эткенини коремиз.

Образлар айры услюб ве жанрларда озьлерининъ къурулышлары джеэтинден фаркъ этип, башкъа башкъа олалар. Бу фаркъ айры услюб ве жанрларны тешкердигимиз вакъыт ачыкъ корюнмектедир.

Меселя: эпик жанрларнен лирик жанрлардаки образларнынъ къурулышлары бири-бирлеринден фаркълыдыр. Лякин бу фаркъ ич де бири-бирлерине ошагъан нокъта ёкъ, демек дегильдир.

Базы ерлерде дестаннен лирика бири-бирлерине къатылырлар, о вакъытта образларнынъ къурулышлары эм лирик, эм де эпик характер ташырлар. Эпик эсерлерде омюрнинъ чешит корюнишлери чырмалып алынабилир ве бунынънен берабер эсернинъ композициясы денъиширир, колеми де кенишлер.

Лякин лирик жанрлар тасвирден зияде шараитлернинъ тесирлери саесинде мейдангъа кельген ички къасеветлерни, фикир ве дуйгъу-

ларны акс эттирир, онынъ ичюн лирик жанрлардаки фикирлер сыкъыштырылгъан ве къысчъартылгъан бир тарзда олурлар.

Бундан себеп де лирик жанрларда дестанларда олгъаны киби муреккеп композициянынъ башлангъыч ве иптидаий элемент ташыгъан лирик жанрлардандыр.

Сёйледигимиз киби, олар тышкъы тесиратлар саесинде мейдангъа кельген ички кедерленюв, фикир ве дуйгъуларны ифаде этмекте.

Меселя: ыргъат образыны косьтерген шу чынъда сёйледигимиз алны ачыкъ корьмек мумкюндир.

Ай козюнъни севийим къумрал омач[1].
Мырза да иш буюра, къарным да ач.

Бу чынъ эски мырзалар къолунда къуллыкъ эткен ыргъат образыны къыскъа, амма пек анълайышлы косьтермекте.

Айны шу чынъ киби ыргъат образыны берген ве онынъ шорбаджысына исьян эткенини бильдирген ашагъыдаки чынъны косьтере билирмиз.

«Тамам анам айдадынъ, къуру сюекмен,
Келеджекте мен сагъа джурмейджекмен», —

[1] Омач — бир ашнынъ ады, лякин мында «къумрал омач», деп къулланылмасы Къарасув районы мырзаларындан бириси ыргъатына керекли ундан япылгъан «умач» бере экен ве бунда ичмеге сербест вакъыт быракъмадан иш эмир эткенине къаршы айтылгъандыр.

деп бай ве мырзаларнынъ къолунда чалышкъан эвельки ыргъатларнынъ зулумгъа къаршы баш котергенини къыскъа бир тарзда косьтерген дерин сынфий тюс ташыгъан бир чынъдыр.

Умумен пек чокъ чынъларда севги образлары къыскъартылып берильгендир.

Меселя:

«Ёл янында мермер таш;
Дилим сёйлер, козюм яш.
Меним ярем сорасанъ,
Ал янакълы къалем къаш», —

деп адий бир композиция элементлеринен къыскъа бир тарзда ве гъает ачыкъ оларакъ озюнинъ севгисининъ не къадар къуветли олгъаныны айта ве озь «яреси»нинъ образыны бермектедир. Бу образ динълейиджининъ тасавурында ялыбой къызларындан дюльбер бир къызны джанландырмакътадыр.

Меселя: шу ашагъыдаки севгини анълаткъан чынъда яшлыкъ ичюн хас олгъан алны корьмек мумкюндир.

«Сибиртким сабы — сым-сырма,
кумюштен алкъа,
Мени севсенъ ичтен сев,
дуйдурма халкъкъа», —

демеси яшлар арасында севгининъ эскиде даима гизли олгъаны ве гизли олмагъа тырышылгъаныны ве яшнынъ гизлиден къыз пенджересине

къоркъа-пыса келип кеткенини анъдырмакътадыр.

Эски девирде медений миллетлер киби къызнен яш джыйынларда, тойларда ве топлашувларда ачыкътан-ачыкъкъа отурышып-севишмек дегиль, сёйлешмедиклери ве, атта бири-бирлерини корьмедиклери, якъын куньлерде унутылмайджакъ бир акъикъаттыр. Иште севгидеки бойле характер нокъталарны чынъ ве манелеримиздеки образларнынъ къурулышлары, ички къасеветлери, фикир ве дуйгъуларнынъ къысъкъартылып акис эттирильгенини тасдикъ этип турмакътадырлар.

Юкъарыда сёйлешмедигимиз киби дестанлардаки образ къурулышлары лирик жанрлардакинден башкъадыр.

Меселя:

Чорабатыр бусанды,
Буздай демир къушанды.
Ель етмезни минди, дий,
Джели-чаба кетти, дий.
Али бей оны корьди, дий,
Сакълавларына айтты, дий;
Токътасанъыз, джигитлер!
Бир къараджа булут чыкъа,
Къараджа булутнынъ астындан,
Бир яман сан[1] чыкъа,

[1] Тоз, думан.

Шу сан ичинден корюнген
Нарик огълу Чорадыр.
Айткъачы къадар шу арада
Чорабатыр кельди.
Чорабатыр кельгенде,
Али бей огъа бир йыр айтадыр,
Айт иним, айт иним;
Ат иеси сен болсанъ
Атынъ алда, къайт иним;

Чорабатыр:

Къайтмам, акъам, къайтмам, дий.
Ат иеси мен болсам,
Улав алкъан сен болсанъ,
Сучым алмай къайтмам, дий...
Иляхре бойле кете.

Мында образлар шараитнинъ муреккеплигинен бирликте берильгени ачыкъ корюнип тура. Онынъ ичюн мындаки образларнынъ къурулышлары манелердеки киби дегильдир.

Мында эсер муайен бир композициягъа маликтир.

V. Чынъ ве манелеримизнинъ тили

Эдебият ве фольклордаки тиль, образларны там ве айдын бермек ичюн озюне хас хусусий бир характер ташыр. Онынъ ичюн эдебият ве фольклордаки тиль, илим ве фендеки тиль киби дегильдир. Табиий ки эдебият ве фольклорда-

ки тильни, илим, фен тилинден сёйлешюв ве, умумен, эдебий тильден бам-башкъа айры бир тиль деп анъламакъ догъру дегильдир. Онынъ башкъалыгъы ве специфик нокъталары эдебият ве фольклорнынъ озьгюнлигинден акъып чыкъмакътадыр.

Бунынъ себеби эдебият ве фольклорда мевджут барлыкънынъ олдукъча хусусийлештирилип берильмесинде олса, дигер джеэттен эдебият ве фольклорда айры сыныфларнынъ ве ичтимаий группаларнынъ образларыны берювде, о, образларнынъ озьлерине хас олгъан сёйлешюв хусусиетлерини, эм де оларнынъ тиль байлыкъларынынъ характер нокъталарынынъ сайланып алмасындадыр.

Шунынъ ичюн эдебият ве фольклордаки тиль, илим, фен, техника ве сёйлешюв тилинден олдукъча ифадели, дюльбер олмасынынъ себеби сёйледигимиз киби образларнынъ озьлерине хас хусусиетлеринен багълы олмасындадыр. Чюнки языджы ве фольклор яратыджылары къараманларынынъ сынфий табиатыны ачыкъ суретте ифаделемек ичюн о къараманларнынъ арекетлери, юрюш-турушыны, тилини де косьтерелер. Бундан себеп эдебият ве фольклорнынъ тили озюне хас махсус бир хусусиет алыр.

Экинджиден, бу джыйынтыкътаки чынъ ве манелернинъ белли бир дереджеде муайен ичтимаий табакъанынъ озь арасында (койлюлер-

нинъ ыргъат ве эснафларнынъ) чынъланып, йырланып юрьмесинден себеп онда айры сыныфларнынъ ве айры ичтимаий группаларнынъ тиль хусусиетлерининъ характер нокъталары олдукъча аздыр. Бойлеликле, чынъ ве манелер озьлерининъ хусусий характерлеринен бирликте муайен ичтимаий группаларнынъ тиль нумюнелерини бермектедир Мында, шуны да къайд этмек керек ки, бизим чынъ ве манелеримизде абстракт фикирлевлер гъает аз, язылы эдебиятта исе абстракт мукъаеселер буюк бир ер ала.

Мына чынъларда «къара»,«ярыкъ» киби адий абстракт сёзлер биле «булуттай къара» «айдай ярыкъ» киби конкретлештирилип берильгендир.

Мукъаеселер, эпитетлер ве ошатувлар инсанларнынъ аятта нокътаий назарынен олдукъча багълыдыр.

Мукъаесе ве ошатувлар халкънынъ кейфини, онынъ мешгъулиетини анълатыр ве анълатмакъ истенильген фикирни олдукъча къуветлендирирлер.

Меселя:

«Кетеджекмен койимден булуттай къайнап,
Эндиги киммен джурерсинъ чечектай
джайрап», —

деген чынънынъ биринджи мысрасында къызнынъ озь койинден меджбуриет алтында кеткенини, булутларнынъ къайнамасына ошатмасы,

онда олгъан къайгъыны даа зияде дерин ве даа дуйгъулы япмагъа хызмет эте.

Экинджи мысрада исе «чечектай джайрап» деген мукъаесе, къызнынъ озь коюндеки севген яшынен арасындаки севгисининъ не дередже къуветли ве дерин олгъаныны джанлы ве дуйгъулы этип косьтермеге иришмекте.

Биз юкъарыда мукъаеселер, ошатувларнынъ халкънынъ мешгъулиети ве муитнен сыкъы бир тарзда багълыдыр деген эдик.

Буны шу киби чынъларда даа ачыкъ корьмек мумкюндир.

Меселя: 1925 сенеси Такъыл коюнде 55 яшында Къурт-Султан деген бир къартанай озюнинъ яшлыгъында не къадар джалагъай (чалт) ве не къадар тырышчан ве яшавчан олгъаныны анълатмакъ ичюн эскиде та айванасравджылыкъ девринден адет олып къалгъан ат чабув ве джуйрюк къулланув киби хусусий бир нокътаны ала да озь яшлыгъыны онынънен мукъаесе эте:

«Джашлыгъым меним къайкъы эди ичим
талав,
Къартлыкъта джуйрюк атман мен
къайкъыйман къалав», —

деп, озь къартлыгъын джуйрюк аткъа ошатмасы ич де тесадуфий дегильдир. Бу, оларнынъ эскиде специфик мешгъулиетлеринен гъает сыкъы бир суретте багълыдыр. Мында мукъаеселер

конкрет ве турмушнен багълы олмасы тильнинъ ачыкъ ве айдын олмасына да олдукъча хызмет этмектедир.

Чынъ ве манелерде айры шивелернинъ озьлерине хас хусусий нокъталары олдукъча байдыр. Хусусан, чынълар чёль шивеси деп юрсеттигимиз Къырымнынъ сырт районларында яшагъан татарларнынъ шивесининъ сакъланып къалмасына хызмет эткендирлер Манелерде исе тюрк тилининъ тесири озюни зиядедже косьтерип турмакътадыр...(*корюшелим, дёгюшелим, энишелим* киби) Табиий бу тесирнинъ дереджелери ве шекиллери илериде акъырынджа тешкерюввлер истеген меселелердендир. Шунынъ ичюн биз мында о меселелерге токъталмакъта аджет корьмеймиз.

Мына шу ашагъыдаки мисаллернен чынъларда чёль шивесине аит олгъан ве эдебий тильде расткелинмеген нокъталарны корьмек мумкюндир.

Меселя:

«Сен болмасанъ, сендай коп,
сав болсун джан тек.
Бахтыма къара ким чеккен,
ырсыма (част) эндек?
Ах десем асый боламан курсунсем комюр,
Ойлана да джуремен этемен омюр», —

киби бир чокъ мисаллерни косьтермек мумкюндир. Табиий ки, эдебий тилимизни байыт-

макъ ичюн буларнынъ: (*селикъам, курсунув*) кибилерини мытлакъа къулланмалымыз.

Бир эки сёзде чынълардаки сёз къурулышы акъкъында. Чынъларда сёзлер олдукъча дузгюн ве тертипли къурулгъандырлар. Мындаки сёзлер сеслернинъ бири-бирине якъынлыкълары саесинде тизильгендир. Бу ал чынъларгъа айрыджа бир дюльберлик бермектедир.

Меселя:

«Авеслендим дал фидан бир ишине,
Тен тербетип, эль сильтеп джурюшине.

Къаралдынъ къапес къапынъ терс,
уйинъ чёльде,
Халкъ корер сенинъ къоначынъ,
джаныгъы менде», —

деген чынъларнынъ биринджисининъ экинджи мысрасы ве экинджисининъ де биринджи мысрасы бунъа ачыкъ мисаль ола билирлер.

Меселя:

«Эки къолынъ бем-беяз, джебинъе сыймай,
Оледжекмен дердиньден кимселер дуймай.

Минген атынъ къара кер къап-къара тер,
Къызгъа гонъюль болмаса джигит
къайтер?» —

киби. Бундан башкъа (эксериет манелерде) айны бир маналы къошакълы сёзлер текрарланып, айтылмакъ истенильген фикирге динъ-

лейиджининъ дикъкъатыны джельп этер, бу да чынъ ве манелернинъ сёз къулланув хусусиетлериндендир.

Меселя:

«Ах дедим анъа-анъа,
Юзюгими вер банъа.
Бир джевап лаф айтмайым,
Хатринъ къалмасын банъа.
Элимде сары кягъыт,
Акъладым саат-саат.
Сизлер акълыма тюшкенде,
Олыр меним джаным раат», –

киби.

Бу джыйынтыкътаки чынъ ве манелеримизде лугъат элементлери акъкъында бир-эки сёзнен шу характер нокътаны къайд этмектир. Бу джыйынтыкъкъа кирген эски девир чынъ ве манелеримизнинъ лугъат элементлери пек тар бир колемде айланалар. Оларнынъ энъ характерли лугъат байлыгъы дюльберлик хусусий севги, яныкъ, къайгъы, къаргъыш, кинае-мыскъыл ве башкъалары киби алларны тешкиль этерлер. Табиий ки, бунынъ озюне хас тарихий-сиясий себеплери бардыр. Чюнки инъкъиляпкъа къадар Русиеде яшагъан дигер азлыкътаки миллетлер киби, къырымтатар эмекдарлары да мемлекетлернинъ сиясий, медений омюринден бутюнлейин четте тура ве даа догърусы турсатыла эди. Ондан себеп, бу ал оларнынъ

къыйметли, ольмей яшайджакъ яратыджылыкъларынынъ бир къысмы олгъан чынъ ве манелеримизде де озюни пек айдын сездирип турмакътадыр. Бу алны бугуннен тенъештирип бакъсакъ, о даа да ачыкъ корюнмектедир.

Меселя: бизим бугуньки чынъ ве манелеримиз башта бир яныкъ, къайгъы ве аяткъа мистик бакъыш киби тар колемли лугъат ве сёз байлыкъларынен толдурылгъан дегиль де, аксине оларакъ, олардан къуртулмакъта. Бу исе бугуньки чынъ ве манелеримизнинъ хусусий нокъталарындан бириси олса, экинджи характер нокътасы исе бугуньки чынъ ве манелеримиз сиясий, ичтимаий ве техникий ильмий терминлернен де зенгинлешмеси ве осьмесидир. Буны пек ачыкъ корьмек ичюн эскиден ве янъыдан бир, эки мисаллерни кетирейик:

«Къайнана деген кяфирнинъ ады батсын,
Еди йыллыкъ дерт тутып, дамла ятсын.
Къайнананынъ башына къайнагъан сув,
Кемик ташнен окъалап аркъасын юв,
Элекгендай авузы ичине тюкюр.
Самай сачынъ копюрген баса кий фесинъ,
Къайнананъ сенинъ пек яман,
джыйдырыр эсинъ», —

киби девам этелер. Мында къаргъыш, къайгъы-яныкъ, къыскъасы, эски къоранта омюрнинъ даа догъръусы къайнананен келин мунасебе-

тининъ фаджиасыны ачыкъ косьтермектелер. Янъы чынъларымызда исе, ал бус-бутюн башкъадыр. Мында омюрни, къайнананынъ келинни къаргъав дегиль де, бугуннинъ зевкъыны ве о зевкъны мейдангъа кетирген Ленинни чынълав, йырлавнен толушкъандырлар:

«Тешеккюрлер Ленинге — аркъадашкъа,
Бугунь бизнинъ яшайыш запсем башкъа.
Аджибекир Аджи къолында кокарка юрдим,
Советский кельген сонъ бир кунь корьдим.
Кулаклардан къуртулып колхозгъа кирдим,
Эр бир иште бир орьнек, огде юрдим.
Ленин бизге не деди, не язды яшлар,
Окъувгъа сувукъ бакъманъыз, аркъадашлар.
Сиз кетювнен колхознынъ хызмети къалмаз,
Техникасыз, кадрсыз иш япылмаз», —

киби бир сыра мисаллер кетирмек мумкюндир.

Сонъки девирде тезликнен шекилленмекте олгъан эдебий тилимиз Къырымдаки бутюн шивелернинъ къылыфларындан, тар черчивелеринден чыкъмаларыны темин этмекте ве бойлеликле эр айрым шивелерде сёйлешкенлернинъ эм шыфахий, эм язылы нефис яратыджылыкъларыны олдукъча чабик илерилетмеге имкян догъурмакътадыр. Мына бойле шартлар ичерсинде эм ялы боюнда ве эм чёльде эмекдар халкъынынъ эдебий яратыджылыгъы турмадан осе, эм оседжек ве юкселеджектир.

VI. Чынъ ве манелеримизнинъ чешитлери акъкъында

Чынъ ве манелеримиздеки лафларнынъ тешкилятлыкълары, бизим сёйлешюв ве язы тилимиздекисинден башкъадыр. Лякин бунынънен берабер чынъ ве манелеримизнинъ озюне махсус айры бир тили бардыр демек ич де догъру дегильдир.

Чынъ ве манелеримизде берильмеси керек олгъан мананынъ къуветли ве даа тесирли олмасы ичюн ондаки сёзлер муайен бир низам алтына алына ве бойлеликле лафлар везинлеше ве мысралар къафиелешелер.

Чюнки чынълар ве манелернинъ проза шеклиндеки эсерден фаркъыны тек мысралардаки эджаларнынъ сайыджа бир келювинде корьмек догъру дегильдир. Ойле олса бир кельген шу ашагъыдаки мысраларны да мане ве я чынъ саймакъ мумкюндир. Лякин эр бир эджалары бир кельген мысралар не чынъ ве не де мане олуп олыр.

Меселя:

«Саба эрте кунеш чыкъты

Къушлар кене юкълап турды», —

десек бу не чынъ ве не де манедир. Мында эр эки джумленинъ де эджалары секизер келе, лякин бу ич бир тюрлю чынъ ве не де мане-

дир. Онынъ ичюн мысраларнынъ бир ольчюде эджаларгъа болюнмеси чынъ ве манелернинъ хусусиетлерини тайин этмейлер. Чюнки чынъ ве манелерде, бериледжек маналаргъа коре везин озюне махсус бир тарзда тизилелер.

Мысралардаки сёзлернинъ сеслери муайен бир дереджеде невбетлешмеси, айны заманда туракъларнынъ мысраларда бир тарзда кельмеси чынъ ве манелерни музыкалы ве айтылмакъ истенильген фикирни къуветли япмагъа хызмет этмектедир.

Меселя:

«Тёгерек четим багъчалыкъ,ортасы тогъай,
Шайте,шайте бир куньлер корермиз богъай», —

дегендеки, мысралар мусавий бир дуракъларгъа (паузаларгъа) болюнген. Экинджиден, эр бир мысрадаки сёзлер муайен бир тарзда невбетлешип везинни мейдангъа кетирген. Эгер мындаки сёзлернинъ ерлери денъиишитирильсе, бу мысраларнынъ везини бозулыр, чынъ исе чынълыгъыны гъайып этер. Къырымтатар чынъ ве манелернинъ эр мысрасы (сатыры) эксериетнен 7+4 оларакъ мусавий туракъларгъа болюнирлер. Базан бу ал 8+4-те ола билир. Эр алда дуракътан сонъки эджалар дёртни ич де озмазлар. Чынъ ве манелер озь макъамларынен бирликте догъмакътадырлар. Онынъ ичюн эм

чынъларнынъ ве эм де манелернинъ озьлерине махсус макъамлары бардыр. Лякин чынъларда везиннинъ саделиги, мысралардаки эджаларнынъ олдукъча тегизлиги ве оларнынъ сайыджа тегизлиги ве 12-ден артмаювлары, койлю халкънынъ кенъ табакъасы тарафындан эксериетнен коллектив бир тарзда къаршы-къаршыгъа келип де пек чокъ тюрлю макъамларгъа уйдурылып йырланмасына имкян догъурмакътадыр.

Чынъларнынъ даа бир хусусий бир нокътасы олса, о да оларнынъ эки мысралы олмасыдыр. Чынъларнынъ базыларында чокъусынынъ (кедай чынъы олмагъан чынъларда) биринджи мысрасы айтылмакъ истенилген фикирде динълейиджининъ назар дикъкъатыны джельп этмек ве эсас фикирни айтаджакъ, экинджи мысрагъа тенъдеш ве къафиедаш оларакъ кетирильмесиндедир.

Меселя:

«Къыравларнынъ[1] этеги, ойгъандыр джабы,
Сендай эткен дюльбернинъ болгъайдым
сабы (саиби)», —

киби. Мында чынълайыджы эсас фикирни айтып бермек ве оны къуветлендирмек

[1] Къыравыл — Фрайдорф районындаки бир къырнынъ адыдыр.

ичюн динълейиджиге башкъа бир манзараны косьтерсе де эсас фикирни сонъунда айта. Чынълардаки бу ал везин ве къафиенен айтылгъан фикирлерни джанлы ве тесирли айтмагъа ве о фикирлернинъ акъылда яхшы тутулмасына буюк бир хызмет эткенини косьтермектедир. Манелернинъ чынълардан шекиль ве услюб ягъындан айрылгъан хусусиетлери шундадыр: биринджиде, манелер, чынълар киби, къаршы-къаршыгъа келип къайтармалы бир тарзда айтылмасыны гъайып этюв дереджесиндедир. Олар шимди коллектив бир тарзда ойналгъанда, тютюн къыргъанда, юзюм джыйгъанда, яки янъгъыз башына олдыкъта йырлана башлагъандырлар. Манелернинъ нагъмелери оюнгъа гъает уйгъундыр. Онынъ ичюн манелер, чынълар киби, истенильген бир чокъ нагъмелерге ве макъамларгъа уйдурылып йырланмаз.

Бунынъ эсас себеби манелердеки эджаларнынъ 11 — 12 дегиль де, 15 ве атта 16-гъа къадар бармасында ве манелернинъ, чынълар киби, текмиль эки мысралы олмамасындадыр. Мында биринджи мысра ортадан озюне махсус бир тарзда сындырылгъан ве бу эки сыныкъта озюндже везинлештирильген.

Меселя:

«Кокте йылдыз юз алтмыш,
Къашлеринъ къалем чатмыш

Джумле алеми топракътан,
Сени нурдан яратмыш», —

киби шекиль, манелернинъ чынълар киби, чешит тюрлю макъамларгъа уйдурылып йырланмаларына имкян бермей.

Чынъ ве манелеримизнинъ шекиллери акъкъында айтылгъанда шуны да къайд этмелидир ки, русларнынъ частушкаларында ве СССР-де яшагъан Къумукъ, Къыргъыз, Башкъырт, Къазан татарлары киби халкъларнынъ чынъ ве манелериндеки къафиелернинъ буюк бир эксериети фииллерден ясалгъандырлар:

Бу ал бизим чынъ ве манелеримизде де яшамакътадыр.

Бундан анълашылгъанына коре, поэзиянынъ башлангъыч алында фииллерден къафие япув олдукъча къолай ве енгиль келе экен. Бойле джеэтлерге дикъкъат этильсе, бизим башлангъыч шиирлеримизде де козьге чарпмакъта.

Буны Акъшейх районынынъ Буюк-Ас «Ким» колхозынынъ ударниги ве эм бригадири А. Ачсалынынъ чынълары ве башкъалары ачыкъ косьтермектедир. О, эски шекильни сакъламакънен янъы мундериджелерни шойле бере: бириндживден озю, озь акъкъында айткъан чынъына дикъкъат этинъиз! Мына о, бойле дей:

Яшлыгъымда чекиштим, оксизликмен,
Огде кеткен ударник, колхозникмен.

Мында эски шекильни ич бозмадан онъа янъы мундериджe бере.

Экинджи бир чынъында исе эм эски шекильни ве эм де мундериджени денъиштирмекте.

Озь койлерининъ байларындан, кулакларындан олгъан Чайманларнынъ къаралдысына бакъып о, шойле дей:

«Шу чайманнынъ баллары къырпалады,
къорлады.
Врангельнинъ вакътында салдат бол деп
зорлады.

Биз фукъаре баллары джумурдыкъны
салладыкъ.
Совет укюмети кельген сонъ къаралдысын
парладыкъ», —

киби чынълар эски шекиллернинъ меденийлештирильгенини ве озюнинъ эски къалыбындан чыкъкъаныны косьтермекте. Буларнынъ эджалары 11—12-кини озып, 14-ке къадар осьмектедир. Бу исе янъы революцион мундериджелернинъ эски шекиллерге сыгъмагъаныны ве чынъларымызнынъ медениллешкенини, оськенини ве язылы эдебиятымызгъа даа зияде якъынлашкъаныны косьтермекте. (Табир бу ал эксериет характер алгъан дегильдир).

Бизим бу макъаледе чездигимиз ве ортагъа къойдыгъымыз меселелер, илериде ильмий тешкерюв ишлери ичюн тазе бир башлангъычтыр. Янъы чынъ ве манелернинъ характер нокъталары акъкъында якъын куньде «Къырым татар совет фольклоры» адында чыкъаджакъ джыйынтыкъта бираз даа кенишче айтырмыз.

К. Джаманакълы

I

ДЖЫЙЫНЛАРДА, ТОЙЛАРДА ЧЫНЪЛАНА КЕЛЬГЕН УМУМИЙ ЧЫНЪЛАР

1924—25 сенелеринде Кезлев, Джанкой районларындан топлангъан материаллар

Айда(ы)нъыз къызлар чынълайыкъ,
гурьделенсин,
Душман кози кёр болсын, перделенсин.

Аякъ тарта джан сюйкельмейим десем,
Котериле гонъюлим сени корьсем.

Айтмадыммы мен сагъа, демедимми?
Айткъан сёзюм башына кельмедими?

Ах, дегенде джурегим тек джарылмай,
Джан севгенден файда ёкъ, тен сарылмай.

Ат ашамаз терекнинъ япырагъын,
Пек сагъындым коюмнинъ топырагъын.

Авдарылсам ах, демем онъымдан солгъа,
Дюнья меним дер эдим, сен тюшсенъ къолгъа.

Ай, мубарек авада, шавлеси джерде,
Теним джуре тентиреп, джаным сенде.

Айдай манълай, джайдай къаш, чолпандай козь,
Оймачыкъдай авуздан шекердай сёз.

Айланмасы алты айлыкъ, джол джурмеси,
Беш юз кумюш этеджек бир корьмеси.

Айтчы, дюльбер, айтчы сен бир къонайым,
Окъуринъ неге джонеми, босторгъайым?

Айвалыкътан сув акъар мейвалыкъкъа,
Къатып тёзип турайым севдалыкъкъа?

Авызынъ ачсанъ корюне пирнич тишинъ.
Къолай, къолай битирсе, туткъан ишинъ!

Айланайым дер эдим, алдымда къыр бар;
Мен айланып баргъанши, сени алырлар.

Ах дей, ах дей, джуремен бир озюм къалсам,
Себепчи болгъан онъмасын, диймен джансам.

Айланаман къаралдынъ, саяман ташынъ;
Къысмет этсе ашарман пиширген ашынъ.

Акъ десем къалип къарара, козь торлана;
Сен шай десенъ, гурь джурек орталана.

Ах, деп откъа тюшемен, чайпаламан;
Мурадыма джетеджек бир баламан.

Ай мубарек авада, шавлеси джерде;
Къавушсайдыкъ биз сенмен тез куньлерде.

Айткъан сёзден ич дёнмем, къарардан къайтмам;
Ич адетим тувулдыр дост мугъайтмам.

Айткъан сёзим элял эт эндиден сонъ,
Дертим кимге айтарман сен кеткен сонъ?

Акъшамдан сонъ кунь тувмай ай туваджакъ,
Кель экимиз кетейик, ким къуваджакъ?

Аякъкъабынъ къаверенки, чорабынъ сары;
Эркеснинъ сендай болгъайды, севген яры.

Айланаман къаралдынъ, ай баткъан сонъ;
Доланыр да барарман, халкъ джаткъан сонъ.

Авеслигим ал торы, къыналы тазы;
Бильмем яшлыкъ севдасы, бильмем язы?!

Акъ къафтанынъ этеги беден-беден,
Эльмаз бетинъ саргъайгъан элеминъ неден?

Авурсам, ах деп джатаман, оледжекмен,
Къачан сенден мерамет кореджекмен?

Айда кетсенъ кетейик, мин атыма;
Дост экенинъ билейим, кель къатыма.

Айва терек яз къокъур, къыш бурьленир;
Джигитке инам ич болмаз, къыркъ тюрленир.

Джавын джавса, джер джымшар, от бурьленир,
Къызгъа инам ич болмаз, къыркъ тюрленир.

Акъ дерьянынъ устюнде тахтадан джол,
Авыз арай душманлар, тилинъе сакът бол.

Алем кечкен копюрден,
халкъ джурьген джолдан,
Насибинъе табылгъан къачмасын къолдан.

Ах дегенде козьяшым, манълай терим;
Якътынъ мени къап-къара, джан сюерим.

Бир тезкере язайым, тизип сатыр,
Аз болса да копдай корь, хош болсун хатир.

Бугунь акъшам барарман, тен-тен тутып;
Пенджереге джувукъ джат, къол узатып.

Бойымыз бойдаш келекен, яшымыз яшдаш;
Кель экимиз болайыкъ бир аркъадаш.

Байлайыммы башынъны, бош турсынмы?
Ёкъсам сенинъ яш башынъ зевкъ сюрсинми?

Бу дюньяда къаладжакъ ойынман кульки,
Коре-коре козь ашыкъ болырмыз бельки.

Бугунь джума акъшамы беклеген шабат,
Туймай къалдым мен сизни, кельдинъиз къабат.

Бойдан-бойгъа эв салгъан, тахтадан саджакъ;
Сизлермен сюрьген коп девран унутулмайджакъ.

Бузавлар сыйыр, къозлар къой, къуннар бие;
Дюньягъа эвлят кельгенин эркес сюе[1]

Басма аягъынъ, ай бала, мамелекке;
Ич къарарынъ бильмеймен бир керекке.

Бакъ мартавал тилине, не деп куле?
Тюпсиз къара дерьядан джол косьтере.

Беш кунь болгъан дюньяны къыркъ этейик;
Ойнайыкъ да кулейик, зевкъ этейик.

Беш кумюшлик башмаки, чильтерли чорап,
Бизлер кимлер болгъанмыз, тертиш сорап.

Отта къаймакъ куйгенде, тез къайтаман;
Мени мында копсинген, сагъа айтаман.

Ботен айткъан онъмасын, джав чапсын элин,
Ылы[2] киев болмасын, къызы келин.

Ботен айткъан онъмасын, бойны урулсын;
Онъ къурулгъан пердеси, сол бурулсын.

Биз бу якъкъа бир кельдик, ташладыкъ толкъун;
Джанаша койнинъ джат халкъы,
бильмеймиз къылкъын[3]

---

[1] Сюе — севе.
[2] Ылы — огъул.
[3] Къылыкъ — адет, табиат манасында.

Болат[1] макъас эни тар, кенъ пичермен;
Башкъасында козинъ бар, вазгечермен.

Базарда алма сатылыр, гемиде хурма;
Тёгерекке козь атып, бойным урма,

Багъча ичинде бир фийдан, ачылгъан гъонджа;
Джевабынъа бутюн бол, тайланма анджа.

Бир корьгенде мен сени, джандым-куйдим,
Тёбен къарап, къол сильтеп,
джурюшинъ сюйдим.

Бир ап-ачыкъ джунычкъа сувда джалдай,
Бакъ айнеджи тилине, не деп айдай.

Бийизлы пасма антеринъ, вай орьнеги,
Сен бир эвнинъ чечеги, мен — тереги.

Бир чанакътан шорба ичтик,
ташлашып къашыкъ,
Бир корьгенде джан сюйди,
къоймады джашлыкъ.

Битакъ къойы къаралы, этер тери;
Сен бабанънынъ сатлыгъы, мен — муштери.

---

[1] Болат — энъ яхшы челик.

Битакъ[1] сенинъ койинъдир,
Акъмесджид — джанынъ;
Ананъ севип адагъан, Бекир адынъ.

Бландинка, акъ сары бир баласынъ,
Бугунь магъа сен ничюн окъталасынъ?!

Бияз киймек пек арув, ал базардан;
Ананъ сени сакъласын козь назардан.

Башым бош деп къуванма, урарлар нокъта,
Алдатырлар анайынъ, бабанъ джокъта.

Балабан багъча ичинде дерен авыт,
Тамшандырып къыз бермез сизнинъ завыт[2]

Багъчаларда багъырыр эбабиль къуш,
Мен мердивен болайым, сен саркъып тюш.

Бу севдалыкъ къыйын шей, олюмден яман;
Душманларым башына бермесин аман.

Багъсарайда[3] пычкъыджы, Кезлевде къынджы;
Сен бир эльмаз парчасы, болюнмей турчы.

Бахтыма къора ким чеккен, ызыма эндек,
Сен болмасанъ сендай коп, сав болсын тен, тек.

---

[1] Битакъ — Акъмесджит янындаки бир койнинъ ады.
[2] Завыт — завод, джыныс, сой, несиль.
[3] Багъсарай — Багъчасарай.

Башынъ тёбен алгъансынъ, монъ тартасынъ;
Кимлер ичюн къалибинъ къарартасынъ?

Башкъасында козюм ёкъ, фиданым сенсинъ;
Айгиди, ольмей къадирим бильмейджексинъ.

Бильмедим сенинъ сёз къадринъни
мен яшлыкъман,
Тайдынъ кеттинъ элимден янълышлыкъман.

Гуль багъчанъа барайым, гулюнъден гуль бер;
Къокълай-къокълай къайтайым, эсмери дюльбер.

Гонъюлимнинъ кошеси, козимнинъ нуры,
Сени ойлансам талпына ичимнинъ сыры.

Дёрт къулакълы къазангъа къош авыч омач;
Джуректе май къалмады, ичте къувнач.

Дюнья бир якъ, сен бир якъ, шай санаман,
Къарамагъа козимден къызгъанамаман.

Душман болсанъ джакъ мени,
дост болсанъ сёндир,
Ялан-янълыш болмасын къалибинъ бильдир.

Дерен къуюгъа таш атсанъ, чынъгъырдай кетер;
Достынъ беллеп сёз айтсанъ, душмангъа джетер.

Дерья ташар, сув сачар, сен тонъарсынъ;
Биз байгъушны джылатып, къайда онъарсынъ?

Дерья четтен быланыр, ортадан тынар.
Къарарынъ бильмей талпынсанъ,
къанатынъ сынар.

Дерен къуюгъа таш атсанъ, чынъгъырдай кетер;
Узакъ ерге къыз берсенъ, джылай кетер.

Дерья устинде джонычкъа терсине джалдай,
Ой айнеджи тилинъ бар, мени айдай.

Дал фес дерьягъа джалдай-джалдай;
Башынъа нокъта урарлар, алдай-алдай.

Дёрт айлангъан, дёрт къайткъан
фесинънинъ шерти;
Ич айтмакъман битмейджек ичимнинъ дерти.

Дерья десем, голь бола, голь десем — тыйнакъ,
Ботен экен джурюшим, пайдасыз къонакъ.

Душманларым озюмки айткъан тиллий[1]
Айдан джарыкъ йылдызым, халкъ оны куньлий.

Достымдан коп душманым, талдадан къарай;
Не айтар экен шу къыз деп, авыз арай.

[1] Тиллий — ошеклей, тиллей.

Душман секиз, дост токъуз, бир джипке тиз;
Душманларынъ козине инемен биз!

Душманлар бизни кунлийлер, эм тиллийлер;
Языда болса, силинсин деп тилийлер.

Даремни алсам къолыма, чалт къагъарман;
Дост кульдюрип, душманны шай джагъарман.

Далгъаланыр акъ дерья, сувы окъталыр,
Айта-айта халкъ бизни бир токъталыр.

Дегеним деген, сёзим сёз, ич де къайтмам;
Таш джавса да башыма, дост мугъайтмам.

Душманларым кобийди, къапалды джолым;
Сёйлесем сёзим кечмейджек, узатсам — къолым.

Дерья дерен, къум салкъын, мейдан ялы;
Ах бавырым, шай болгъан дюньянынъ алы.

Дерья джолым болгъайды, парахот ийим[1]
Къоралап алды душманлар, мен къатийим?[2]

Ешилленген пытакълар, ачылгъан гуллер;
Не талапта, не къарьде бизим дюльбер.

---

[1] Ийим — эвим.
[2] Къатийим — не япайым?

Ертлеп[1] чыкъсам атымны, минсем джолгъа;
Тапсам сенинъ бавынъны, алсам къолгъа.

Еди дерья кечсем де, къаранъны джоймам;
Сувгъа чайып суретинъ, ичсем де тоймам.

Еди дерья бир геми, кетеджексинъ;
Мени кимге эманет этеджексинъ?

Ерге кольге боласынъ, къанатынъ джайсанъ,
Ойнайыкъ та кулейик, мени сайсанъ.

Ешиль экен чечегинъ, ал экен гулинъ;
Шекер экен джевабынъ, бал экен тилинъ.

Язда ачкъан гуллеринъ мен болайым;
Онъ тизинъе джасланып, шай солайым.

Яздым-сыздым бир кягъыт эля козьге,
Зевкъман девран озгъаргъан чебер сёзге.

Яздым-сыздым бир кягъыт джан сюйгенге:
Меним ичюн зар чегип, ах, дегенге.

Яздым-сыздым бир кягъыт аркъадашкъа,
Биревге гонъюль бермеймен сенден башкъа.

---

[1] Ертлеп — эгерлеп (седло).

Ярашыкълы койим бар, ялысы якъын;
Чыкъарма мени акъылдан, унутма сакъын.

Яз чечекдай джайылып ачылайыкъ,
Алдынъызгъа гуль болып, сачылайыкъ.

Юкъунъ кельсе, къарап джат акъ дюверге;
Исинген башынъ тёнельмез бирден-бирге.

Ярашыкълы койим бар, топ-топ терек,
Танымайман сизлерни джуремен эрек.[1]

Яшлыкъ башкъа бир келир, къайта кельмез,
Бу яшлыкънынъ къадрин коп киши бильмез.

Языкъ сагъа, заваллы, айыплар болсун;
Не демек сенинъ джаш джанынъ къасвет толсун.

Йылдыз айгъа мусакъкъар[2], ай куньге зар[3]
Айгиди къойгъа тийгейди, дегенлер бар.

Йылдызыма къарайман, кульмий юзи;
Къувнатмай экен дюньяда душман сёзи.

Яз дызылдап джурер де, кузьде къайтар,
Къалибинден къан-ман деп чиркий де айтар.

---

[1] Эрек — узакъ.
[2] Мусакъкъар — таби олмакъ манасында.
[3] Зар — асретлик.

Ешиль кийдим, ал кийдим, бир къувандым;
Бир кимсеге ишанмай, сагъа ишандым.

Елькенсиз геми кочерми, ельсиз тирмен,
Агъыздан джаным чыкъкъанджек
вай сен дермен.

Джавырнынъ джапкъан джирен сач,
джель отькюсиз;
Ляле чечек койинъиз эч кеткисиз.

Джурьген джолым алтындай, сокъагъым эльмаз,
Сексен секиз яр севсем, сендай болмаз.

Джуректен сюйген, къатийим, исинген джаным.
Кене сенде гонъюлим, Азизе ханым.

Джурегимни эр вакъыт куйдюресинъ,
Арыткъа ташлап чачынъны сюйдиресинъ.

Джума куни башынъ джув, тарагъынъ джалдат,
Бабанъа ич туйдурма, ананъны алдат.

Джавын джавса сув акъар, арба ызындан,
Барем бахтынъ болгъайды кой къызындан.

Джувсам кетмей къолымдан юзигим тоты,
Алев джана ичинде асретлик оты.

Джавлыкъ бер де, юзюк ал, пий болып къалсын,
Эшиткенлер ах, десин, корьгенлер джансын.

Джатсам юкъум ич кельмей, кирпигим къаткъан;
Сен болгъайдынъ джанымда чалкъап джаткъан.

Джавырнынъ джапкъан джирен сач,
культе-культе;
Дост экенинъ билейим джавлыгъынъ сильте.

Джавырнынъ джапкъан джирен сач
джель къайыргъан;
Онъмасын да битмесин, бизни айыргъан.

Джурген джолгъа от битмей, баскъан ызгъа.
Айджарыкълап кунь тувмай бахтымызгъа.

Джума куни башынъ джув, сачынъ телле,
Акъшам къапынъ къакъылса, сен мен белле.

Джапалакъдай джангъызман,
акъкъувдай такъман[1]
Сенмен ойнап кульгеним ынытмайджакъман.

Джалангъаякъ джер басмам, дагъ да кезмем;
Дамбурдатып той этмем, дамамны узьмем.

---

[1] Такъман — тек, бир дане, бир озюм манасында.

Джавлыгъымны терс джайдым гуль терекке,
Джандан севген джан достым кетти эрекке.

Джан достымнынъ бир сыры дермен корьсем,
Ким къувантыр джат ерде, сенсиз джурем.

Джатсам юкъым ич кельмей, бир сув ичмей,
Чыкъараман къалиптен, джан вазгечмей.

Джан дост къыйын бола экен, къыялмайман;
Ах, дегенде козьяшым тыялмайман[1]

Джарашыкълы койим бар, онъ битер чынар;
Сюйгенине къавушкъан, ольгендже онъар.

Джай къанатынъ салкъын эт, тен солмасын,
Азгъана кунь зевкъ эттик, унтылмасын.

Джавун тиймез ийикъкъа, къар тиймесе,
Эгилип джигит риджа этмез, джан сюймесе.

Джавун тиймез ийикъкъа, къар тиймесе,
Къулакъ асмам мен сагъа, джан сюймесе.

Джавырнынъ джапкъан джирен сач джерге тие,
Шай бир арув баласынъ джаным сюе.

---

[1] Тыялмайман — тутамайман, токътаталмайман манасында.

Джатсам ойнай атчыгъым, минсем дувлай;
Котергейдинъ гонъюлим, къайткъайдым ойнай.

Джетемен джерге санчылса, танъ тез атар,
Ананъ сыйпап осьтирген, бабанъ сатар.

Джыламагъа тураман, дерьядай толып,
Гонъюлимни ким алсын, сендай болып.

Джыламайым, джанмайым десем де болмай;
Сенсиз меним дюньяда эксигим толмай.

Чикильдеме ай къыз сен, джурермиз бавсыз;
Эвинъе къатип барайым, бир сылавсыз.

Джылагъан козьде бола экен къанлы перде.
Къайдымы чеккен джан достым не ерлерде?

Джиневезден[1] къалгъансынъ джермен джашап,
Такъдиринъни битирген чегертки ашап.

---

[1] Пек эски вакъытларда Генувьядан келип Къырымнынъ ялы боюнда яшагъан бир халкъ олгъан, оларгъа Генувьядан кельгенлери ичюн Генувеслер деп айткъанлар. Къырымнынъ чёль тарафларында буны денъиштирип «джиневез» дегенлер ве бир шейнинъ пек эски девирден къалгъаныны анълатмакъ ичюн «та джиневезден къалгъан» деп айталар. Бу чынъда исе къызнынъ пек къарт олгъаныны бильдирмек ичюн мукъаесе, ошатув кетирильгендир.

Ченгель песинъ тёбенъде авып тура.
Къыз девранынъ башынъдан савып тура.

Чечек ачкъан онъ ачлыкъ, джель къайыргъан,
Эки кози кёр болсын бизни айыргъан.

Чечек десем, чечекдай, гуль десем, гульдай,
Гульпюльдейсинъ алдымда алтын сувдай.

Чынъдыр мени сермиям, зевыкътыр кярым;
Коп ойнадыкъ, коп кульдик, ёкъ инкярым.

Чынъдыр мени сермиям, зевкътыр къазнам,
Сырынъны бильмей коп джурьдим,
джанъы отти базнам.

Чыкъып кеттинъ койимден, къалдым къарап,
Савлыгъынъ насыл билейим, кимден сорап?

Чобан сояр бир токълу, сефасын сюрер.
Сокъта деген итибарсыз тиленип джурер.

Чобан киер чонтукъ тон майлы болыр,
Чобан алгъан къызчыкълар шайлы болыр.

Чарыкъ бавым коселе, чарыгъым къайыш,
Бай дегенде ёкъ экен хатир сайыш.

Чарыкъ бавым коселе, чарыгъым дызман,
Борьким[1] ташлап пес кийсем, мен де къызман.

[1] Борьк — къалпакъ.

Инджиден пес бола экен, ал мерджандан,
Экимиз къаве ичейик, бир пильджандан.

Инджиден къапес оврермен, эм мерджандан,
Экимиз къаве ичейик, бир пильджандан.

Индже белли шекерлик, бал едирмек,
Анджа меним мурадым шай дедирмек.

Исиндирмек истеме, неме керек?
Яр севгенге чыракъ бол, менден эрек.

Корьмегеним коп болды, чечекдай солдым,
Къасеветинъ коп чегип, дертинъе толдым.

Корьсем козим къувана, джурегим джана.
Севдим сени джуректен дикъкъатынъ къана?!

Кокте йылдыз пек сийрек, сайсам — сексен;
Акъикъат инсан къадирин бильмейджексен.

Коралмадым мен сени, къана-къана.
Ах, демесем къатийим, джурегим джана.

Когерджиним гурюльдей, чавкем тишлий;
Кетти ярем, кельмеди, онда нишлий.

Косьтерейим бир дерья, джалда да джур,
Кирпигинъе тоз къонмаз, устюнъе — кир.

Кокте учкъан къушларнынъ козьлери мондыр,
Къанатланып учайым, тизинъе къондыр.

Конделен джолгъа минген сонъ,
койни отькен сонъ,
Айгиди медет, тев дерсинъ, тап кеткен сонъ.

Котерильди къол, къозы савды арман;
Эгеректен малым бар, къыздан зарман.

Когерджинге джем септим боле-боле,
Къавушармыз биз бир кунь, ойнай-куле

Кийгенинъден арувсынъ, кийдиресинъ;
Балкъылдап джурип сен магъа сюйдиресинъ.

Коп тюшюнме ярамаз этмели сабыр;
Экимизге бир олюм джанаша къабир.

Куньдюзги куньден къоруйман,
акъшамгъы айдан.
Ах дегенде алайым, сени къайдан.

Коп корюшсем селийкъам[1] салырман сагъа,
Давуллы той ярашыр, сенмен магъа.

Коп корюшкен тывылмыз, сыр билишкен;
Къана къайдай бола экен сизге илишкен.

---

[1] Селийкъа — дикъкъат.

Кетеджекмен шу ерден, булуттай къайнап,
Мен кеткен сонъ джурерсинъ, халкъман ойнап.

Когерип койим корюне мынарып къыры;
Гонъюлимнинъ кошеси, козимнинъ нуры.

Котерильди кокче булут, ачылды чель бет,
Асретликке мен коньдим[1] чекермен эльбет.

Куньдюз куньмен отекен, гедже айман,
Айырылдым джан досттан, деп джыларман.

Кимседен акъыл сорамам, джол табарман.
Киммен омюр этсем де сени анъарман.

Кой джашындай ич болмаз джанына сармаз,
Кирип-чыкъып сёз къатып гонъюль алмаз.

Кой аралап къуш къонар, коген сайлап,
Мен къуванчынъ корьгейдим, башынъ байлап.

Косьтерейим бир дерья джурмеге бильсенъ,
Сырасыман зевкъ этип, ойнап кульсенъ.

Культёбеге чыкъаман, тумансырап,
Корьсем сени къайтаман джыламсырап.

---

[1] Коньмек — даянмакъ, чыдамакъ, тёзмек.

Кунь къаршыгъа кельгенде, япам уйле;
Сенинъ къаранъ джоюлмай, кирмем уйге.

Койинъни корип келемен, энъишин-къырын,
Къальтип беян этейим ичимнинъ сырын.

Козьлеринъ эля, къаш къайтан,
къанынъ сыджакъ,
Бутюн истек, тюшюнджем сагъа аваджакъ.

Кельген койим ич тувул, танъдан уйим.
Мен бир кельген мусапир табынъыз сыйым.

Кельдим бугунь джыйынга чынълай-чынълай,
Юкъудасы къымшана, къавы тынълай.

Кедай бала, кедайсынъ акъылдашсынъ;
Тал чубукътай белинъден майышасынъ.

Кетеджексинъ койимден, мор кийинип,
Артынъдан ах деп къалырман, талсыз ийип.

Кетсенъ энди тез къайтып, кельмейджексинъ,
Маразымны, савумны бильмейджексинъ.

Кетирчи меним дёнемин, салчы ерим,
Къарап къалсын артымдан, джан сюерим.

Кетеджек джолым унутаман, ойланып джурьсем,
Ач къарыным токъ бола, сени корьсем.

Кетсенъ мени алып кет, ташлап кетме,
Озюнъни корьген зевкъынъдан марум этме.

Кетеджекмен бу ерден джан чыракълап,
Авурсам айта кетермен сандыракълап.

Кеманенинъ кириши, даренинъ зили,
Сен болгъайдынъ уйимнинъ ачылгъан гули.

Кельме кедай койиме, кельсенъ — кетме,
Айландырып башымны, серсем этме.

Кедай кельсенъ, сырттан кель, туймасын алем,
Шептали бетинъ севейим, къашларынъ къалем.

Кетен агъач, тарапкъач токъугъангъа,
Джандан къурбан чаларман окъугъангъа.

Кельмесин сакъын акъылгъа, дарылгъан деп,
Яздым-яздым къаршылыкъ кельмеди эп.

Кече тюшке келесинъ ал байланып,
Эртен турсам унутаман ишке айланып.

Кечелер узакъ ойланып, йыкъым кельмей,
Салдынъ ичке сен бир дерт, кимсе бильмей.

Кой ичинде джуресинъ, козим сенде,
Къонагъынъ корьген онъмасынъ, севгинъ менде.

Кузь кеткен сонъ, къыш кельсе, сен тонъарсынъ;
Ташлап кетсенъ сен мени, къайда онъарсын.

Котерильди кокче булут джавмагъа тура,
Къыз девраным башымдан савмагъа тура.

Котерильди кокче булут, алчакъкъа къонды,
Джылай-джылай мен гъарип огъа да коньди
(коньдим).

Озь койимнинъ зевкъы артыкъ, къышы яздай,
Топырагъы алтындан, ташы эльмаздан.

Лялемекен, гульмекен къорама биткен,
Шавлеси бар — ози ёкъ, барсам кеткен.

Лям-лям мийим, лям мийим, лям мийим лена,
Бир айтаджакъ сёзим бар къалсанъ тена.

Минген атым джебе чал, чеккеним джоргъа,
Сизлер ичюн кетемен, джемишке оргъа.

Минген атым ай аякъ, йылдыз къашкъа,
Джаным сени пек сюе, халкътан башкъа.

Манълайынъ айдай балкъылдай,
козьлеринъ куньдай,
Дюньяда даа бармы экен гузеллер сендай.

Мен ольгенде атынъны аямай чап!
Джылай кель де, устюме топыракъ джап!

Мен бир мектюп ёлладым, озюнъе селям,
Разы болсын къальбинъ, белли олсын мерам.

Мен бир мектюп ёлладым, сен сельбиге,
Джайылмасын алемге, чыкъмасын эльге.

Машалла къардаш сачынъа, бойгъа-посткъа,
Макътагъандай ляйыкъсынъ эшке-досткъа.

Мектюбинъни къуванып, алдым къолгъа,
Ичимнинъ дертин чыкъарып, сачтым джолгъа.

Мына селям алейкум къыз деген наз,
Дептеринънинъ четине бизни де яз.

Мен бабамда бир дане къапесте къушман,
Алдымда джеткен агъам бар, та пек джашман.

Мына селям алейкум, батырлар-байырлар,
Къапы артында бизлерни ким абайлар.

Мен бир мектюп ёлладым, тийдими сагъа?
Элем этме, пийданим, багъышла магъа.

Мен бу ерге бир кельдим къалиптен тайып,
Къайсынъызгъа къонайым, къанатым джайып?

Мен кеткенде артымдан къарап къалдынъ.
Къайт артынъа демеге халкътан ялдынъ.

Мердивенден джыгъылдым, къайырылдым,
Айрылмайджакъ яремден, айырылдым.

Мен де мында бир кельдим, боман эки;
Шайте-шайте козь таныш болырмыз бельки.

Мермер ташкъа дудукъуш, юва тебер,
Джаныкълыман ёкъмекен бир сув себер?

Мектюп язсанъ индже яз, сызмасын къалем,
Сийрек-сийрек язайыкъ туймасын алем.

Мусапирге къош кельди, сый къавеси,
О да бизге ушагъан зевкъ авеси

Мектюп язып башласам, элим тутмай,
Кене менде матювлик сени унутмай.

Мен кеткен сонъ койинъни башынъа чал,
Аягъынъны кенъ басып, мейданынъ ал.

Мен къыяйым, сен чельте, савурылсын,
Душманларнынъ джуреги къавурылсын.

Мен къорагъа къакъкъаман эмен къазыкъ,
Меним ичюн аджет ёкъ — сагъа языкъ.

Мусапирге хош кельди, сый къавеси,
Бизде сиздай джаш пидан зевкъ авеси.

Машинада къолым бар, окъувгъа — козим,
Мен чыгъарып айтмадым, айтасынъ озинъ.

Мен бир чекмен тиктирдим, этеги тогъай,
Не мырылдай бересинъ, джинабет ногъай.

Мыскъылынъны пуськюль эт, такъ башынъа,
Четлевикни куйдюр де, джакъ къашынъа.

Мусапирге хош кельди одагъа тюшсин,
Мусапир сыйы чай, къаве, о да пишсин.

Мен бир алтын макъасман, букледим бельден;
Джигит болсанъ чылдам[1] джурь,
ал кеттим эльден.

Мысыр-богъдай налтары культе-культе,
Анълашылмай джевабынъ котере сильте.

Мен бир джаткъан акъ ташман,
къокъласанъ нарман;
Олип джатсам, сен кельсенъ — къыймылдарман.

Мен ах десем, джер сарсый, джин темирдай;
Къавушмам деп къоркъаман Тахирнен Зухрадай.

Мал тиеген тат корьдим, армыт саткъан;
Сендай даа бармекен дост донаткъан.

---

[1] Чылдам — тез, джалагъай манасында.

Онъ къолынъда ал мерджан, солгъа авуштыр;
Ай къыз мени сен озинъ тез къавуштыр.

Орта челек чайпалмаз, чайпалса — толмаз;
Эр бир ерни гезсем де, Къырымдай болмаз.

Ойнагъаным, кульгеним дюньяда кярым,
Ах, нейлейим мен, гъарип, окъувдан марум.

Откъа джансын фургъунлар[1],
джайрасын тойынъ,
Пармакъ тишлер сейир этсин ырывынъ, сойынъ!

Он пармагъынъ, он алтын бувын-бувын,
Сагъынырсынъ койинънинъ бир джутым сувын.

Ойлансам ойгъа кетемен, бийленем откъа,
Сенинъ ичюн тюшемен джангъан откъа.

Ойнасам, кульсем, халкъ мени диване сана,
Дуймай алем — ичимде отлар джана.

Он эки тюрли ава бар кеманеде,
Ойнайыкъ та кулейик земанеде.

Авырсанъ, ах деп хабер бер, мен барарман,
Бетинъни сийпап, козинъни джымдырарман.

---

[1] Фургон (франсызджадан) — огедекли устю къапалы араба. Эскиде киевге кетеджек къызларны бойле арабанен алып кете эдилер.

Уйге кирсем — дёрт дивер, тар бола къапым,
Акъшам джатсам, эсимде сен бола лапым.

Осьтюргейдим пиданынъ, беслейдим далынъ,
Къокълагъайдым гулинъни,
сувыргъайдым балынъ.

Отургъанынъ, тургъанынъ печнинъ арты,
Мен гъарипде баба джокъ, джурегим джарты.

Орталана гур джурек кульмей экен,
Башына тюшмей бу дертни бильмей экен.

Он пармагъым унери, ресимнинъ шерти,
Ич айтылып битмейджек ичимнинъ дерти.

Отурышым ой, фикир, джылавым джангъыз
Къонакълы бир кунь корьмедим мен — бахтсыз.

Отурышым ой, фикир, джурюшим монъдыр
Душман болсанъ, сейир эт,
дост болсанъ — сёндюр.

Он къолынъда юзюгинъ, солгъа авуштыр,
Акъанъ гъазий кельгенде къол къавуштыр.

Ойнайыкъ та кулейик, болмайыкъ ятлы,
Ич берильмез бадевде[1] адджджыгъа татлы.

---

[1] Бадев — бу моментте демек.

Отура эдим тюшюнип, юзерлик джагъып,
Сенден кельди бир мектюп, сувдай акъып.

Онъ къолымда къарындаш, солымда юзюк;
Сачларынъ джирен алтындай,
къашларынъ сюзюк.

Онъ къолынъда юзюгинъ бош боламы?
Энди магъа хатиринъ хош боламы?

Он пармакъта унер бар, авызда илим,
Ясланайым тизинъе инджытма, гулим.

Он пармагъынъ унерин къызгъанма менден,
Бир кисемен, бир джавлыкъ истеймен сенден.

Ойланайым, джанмайым десем де болмай,
Сенсиз дюнья къарангъы, эксигим толмай.

Отыргъан ийим тёбеси бульдир ише,
Сенмен ойнап кульгеним эсиме тюше.

Отыра эдим кейип этип, сыйыр савып;
Къатты кельди хаберинъ сувдай акъып.

Оф, десем ичтен джошаман, учаман джельге,
Къап дагъына атарман, туттырмам эльге.

Он пармагъынъ он алтын, тырнагъы джез,
Гонъюлинъни магъа сал, ийинъден без.

Онъ къолымда къалемим, солымда къолчакъ,
Бир еринъе сёзим ёкъ, бойынъ алчакъ.

Отыра да джылайман уй сыртында,
Къуш ювада къалырмы, къыз джуртында?

Себелеп джавгъан джавынман дерьялар толмаз,
Джери одельсе, оделир, сендайын болмаз.

Сен бир ийде бир дане, асырав мачик[1],
Билалмайман къалибинъ айырым-ачыкъ.

Секиз огуз, сай сабанджалкъ айтаман;
Ай арувса шайлы къыз сагъа айтаман.

Севсенъ мени — джандан сев, севме тильден,
Айырылгъан талыкъ болсын, сендай гульден.

Сен тийильсенъ, бар тийиль, мен тийильмем;
Сенден гъайры кимсеге гонъюль бермем.

Севданынъ юзи сары олыр, эксильмез беттен,
Озеги тартар, къарны ачмаз къасеветтен.

Сельби бойгъа авесмен, зифа сачкъа,
Джельтенеде джуремен баш къуванычкъа.

---

[1] Мачик — эвге алынып, сютнен бесленген къозы, улакъ. Керич тарафында «ткий» дейлер.

Секиз сыра сыйырчыкъ, дёрти торгъай;
Мен пешинъден джуремен, болыр богъай.

Севгили туттым секиз ай, яр туттым алтай,
Къавышмакънынъ чаресин тапмадым халкътай.

Севдалыгъым секиз ай, ашыкълыкъ алтай,
Бу йыл кузьде болырмыз биз де халкътай.

Севдам салып севгенмен, секиз ай сени,
Сенден къалсам, вай алым, не болыр энди?

Сен сарыджа чечексинъ, языкъ солсанъ,
Джиберийим бир къуда, такътир болсанъ.

Сенсиз магъа зевкъ арам, дюньялар мийрас,
Биз экимиз не заман келирмиз рас[1].

Сагъынсам — Салгъыр кечирмий
саз илен балчыкъ,
Ольсем, козим кетеджек, джумулмай ачыкъ.

Салыдан, Салы секиз кунь, кельмеди катинъ.
Айгиди сенинъ дал белинъ, табиатынъ.

Сайлап джурип тынықъ сув ичкеним ылай,
Мурадыма джеталмай, джуремен джылай.

---

[1] Раст кельмек, раст кетирмек.

Сарышынлы томалакъ, шайлы бала;
Корьген сайын башымдан акълым ала.

Сачынъ орьсенъ, сачагъын къайырып ташла,
Къайсымызгъа айтасынъ, айырып ташла.

Сарымсакъдай саргъайдым, согъандай солдым,
Сары алтындан садакъа бергендай болдым.

Салкъым юзум козьлеринъ, нар алма бетинъ,
Къана къачан корермен мераметинъ.

Сув чагъалап отургъан къалав тизип,
Чыкъса кадам къаршыма, къашынъ сюзип.

Сувсап келип, сув ичтим акъ шишеден,
Сайлап алдым бир йылдыз сырт кошеден.

Сувда болыр балыкълар ашламасы,
Къолай тувыл яр севип ташламасы.

Сюввретинъ[1] корьген сыртынъдан айланаман
Не демеге бильмеймен ойланаман.

Сырттан чыкъ къыбладан кеч керваным,
Дюньяда малгъа бергисиз къыз девраным[2].

---

[1] Сюввретинъ — корюнюшюнъ, бойынъ-постынъ, къыяфетинъ демектир.

[2] Къыз девраным — къыз олгъан вакътым, заманым.

Сыгарчыгъынъ аборот, тютюнинъ Ялта,
Ай айнеджи тилинъ бар, запарта[1] салта.

Сонъгъы сёзим, селямым айтаман сагъа,
Сени корьсем ич тёзим табылмай магъа.

Сиз бир тазе емишсиз, ашарман ашсыз;
Къадиримни бильмейсиз, ай гиди джашсыз.

Сейдане козь сыйырчыкъ, мавы козь торгъай,
Онъдан къулнынъ баласы сендай болгъай.

Сенсинъ меним къуванчым, дюнья мулькым,
Ойнап ойным къанмады, кулип кулькым.

Сенинъ къашынъ къарасы — меним бахтым,
Корьди козим, севди джан, иридим, акътым.

Сен де мендай экенсинъ, мен де сендай,
Расткельгенмиз коресинъ излегендай.

Секиз сыра сыйдане, акъ билекте,
Кель экимиз болайыкъ бир тилекте.

Севдалыкънынъ дертини чеккен билир,
Секирип откъа тюшкендай куньлер келир.

Сельби терек не арув, даллары бийик,
Олырмы язы, олмазмы — исинейик.

---

[1] Запарта — бош лаф манасында.

Сен тишлеген алмадан — мен тишлейим,
Сен болмагъан ерлерде мен нишлейим?

Себелеп джавгъан джавынман аралаш къарман,
Сен не ерде ах десенъ, мен онда барман.

Себелеп джавгъан джавынман,
къырылмаз тузакъ,
Ай, сен, дюльбер, ашыкъма, мескенлер[1] узакъ.

Севда серсем ким болмаз, оман ольмез,
Ольмесе де, дюньянынъ зевкъын корьмез.

Сенинъ джурьген джолынъа ал джаярман,
Эр не ерде хатиринъ шай саярман.

Сенинъ козинъ торланса, мен джылайман,
Учкъан къуштан башынъны къорчалайман.

Сувсап кель де, шербет ич, шептали аша,
Гонълюмни котердинъ, ай коп джаша.

Сен кеткен сонъ, бу койнинъ ташы-ташкъа,
Сенмен ойнап кульгеним, халкътан башкъа.

Сынъырынъ басып кельгеним, отынъны отлап;
Чечегинъ джулкъып къайтарман,
гулинъни къокълап.

---

[1] Мескен — юрт, отургъан ер.

Сенсиз магъа зевкъ харам, куньлерим кечмий;
Оледжекмен дертинъден, аш-сув ичмий.

Сен бир тазе фийдансынъ, майышкъандайсынъ,
Ондан къулнынъ башына къонгъандайсынъ.

Сарымсакънынъ сабагъы согъаннынъ зары,
Асретине къавушыр бахты бары.

Сенде дюльбер сыны[1] бар,
манълайынъ джайыкъ,
Козь туткъанынъ болмаса, дост болайыкъ.

Себебини мен корьдим, сувындым иштен,
Куньдюз эстен кетмейсинъ, гедже — тюштен.

Сарайда отуз пенджере, йигирми къапы;
Шимдиги халкънынъ ошеги, биз болдыкъ лапы.

Сен унытсанъ да, мен сени унутмайджакъман,
Бугунь тапсам, ярынгъа бакъмайджакъман.

Сенсинъ меним сермиям, гизли къазнам,
Къатнатайыкъ мектюплер,
джанъы кечти базнам[2].

Сувдай сени чайпамам, кирдай — сыкъмам,
Гульдай сыйпап тутарман, хатринъ джыкъмам.

---

[1] Сыны — череси демек.
[2] Базнам — ишанчым демек.

Сакъ болынъыз, сакъланъыз мектюпни сизлер,
Сабыр этсенъ фийданым, къавышырмыз бизлер.

Сюерим сексен яшасын, достым — докъсан,
Джумсам козим алдында, ачсам ёкъсанъ.

Саба турсам тёшектен къагъынаман,
Мектюбинъни алмасам — сагъынаман.

Тизгинсиз ат минген, тельбевсиз джеткен;
Тербиени корьген ёкъ, отькевсиз кеткен.

Тюе маджар джектим де, тиедим ашлыкъ,
Эки кельмез, бир келир, башкъа джашлыкъ.

Тёгерек йылдыз тёбемде, ай къаршымда,
Тюрлю-тюрлю мусибет бар башымда.

Топ-топ биткен юзерлик корьмейсизми,
Менинъ шайтип джурьгеним бильмейсинъми?

Тюпсиз къара дерьягъа ташладым къармакъ,
Келирми джигит, элинъден джан къуртармакъ.

Тюшюнемен, тюшюне боламан тазыкъ,
Диване болсам дертинъден магъа языкъ.

Тёгереги джез айлан, ортасы кимсен,
Дёрт кошели Къырымда сюерим сен (сенси́нъ)!

Табалдырыкъ тар сокъакъ, тоз-топыракъ,
Сен гуль болып ачылсанъ, мен япыракъ.

Тен тилесе, джан къыйнай, бильмем неге,
Тюсинъни бер, тюсим ал, эгленмеге.

Талкъ[1] бола тасавур, кенъишлий кери,
Базнам отьмий джуремен, кельгенден бери.

Тасавурлар талкъ болды, ишлер кери,
Нафле кетти джурюшим, ондан бери.

Тасавур пилав ягълы олыр, тойдырмаз къарын,
Севдалыкънынъ зевкъы арам,
чекмезден бырын (эвель).

Топ-топ биткен гунайлан, тен япыракъ,
Дост къадирин бильмесенъ, къалырсынъ накъ.

Тостыкъайда[2] къатыгъынъ, кубиде майынъ,
Бир йылдызгъа муты эдинъ, тувгъакен айынъ.

Тёгерекке йылдызсынъ, койинъе айсынъ,
Мен ичиммен пек сюйдим, сен недайсынъ?

Орюльген сенинъ сачларынъ джылан бавыр,
Берейим тютюн сигар джакъ, ич те савыр.

[1] Талкъ бола — ёкъ этиле, арыткъа къайтарыла.
[2] Тостыкъай — агъачтан япылгъан чанакъ.

Хайырлы болсын джемиет, джумлеге джыйын,
Сиздилернинъ бу ерде ким табар сыйын?

Кикильдемез чий темир, тотланмаз кумюш,
Азыр аякъ астында болайыкъ билиш.

Джапалакъдай джангъызман, акъкъудай акъман,
Къадирим билип джакъкъангъа къаш чыракъман.

Хайырлы болсын туткъан къуш, корек бавлы,
Эбет халкътан артыкътыр джурюшинъ тавлы.

Халкъ алай дей, былай дей, ышанмай къалип;
Бир озинъни корьгейдим, къуш болып, барып.

Халкъ айта деп мугъаймам, куле деп ялмам!
Бинъ бир алем бир болса, сёзимден таймам.

Хайырлы болсын къына той, къурывлы перде,
Дарысы сагъа болгъайды отургъан тёрде.

Халкъ учь берсе, сен беш бер, айттырсанъ он,
Авес этсенъ сельбининъ башына къон.

Хайырлы болсын къына той, къутлу дугунь,
Девирильген экен башына дюнья бугунь.

Шемшер къашыкъ ичинде къайнар къаным,
Я бер меним мырадым, я ал джаным.

Шарылдап учкъан бульбульдай коп отесинъ,
Корьген сайын ич майым, иритесинъ.

Шайтан тойдай ойнадынъ, джельдай эстинъ,
Айлакъ джаным сагъынды мектюбинъ кестинъ.

Къарчыгъадай бойынъ бар, козьленген окътай,
Корюнесинъ козиме дюньяда чокъдай.

Къадипе, йипек бойлайым, бобыр тюйме,
Мен къара джер джабынмай, сен яр сюйме.

Къарап къалдым артынъдан, джанып куйдим,
Пидан белинъ майышып джуришинъ сюйдим.

Къашынъа коре кирпигинъ, бойынъа — сачынъ,
Къавышып сенмен корьгейдим бир къуванчынъ.

Къарады козь, севди джан, къалмады къарар,
Бильмем башкъа пайдадыр, бильмем зарар.

Къасеветли башынъны, тызакъкъа салсам,
Не махрадж берирсинъ къуртарып алсам.

Къаш къарагъа авесмен козь элягъа,
Севмесим селям джиберген бакъ белягъа.

Къашынъ къара болгъанчын, къаш ойнатма,
Эльге къаткъан ашиненъ[1] магъа къатма.

---

[1] Ашине — сёз къатув, комплимент манасында.

Къаранфиль козь, къайтан къаш
къалиптен кетмей,
Сизлер анда, мен мында, селямлар джетмей.

Къарылгъач, къыргъый, акъ чолпан
бизлер корьдик,
Яш болсакъ та дюньянынъ зевкъын сюрдик.

Къыймакъ деген къыйын шей, къыялмайман,
Къыя басып аягъым джуралмайман.

Къашынъ къара болгъангъа, дюньяны унутма;
Элинъден кельген ярдымны бизден къытма!

Хан джамининъ тёбеси, ешиль когет;
Шай деп айткъан тилинъе чыкъсын олет.

Къара козинъ къан басты, серпти къолым,
Энди къайдан табайым джурьген джолым.

Къыздыр бакъча чечеги, сармашыгъы;
Джаны кельди джыйыннынъ джарашыгъы.

Къыздырма мени шайтаным, къыздырма перим.
Абайсыздыр авызым, арсыздыр тилим.

Къыршавлангъан аягъынъ индже къылмам
Къуртарайым башынъны мен бир
сулман (усулман).

Къолларымнынъ пармагъы бувын-бувын,
Ой сагъындым койимнинъ бир джутым сувын.

Къабдалсыз йигер, башсыз ат джурер джельсиз,
Бу дюньяда экев бар атасыз, ылсыз.

Къасевет этип, яш башым хасталыкъ тапты;
Ах чектирген агъыр дерт джурекке сапты.

Къадакълы къушакъ, мор сачакъ
зенгинлер байлар,
Ози киши бегенмез, вай, шойдайлар.

Къатлап салгъан кягъытны джель къайыра,
Алла-алла чынъларын терс къайыра.

Къара козьге айдай къаш, джайыкъ манълай,
Къаршынъа кельген кишилер къалибинъ анълай.

Къара булут астында коптир йылдыз,
Кунь къавышса, ай тувар болыр куньдюз.

Къарагъа къара ярашмаз, шерт болмаса,
Тевеккель джигит ах демез дерт болмаса.

Къарагъан козинъ севейим айткъан сёзинъ,
Малынъ-мулькинъ керекмей, айгиди озинъ.

Къарама халкънынъ сёзине — алдатырлар,
Тюпсиз къара дерьягъа джалдатырлар.

Къаршысына бакъа да, саллай башын,
Мондир-мондир тёктюре козин яшын.

Къазан астым, от джакътым бадырсакъкъа[1],
Чынъ бильмеген яшларны тер къурсакъкъа.

Капказ къушакъ ярашыр индже бельге,
Яман, яхшы айтыштыкъ, чыкъмасын эльге.

Къара къашын астында, къара козинъ,
Ич къальптен кетмейджек айткъан сёзинъ.

Къашынъ къара къайтандай, козь сидане,
Тилек, тилеп джуремен сенден яне[2]

Къашларынъ къалем сызылгъан,
козьлеринъ комюр,
Сенсиз кечкен куньлеринъ саймайман омюр.

Къашларынъ сенинъ къайтандай, бель кемане,
Эм дюльберлик бар сенде, эм земане.

Къоналмадым къыз болып, сачымны тарап;
Отура да джылайман, джолларгъа къарап.

Къаранфиль алдым теректен, къылданмы экен,
Филис, фийдан болгъанынъ сойданмы экен.

---

[1] Ерни къазып, саджаякъсыз (оджакъсыз) аш пиширильген ер.

[2] Сенден тараф демек.

Къаранфиль къаш къайтандай,
къалиптен кетмей,
Кягъыт язып, мохурь[1] басып
джиберсем джетмей.

Къашларынъ къара къайтандай, козьлеринъ эля,
Сендай даа бармекен бу дюньяда.

Къашларынъ къалем чертильген,
козьлеринъ бейдан,
Сендай даа бармекен, айтувлы пийдан?

Къыйыкъ-къыйыкъ козьлеринъ, къабакъ аштай,
Мен эсмери, сен беяз къурамыштай.

Къой этинден къавырма, тюйден паста;
Онъ тизинъде джатайым он ай къаста.

Къолымдан къушым учурдым, онъ тарыгъа,
Эсмерини денъишмем, акъ сарыгъа.

Къаш къарасы четлевик куйдюресинъ,
Озь тилинъмен озинъни сюйдюресинъ

Къокъушына зар болдым, чечек эгип,
Айдай бахтым къаврады асрет чекип.

---

[1] Мохурь — печать.

Къана къатып джанмайым, джайгъанынъа,
Джигит болып сёзинъден тайгъанынъа.

Къара къашынъ астында кирпигин сельпер,
Джарашыкълы джурюшинъ кесиминъ дюльбер.

Къасевет бельден ала экен, дерт джуректен,
Айткъан сёзинъ кетмейджек кок юректен.

Къач керелер корюштим якъындан якъын,
Ич чыкъарма къалиптен, унутма сакъын!

Къара джуньден этеклик кийгенсинъ озинъ,
Къайтандай къара къашынъ бар,
комюрдай козинъ.

Къара тавукъ къаз мойын, чопалбаш перик,
Эки бетинъ нар алма, пишкен эрик.

Къавырчакътай меджвие[1] къадипе песте,
Кече тюште турасынъ, куньдюз эсте.

Къара джез къалай майышмай сен джурьгенде,
Далымдан ийдим мен сагъа бир корьгенде.

Къыз демеси къыркъ чечек, отуз бир ляле,
Сен ананъынынъ кенджеси, мен бир дане.

---

[1] Меджвие — башкъа такъылгъан алтыннынъ бир сойы.

Къадийпе песнинъ тёбеси чембер-чембер,
Кок когерджин болайым къолынъдан джем бер.

Къара къашынъ астында къалтырай козинъ,
Къыйып джавгъан джавындай шувылдай сёзинъ.

Къадийпе песнинъ тёбеси когильдирим[1]
Ич бильмеймен мен сенден тёнъюлирим.

Къолымдаки юзюгим алкъасы айры,
Башкъа ерден яр севдим сенден гъайры.

Къызыл чабакъ къавышыр, оттай болып,
Пенджереге барарман чоттай болып.

Къайнанам деп анайынъ къолын алсам,
Онъ тизинъе джасланып юкълап къалсам.

Къаста къара къайтандай, козьлер сюрме,
Бир бакъайым шу къызнынъ артындан джурьме.

Къаргъа къонар терекке, девлет башкъа,
Мен де сени тартаман джан ёлдашкъа.

Къолымдаки юзюгим алтын капказ,
Бойыма бойдаш кельмесенъ этермен атказ.

Къокъулу чечек, сельбисинъ, ляле бостан,
Ольгечи джаным айырмам сендай досттан.

---

[1] Когильдирим — кокче манасында.

Къайыш къушакъ белинъе къушанайым,
Мытлакъ достынъ болмаса, ышанайым.

Къасеветмен къарармам, дертмен ольмем,
Сен къара джер джабынмай, мен тёнъюльмем

Эль сёзине сен далма, мен де далмам,
Сенден гъайры яр севсем — къоналаймам.

Эртен тура куль тёге къакъынаман,
Бир кунь сени корьмесем — сагъынаман.

Эртен акъшам тюй шорба, уйледе — къавын,
Энди къатып табайым къызнынъ бавынъ[1]

Эртен турсам, аягъым шу якъкъа тарта,
Бильмем бизим мабетлик кунь кунден арта.

Эртен тур да учь айлан кунь тувуштан,
Сагъынсам эльчи салырман учкъан къаштан.

Эки къолынъ бем-беяз, джебинъе сыймай,
Оледжекмен дертинъден кимселер туймай.

Эки кесек койинъиз, ортасы сарай,
Эки дюльбер къызы бар, къыйметин арай.

Эки юзлю сюлюк таш, сырлы балта,
Корюнгенге козь атып, джурьме салта[2]

---

[1] Бавынъ — къолайын, онъайтын манасында.
[2] Салта — даима, эр вакъыт.

Эбет, джаным, эбет шай, айткъаным тора,
Джемаатимден тептиш эт, халкъымдан сора.

Эвден чыкъсам, къарчыгъанъ корюне тура,
Къайтан къашман комюр козь мойным ура.

Эвелькини къайтесинъ узакъкъа къайтып,
Эгленир де джурермен, сёзлеринъ айтып.

Асретлик дарисин, чеккенлер билер,
Секирип откъа тюшкендай куньлери келер.

Авасы арув, ай джарыкъ, корюне йылдыз,
Ич акълымдан чыкъмайджакъ гедже-куньдюз.

Акъикъат меним къалибим ашыкътан зарым,
Мени серсем этеджек сенинъ къааринъ.

Акъикъат асыл къадипе куньде солмаз,
Джиан сайлап яр севсем, сендай болмаз.

Асиретке юкъу ёкъ, танълар атмай,
Аш да батмай джурекке, сув да батмай.

Ава арув, ай джарыкъ джурип кетсенъ,
Эгленмеге ярайман къабул этсенъ.

II

БИР КЪЫЗ ДЖЫЙЫНЫНДА ЧЫНЪЛАНГЪАН УМУМИЙ ЧЫНЪЛАР

1923 сенеси Акъшейх районы Джаманакъ коюнде бир къыз джыйынындан язылып алынды

Мындаки чынъларнынъ бир чокълары биринджи къысымда олгъанына бакъмадан чынъларнынъ эсас мейданларындан бириси олгъан къыз джыйынларында не кибилери чынълагъанларыны косьтермек ичюн олардан бир вариант оларакъ бердик. Ич шубесиз, къыз чынъларындаки чынъларнынъ бир чокъ вариантлары даа бардыр.

Акъшам хайыр, акъ шавле кейфлер нидже;
Иште кельди алдыма бир эглендже.

Ал башлайыкъ, яр дийик, ачылайыкъ,
Ал гуль болып, алдынъа сачылайыкъ.

Акъшамдан берли эглендик, сёзмен, сазман,
Ачайыкъ багъча къапысын, кочейик назман.

Гуль багъчагъа барайыкъ, гуль ашлайыкъ,
Лакъырдыны ташлайыкъ, чынъ башлайыкъ.

Гуль багъчанынъ чечеги сармашыгъы,
Чынълашайыкъ, кельсин джыйыннынъ
джарашыгъы.

Чынъ демеси недир о — беш-он такъмакъ,
Анджа меним мурадым сени джакъмакъ.

Тойдан-тойгъа мингеним, бир джиренчик,
Чынълап чынъджы тувылман, джаны уйренчик.

Онъ къолынъда портакъал, солында — нар,
Озинъ билип айтмайсынъ, уйреткен бар!

Онъ къолынъда портакъал,
солында — ильман (лимон),
Озинъ билип айтаман, эй, мусюльман.

Отурышынъ, турышынъ, мусибет зарар;
Сендай эткен мандабаш, къалавгъа ярар.

Яшлыкъ башкъа бир келир, эки кельмез;
Бу яшлыкънынъ къадирин коп киши бильмез.

Дюнья деген мердивен, къыркъ басамакъ,
Анджа меним мырадым зевкъ яшамакъ.

Котерилип кунь тувса, кольге алыр олен,
Авыз барда, айтып къал, тиль барда сёлен.

Джай къанатынъ салкъын ал, тен болмасын,
Коп ойнадыкъ, коп кульдик, унутулмасын.

Чёльде сабан эгемен, джал къайтаман;
Узун кирпик, къайтан къаш сагъа айтаман.

Ешиль экен чечегинъ, ал экен гулинъ,
Шекер экен джевабынъ, бал экен тилинъ.

Авузы телли пильджандан сув ичейик,
Аз да болса, коптай корь, вазгечейик.

Когерип койинъ корине, мунарып къыры,
Гонъюлимнинъ кошеси, козимнинъ нуры.

Осьтюрмем сенинъ пийданынъ, кесермен далынъ,
Солдурарман чечегин, эмермен балынъ.

Къавышмасам мен сагъа, дюньяда джурьмем,
Халкътай бетер авурып, тёшекте ольмем.

Джабышсам сагъа зифтдайын, къырсанъ кетмем,
Шай билирмен къадиринъ, халкътан этмем.

Авелеп учкъан чет къонгъан джангъыз къушман,
Джангъызгъа джала коп болыр, арувге душман.

Ойнагъанман, ойнасанъ, кульгенмен кульсенъ,
Бу дюньянынъ зевкъыны шайтип сюрсенъ.

Бербеджилер къолында, къан пекиси;
Беш кунь зевкълы дюньянынъ кетти экиси.

Айдынъыз, къызлар, чынълайыкъ, алт этейик,
Я джылатып, я джылап сонъ кетейик.

Инден[1] чыкъкъан джыландай окъталасыз,
Чынъ бильмеген джашлардай, токъталасынъ.

---

[1] Инден — тюркчеден алынгъан — ювасындан, делигинден демек.

Къалдынъыз къасыр астында, тоз басылып,
Олер эдим сиз болсам, джипке асылып.

Чынъ демеси недир о, бир-эки такъмакъ,
Чынъдан чекмен орермен, хайгъысы акъмакъ.

Чынъ демеси недир о, бир къач такъмакъ,
Чынъдан чекмен болырмы, акъылсыз, акъмакъ.

Акъшам хайыр биз айттыкъ, батырлар-байлар,
Биздай эткен оксюзни ким абайлар?

Кок когерджин кокте ойнар, дерьяда джалдар,
Сынъыр басып хош кельдинъ, далфийданлар.

Къарчыгъасын къаламай, тёбесин джапмай,
Акъшамдан берли ойланып бир чынъ тапмай.

Коп корюш чынълар бильген тувулмыз,
сыр билишкен;
Къана къалай болакен, сизге илишкен?

Бизге илишкен — сав къалмаз, тилин тишлер;
Чынъ бильмеген джигитлер бугунь нишлер?

Мусапир кельсе, хош кельди, сый къавеси,
Сизде биздай экенсиз зевкъ авеси.

Дюнья деген мердивен айланыр мильмен,
Ойнайыкъ та кулейик, акъран-тенмен.

Джавын джавса, къакъ турар, сокъакъ селлер,
Ойнайыкъ та кулейик, акъран къызлар.

Тюрлю-тюрлю орьнек бар, ал джавлыкъта,
Земанеде ойнайыкъ, джан савлыкъта.

Чынълачы, кедай, чынълачы, бир нам къалсын,
Эшиткенлер ах, десин, корьгенлер джансын.

Чынълап чынъджы тувылман, чынъласам ялмам;
Чынъджыларгъа баш къошып, артта къалмам.

Чынъдыр меним сермиям, зевкътыр кярым,
Коп ойнадым, коп кульдим ёкъ инкярым.

Минген атым къан джирен, темкилли[1] кок,
Чынъджыларман чынълагъан куньлерим коп.

Мен бу ерге бир кельдим, аякътан тайып,
Къайсынъызгъа къонайым, къанатым джайып.

Алай десенъ къурбанынъ, мен болайым,
Кель къон бизнинъ пийдангъа бозторгъайым.

---

[1] Темкилли — бенекли.

Бабанъ сагъа пес алгъан, борычкъа батып,
Чынъламасанъ, не кельдинъ джер къапатып?

Бильмедим сенинъ къадринъни мен
джашлыкъман,
Тайдынъ кеттинъ къолымдан, янълышлыкъман.

Ачылып тургъан бир гульсинъ, тек солмасанъ,
Мен дюньяны къатейим, сен болмасанъ?

Экинди акъшам арасы ат базары,
Акъкъан сувны токътатыр къыз назары.

Сувда болыр балыкънынъ Сулейманы,
Къызда болыр джигитнинъ дин иманы.

Минген атынъ къара кер, къап-къара тер,
Къызда гонъюль болмаса джигит къатер.

Минген атым ал аякъ, кестане торы,
Бермез ерден къыз алыр джигитнинъ зоры.

Ичим джалын, тышым от, козьяшым мондыр,
Душман болсанъ — джакъ та, оттир,
дост болсанъ — сёндир.

Сен бир джарыкъ йылдызсынъ,
бахтыма тувгъан,
Козин джумгъан таш джутар, белин бувгъан.

Ах, дегенде алайым сени къайдан,
Толу элимден тюшюрдинъ джурек майдан.

Ах, дегенде джанаман джер къаджыйман,
Акъырансыз кетер деп, сени аджыйман.

Ах, джагъала, кок папий адада къозлар,
Тойынъыз къачан боладжакъ, тотай къызлар.

Айды, дюльбер, давранчы, белинъни бувчы,
Бир къаранъгъы куниме ай болып тувчы.

Уйим алды ешиллик, онъ ботеге,
Башынъны байлап ташлайым, джурь секире.

Авдарыл къая, бас мени, корьмесин козим,
Ольсем озим олейим, ольмесин сёзим.

Къаргъамагъа бильмеймен, мен бир яшман,
Душман сокъсын тёбенъден окъа ташман.

Ана деген бир къонач баба дирек,
Куль бола да кетекен бу гурь джурек.

Авурсам, алым сорар ёкъ, ольсем джылар,
Бетимни сыйпап, козимни ким джумдурар.

Авурсанъ, магъа хабер эт, мен барарман,
Бетинъни сыйпап, козинъни джумдурарман.

Сен де мендай экенсинъ, мен бир факъыр,
Къашыкъ ашы пиширип, уйинъе чакъыр.

Къашыкъ ашы пиширип, кель дедилер,
Баргъан эдим даметип, бермедилер.

Авузынъ сенинъ могедек, мойнынъ — маджар,
Тут, бетинъе джавлыгъынъ, тиймесин назар.

Уфакъ кескен лакъшагъа эт торагъан,
Сенден байрам къачан деп ким сорагъан?

Уфакъ кескен лакъшагъа пирнич къойдым,
Огъа сорав не керек, айта къойдым.

Багъча байлыкъ, бир алыкъ эгин токълукъ,
Джашлыкъта олюм корьмейим,
къартлыкъта — джокълукъ,

Уйге кирсем дёрт дивер, чыкъаман къайтып,
Отура да тураман сизни айтып.

Къашынъ къара къалемдай, козинъ — комюр,
Сагъа савлыкъ тилиймен, озиме — омюр.

Арман-арман от джакътым оджагъынъда,
Меним джаным чыкъкъайды къуджагъынъда.

Къарагъа къара ярашмаз, ал болмаса,
Субыкъта бузлар къалырсынъ, шал болмаса.

Къыз дегенинъ хыдырлез лялеси экен,
Окъув деген джигитнинъ къалеси экен.

Ай топ кетен, топ кетен токъугъанда,
Узип джаным берермен окъугъангъа.

Кетен агъач тарапкъач токъугъангъа,
Мен де джаным берермен окъугъангъа.

Ашагъан ашынъ аш тувыл, кескен лакъшанъ,
Сазагъандай саркъ та кель бир кунь акъшам.

Чильтер чорап тизинъде зейтундайын,
Юз джыл джылап джуремен етимдайын.

Алтын чеккен теразенъ тарасындан,
Айланайым козинънинъ къарасындан.

Алтын табакъ устюнде пильджанымсынъ,
Айдан, куньден къызгъангъан бир джанымсынъ.

Айланмасы алты айлыкъ джол джурьмеси,
Дюнья малы беллимен бир корьмеси.

Акъикъат меним къалибим, акътыр къардан,
Сенинъ ичюн озимни атарман джардан.

Сен арнавыт бийдайи[1], мен сув арыш,
Авес этсенъ, сойыма кель де къарыш.

---

[1] Бийдайи — богъдай.

Сен бир эльмаз парчасы,
джерге урсам — сынмай,
Чыкъарайым къалиптен десем де болмай.

Эльмаз якъут якъшы шей, джеверлен мата,
Ич де къалип ышанмай, эп къората.

Себебинъден севда олдым, сельки[1] иштен,
Башыма пайда бармекен бу джурюштен?

Уйим ичи дёрт дивер, пенджирем шише,
Сенмен ойнап джурьгеним эсиме тюше.

Кетсем, кетти деп джурьме, савлыгъым тиле,
Кориширмиз беллеймен, ойнай-куле.

Чалышкъанлар ач къалмаз, айва тишлер,
Селикъам сагъа салгъаман, бахтым нишлер?

Дерья сувы пек татлы бир ичмеге,
Исинген сонъ мумкюнми вазгечмеге?

Дерья ташкъын, сув салкъын, бермий кечюв,
Сен къартаймай, мен ольмей, ёкъ вазгечюв.

Онъ къолынъда когерджин, солынъа къонсын,
Яр туткъан деп эшиттим хайырлы болсын.

Тёгеректе йылдызсынъ, койимде айсынъ,
Мен акъылдан къуртулдым, сен къалайсынъ?

[1] Сельки — ишке салкъын бакъув, иштен сувунув.

Ичкен сувынъ дёрт больдим, ашагъан ашым,
Сен эсиме тюшкенде, айлана башым.

Сен къыбладa, мен — сыртта, селямым джетмий,
Къаранфиль козь, къайтан къаш
къалиптен кетмий.

Мейдан джолда джель тирмен, кочер джельсиз,
Оледжекмен дертинъден бир эджельсиз.

Ах дегенде джурегим джарылгъандай,
Корьген сайын боламан сарылгъандай.

Секиз сыра сейдане бир билекте,
Кель экимиз болайыкъ, бир тилекте.

Къатланчыкълы кобете, чильтерли тава,
Мен яремни корьгенде акъылым ава.

Джанкой джолы таптавдыр, сув джаны къайыкъ,
Энди сени коремен озиме ляйыкъ.

Къалтырай берип турасынъ, джер тозындай,
Исиндирген озинъсинъ джаш къозудай.

Авызым балта джарасы, айттым да къайттым,
Джандан сюйген яремни не мугъайттым?

Сабырнынъ тюби сары алтын, сабанъыз хайыр,
Я исиндир, я тёнъюльт, арасын айыр.

Дерья четтен быланыр, ортадан тынар,
Пек талпынма аведе, къанатынъ сынар.

Алевинъ бет иритеджек, кунешинъ — дерья,
Биз экимиз зевкъ этсек, болырмы зая?

Тёбен къарап, къол сильтеп,
джурюшинъ сюйдим,
Къарап къалдым артынъдан кунешсиз куйдим.

Дюнья бир якъ, сен бир якъ, шай санаман,
Къарамагъа козимден къызгъанаман.

Къарчыгъасы джез илен, сырты кимсен,
Дюнья токъуз тюрленсе, сюйгеним сенсинъ.

Кокте дурна сеси бар, джерде — тузакъ,
Къалиплер джувукъ болгъа чин, койлер узакъ.

Айды давран къыймазым, алдын кочир!
Чокъракъ сайлап, бизлерге бир сув ичир.

Айта берсин халкъ мени, дув болсын миним,
Эр шейден де артыкътыр, кореджек коним.

Айтышайыкъ джевапны алайлар айтып,
Байласанъ, бав кесермен, келирмен къайтып.

Акъранынъны тапмадынъ, койден сайлап,
Саттылар сени моллагъа, козинъни байлап.

Айдарынъдан бир тель бер, телленийим,
Джибер магъа карточканъ, эгленийим.

Айдагъаным эки огуз, джеккеним — тюе,
Халкъ не десе, не десин, джаным сюе.

Алтын такъсам, такъарман, пан ич такъмам,
Сендай эткен сойына айланып бакъмам.

Ал къолынъа кемане, чал шештеринъ,
Беш баламан тул къалсанъ, мен муштеринъ.

Ах, деп ичтен джанаман, вай мен гъарип,
Бир кимсеге айталмам, тилимни джарып.

Ах! Дегенде акъ джигер корюне бавыр,
Дегенимдай болмады бу тасавур.

Аршын атма, бой сатма, мелез кетен,
Земанеде халкъ яман, айталар ботен.

Ат мингени тувылдыр тон кийгенинъ,
Талап этсе, табылыр, джан сюйгенинъ.

Авдарылсам, ах, диймен онъындан солгъа,
Дюнья меним дер эдим, сен тюшсенъ къолгъа.

Алем кечкен копюрден,
халкъ джурьген джолдан,
Насибинъе табылгъан къачмасын къолдан.

Авелимен, авели сен туймайсынъ,
Ачыладжакъ чечекни танымайсынъ.

Авурмагъан башыма байламам джавлыкъ,
Башкъа якъта козим ёкъ, сагъа савлыкъ.

Кениш джапнынъ этегин къозулар отлар,
Джурегимни дерт басты,ичимни — тотлар.

Ашыкълыкънынъ алды арув, сонъы яман,
Бермесин душман башына,.. аман, аман!

Айттым, айттым — болмады, озюнъден керек,
Дамла тюшкен къарбыздай болды джурек.

Аткъа минсе арсландай, тюшсе — тёре[1],
Аслы ози асыл яш магъа коре.

Аран талда, уй талда, коралмайман,
Бир тюсинъни бермесенъ — джуралмайман.

Айдай-айдай, не айдай, маджар айдай,
Сувдай тынгъан джурегим майдай къайнай.

Джебелек откъа джабышкъан, танъ тез аткъан,
Анасы сыйпап осьтюрген, бабасы саткъан.

Ашадан келе бир киши, джумурта сата,
Къыз алмагъа малы джокъ, аборот сата.

---

[1] Тёре — пек эскиде судья манасында юрьгендир. Сонърадан мырза манасында къулланылды.

Къалавынъыз пек юксек, джеталмайман,
Къанынъ сенинъ пек сыджакъ, кеталмайман.

Пенджереден берейим, киермисинъ?
Ананъа келин болайым, сюермисинъ?

Кель анама келин бол, эгиль-бугиль!
Юзь кумюшлик бир пальто, бир шей дегиль.

Къайнана деген кяфирнинъ ады батсын,
Еди йыллыкъ дерт тутып, дамла джатсын.

Къайнананъны нъ башына къайнагъан сув,
Кемик ташманъ окъалап, аркъасын джув.

Аркъасы къамбыр къайнана, бели букюр,
Элекендай авузы ичине тукюр.

Самай сачынъ копюрген, басакий песинъ,
Къайнананъ сенинъ пек яман,
джыйдыр..? эсинъ.

Тыкъарман оны собагъа, берермен къорай,
Саларман песим чекеме, джурермен джырлай.

Эки къайнынъ, эки олет, къайнананъ бир дерт,
Дарылгъан куни къапысын чекле де, кет.

Олет чыкъсын тилинъе, эт джаргъан къотур,
Авузынъа куль алып, тукюралмай отур.

Джанбашынъдан бий джакъсын,
тилинъден джылан,
Чаренъе-чаре табалмай, къаралды долан.

Къаргъамагъа бильмеймен, онъма-битме!
Орьмекчидай джоргъалап, уйинъе джетме.

Джибер атынъ отлакъкъа, къавдан салсын,
Сары мыйыкъ, кок козьли откъа джансын.

Сары болса, не бола, алтын да сары,
Къарадан алтыкъ болыр я, итибары.

Къара болса, не бола, джер де къара,
Сатсанъ, санки этмийми юзь бинъ пара?

Асыл атай баласы къара болыр,
Сары мыйыкъ, кок козьли чора болыр.

Асыл атай баласы джыгъылса ольмез,
Шемиданы бек болса, чырагъы сёнмез.

Авеслигим бир торы ат, акъ табан тазы,
Сен болгъайдынъ башыма язылгъан язы.

Къапым ачыкъ, тёрим бош, тёшевли миндер,
Анайым чыкъар къаршынъа:
«хош кельдинъ» — дер.

Айгиди меним коп достым, бир-бирлей тозды,
Чечек башы къокълагъан куньлерим озды.

Къарадан къайыкъ кечирдим, сувдан геми,
Корюшмесем элял эт, унутма, деми?!

Къарагъа къайыкъ батармы, сувгъа геми?
Кокюректен итемем, къолтукътан деми[1]

Акълы пасма къаптанынъ аламан джолакъ,
Сен эсиме тюшкенде джуремен къонакъ.

Акълы пасма къаптанынъ сексен сая,
Сен бир эльмаз парчасы, джибермем зая.

Акълы пасма киер де, чыкъарман чёльге,
Саргъайыр да турарман, сыр бермем эльге.

Джигит сыны джелькеден, къыз манълайдан,
Ой, айтасынъ джевапны, тиль танълайдан.

Тувгъан айгъа мусакъкъар йылдызы менмен,
Тенеширде барабар ольгенде сенмен.

Экимизге бир олюм, тенъ тенешир,
Бизде къалип бир болса, ким киришир?

Экимизге бир олюм, джанаша къабир,
Ой, айтасынъ джевабынъ, тильмен табир.

---

[1] Деми — тутмакъ, ярдым этмек, бу ерде къолтукътан тутып ярдым эт манасында.

Себелеп джавгъан джавынман, дерьялар толмаз,
Сен ольгенмен джер тоймаз, сав бол, эльмаз.

Ачув джернинъ джашкъагъын
джылкъылар отлар,
Джурегимни дерт басты, бийледи тотлар.

Ачув джерге къаранфиль орнатайым,
Ойнашып оськен сен достым, насыл унутайым?

Онъ къолымда кемане, солымда даре,
Унуткъандай болмадыкъ, тёзгендий чаре.

Ойнасам, кульсем, халкъ мени диване сана,
Къана кимге айтайым, джурегим джана.

Ойнагъаным, кульгеним кяр беллиймен,
Дюнья малы дюньяда къалыр диймен.

Джавчы деген онъмасын, берген бабам,
Языкъ болды балама, демеди анам.

Чайнап берген анайлар, чайкъап джаткъан,
Тюпсиз къара дерьягъа ойламай аткъан.

Кеттим къара дерьягъа, балыкътай джалдай,
Не айнеджи тилинъ бар, тилькидай алдай.

Мен бир эльмаз парчасы, таш тийсе сынмам,
Джавунлы сельмен ирир, къарман тынмам.

Тасавурлы пиляв ягълы олыр, тойдырмаз къарын,
Эр кеснинъ ози биледир чеккен зарын.

Тасавурынъ талкъ болды, кенъешинъ кери,
Нафиле кетти джурюшим ондан бери.

Къыдырлезнинъ чечегин къолман чапкъан,
Оны кимден коресинъ, тилинден тапкъан.

Бир кичкене ийим бар, бом-бош джатыр,
Ичине кирсем, ёкъ магъа джан къонатыр.

Бир кичкене ийим бар, джай да тотыр,
Когерджиндай гурюльдеп, ичинде отур.

Учь айдан берли бир джавлыкъ бермединъ магъа,
Энди меним эваллам джокътыр сагъа.

Сен одада сохтасынъ, койде — молла,
Менден сагъа пайда ёкъ, башкъасын къолла.

Айды, давран, сабакъташ, нам бизде къалсын,
Эшиткенлер ах, десин, корьгенлер джансын.

Аджджы алма, татлы армыт ашламайман,
Алтмыш чывал чынъым бар, башламайман.

Къудакъагъа къудача дава этсе тиер,
Эджнебийден бир джатны къатип сюер.

Къуда менде отуз бар, эписи бирдай,
Тенъештирип къарайман, ич ёкъ сендай.

Ай манълайнынъ устюнде дал-далем къаш,
Бильдир къыймаз къальбинъни, байлайыкъ баш.

Байлы болса, баш байлы, къол-аякъ бош,
Сендай эткен кедайгъа хатирим пек хош.

Учь юз черен устинде, дёрт юз къаргъа,
Мен де айтайым бир джевап, акъылы баргъа.

Джевабинъ ерин тапмаз деп эте эдим фикир,
Мен йылдызгъа муты эдим, ай тувды, шикир.

Алма бетле серкиль бар, дал къалем къаш,
Дюнья эгленджем болгъайдынъ, даимий ёлдаш.

Ай медет сени дюньянынъ сонъында тувдым,
Мен яремни арызлап бош джол къувдым.

Ай медетке терс тюшти аткъан окъым,
Мен авлакътан къыдырдым
мында экен джогъым.

Ай медетсиз терс кунь болмаз, вайимсиз дюнья,
Ай, козинъни севейим, сен меним я?

Къыз дегенинъ джангъан от, сёнсе — джалын,
Бир джигитнинъ джокъ эте къазангъан малын.

Къыз дегенинъ къыркъ чечек, отыз бир ляле,
Къырылгъан меним башыма йыкъылмаз къале.

Джавунлар джава тургъайды, лялелер солмай,
Чыкъарайым акъылдан десем де, болмай.

Эй! Къара булут, джав джавун, саркъ сазагъан,
Араштыргъан, белясын бола тыргъан.

Ийип кельген къара булут джавмагъа тура,
Акъыз сенинъ девранынъ савмагъа тура.

Джавун джавса, къар джавса, кокрегинъ ачма,
Мен ич бир джаш корьмедим, сендай сачмай.

Ай он беште балкъылдар, отызда тывар,
Сендай эткен дюльберге къавышкъан онъар.

Ай отузда тува экен, он беште — къайтар,
Меним чынъым манасын бильгенлер айтар.

Ай тувса, акъшам болакен, кунь тувса — саба,
Сен терс джолгъа кеткенсинъ, къайт, асаба.

Ай тувса, аяз болакен, кунь тувса — беяз,
Сюймегенден айырда, сюйгенге — яз.

Кокте йылдыз эсапсыз, ай тёгерек,
Сюйишкен коп дюньяда, къавышкъан — сийрек.

Джавырынынъ джалпакъ бель индже
бойгъа тапчанъ,
Къаралдымда джурьгейдинъ, акъ къаптанчанъ.

Ешиль атлас ер къырпыр, алса лесир,
Я чыкъар ишин башына, я вазгечир.

Ойлансам дюнья къаранлыкъ, фикир этсем,
Меним алым не болыр, сен тез кетсенъ?

Ойланаман, ойлана боламан диван,
Учкъан къуштан сорайман, айтмай, айван.

Ойланаман, ойлана шашаман, шаша,
Дюньялар келип акъылгъа къылмалаша.

Джатсам ястыкъ сувлайман, козь яшымман,
Бу не къадар къасевет, джаш башымман?

Пенджеренъ тюби гуль къокъый,
барарман къокълай,
Сен дюньядан бий хабер, частынъ джокътай.

Отура эдим ой ташлап, юзерлик джагъып,
Кельди къара къаберинъ, сувдай акъып.

Бир чечекмен яз болмаз,
джер ешермий (ешермей),
Буклединъ меним белимни, джевап бермий.

Орта челек чайпалмаз, тёкюльсе — толмаз,
Отуз алты яр севсем, сендай болмаз.

Ойнасам, кульсем халкъ мени джель
баш беллей,
Яваш джурьсем кесмангъа о да эль бермей.

Къарчыгъалап тюзгенсинъ, алтынны песке,
Гедже тюшке келесинъ, куньдюз — эске.

Алтыным пангъа къарышты, кумюшим —
тоткъа,
Котерир де саларман джангъан откъа.

Тёгерек сенинъ манълайынъ, ал янакъ бетинъ,
Озиме ляйыкъ коремен джетме-джетинъ[1].

Джетме-джетинъ эвлия, чеккеним тюе (деве),
Ийимизнинъ халкъы да сени сюе.

Яздым-сыздым бир мектюп,
джибердим джетмий,
Къаранпиль козь, къайтан къаш
акъылдан кетмий.

Пенджереге эккенмен кунайлан чечек,
Къаранпиль козь, къайтан къаш,
айткъанынъ керчек.

---

[1] Джетме-джетинъ — бутюн турушынъ, корюнишинъ манасында.

Къапыстада къочан бар, алма да аш,
Танымайман, бильмеймен къай койсинъ джаш?

Танымасанъ, бильмесенъ, айтмайым сагъа,
Айтувлы, намдар бир кедай дийлер магъа.

Джыбыртма къашкъа алторы, тербетме ышлар,
Мен койинъе баргъайдым, къалгъайдым къышлап.

Сачакъта байлы чал атым, чалыны орьме,
Халкъкъа айтып, джанчыгъым, ич сыр берме.

Сыр сандыгъынъ болайым, сакълайым сырынъ,
Сенмен бирге чынълайым, джырлайым сырынъ.

Мен ольгенде атынъны аямай джап,
Джылай-джылай устюме топракъ джап.

Атымнынъ терин аямам, озь игегим,
Арта сайын джокъларман, кийгенегим.

Къыбладан аван джель эссе,
чыкъарман къакълай,
Силянъны[1] бордж этермен кельмесенъ джокълай.

Къыбладан чыкъсам, аягъым сырткъа тарта,
Корьген сайын исинип, мабетлик арта.

---

[1] Силя — Къырымнынъ чёль тарафында, ордудан бир къач кунь изин алып къайтув манасында къулланыла.

Къашынъа коре кирпигинъ, бойынъа — сачынъ,
Я джаныгъынъ корермен, я къуванчынъ.

Сюймегенге сюйкенмем, эвалла этмем,
Сюеримни мыгъайтып, бир якъкъа кетмем.

Къыдырлезнинъ чечеги, майыснынъ майы,
Сен болгъайдынъ койимнинъ тувгъан айы.

Койиме койинъ межадаш, арада отлакъ,
Пешембн, джума джол къара, келирмен мытлакъ.

Бугунь ава туманлы, бурькюреп джава,
Бакъ сонъында биз бугъа этмейик дава.

Шыбалап джавгъан джавунман,
джапалакъ къарман;
Сен къаерде ах десенъ, мен онда барман.

Кок гогерджин гурюльдеп, коктен отер;
Бу севдалыкъ бизлерге олюмден бетер.

Айтыр алем авызы бош, гунамы алыр.
Ойнагъаным кульгеним, джаныма къалыр.

Кок гогерджин кок ола, чагъырсам, келир,
Бу асретлик пек мушкюль, чеккен билир.

Къашынъ къара къайтандай, беяз бетинъ,
Къайда кетсенъ унутмам къыяфетин.

Акъшам сефа къатийпе, топ песильген;
Джарем мени корьгенде, ким эслеген?

Сачагъына къуш къонгъан, кушкушлейим;
Меним ярем эвленген, мен не ишлейим?

Беяз пасма антеринъ этеги беден,
Бетинъ-козинъ сараргъан, элеминъ неден?

Сенинъ уйинъ деренде, коралмайман;
Не къалипте экенинъ, билалмайман.

Баштан аякъ тар урба кийсетермен,
Кой ичинде оджадай джурьсетирмен.

Аякъ ташнынъ устинде эзан окъуй,
Меним ярем полькасы мускембер къокъый.

Арман битти, кузь кельди, этермен тойынъ;
Сагъынгъанда дываргъа язарман бойынъ.

Къара тавда чал атым, чёльде къойым;
Сайлап алдым джигитнининъ первой сойын.

Акъыз, сачынъ пек узун, уджы культе;
Мен шымардан анъламам, джавлыкъ сильте.

Отуз бешни кечкендир, эллидир яшы;
Къатты отьмекке тиши отьмей, мамелек ашы.

Сары кягъыт устинде чечек пошу,
Бизим койнинъ къызлары — дженнет къушы.

Пенджеремнинъ тюбинде ал гуль ачкъан,
Кадай, сагъа не болды, чырайынъ къачкъан?

Пенджеремнинъ первазы эльден артар;
Бу дюльберлик бизлерге сойдан тартар.

Шанъгъыр-шанъгъыр элекен, бакъыр къуман;
Айды, кадам, кетейик лакъырдыман.

Садепли курьсю устинде салланайым,
Айше деген адынъдан айланайым.

Къалайлы къазан ичинде къаз этимиз,
Яр устине яр севмек адетимиз.

Пармагъымда юзюгим, алкъасы тот;
Яр устине яр севмек, о да бир мот.

Пармагъынъда юзюгинъ бош боламы?
Энди менден хатиринъ хош боламы?

Къуюгъа къопкъа ярашыр, аювгъа зынджыр;
Апайларгъа тюй шорба, къызларгъа инджир.

Акълы пасма киемен, ярашыкълы деп,
Ойнап кульсем, халкъ айта: козь ашыкъ, — деп.

Алем кечкен копирген, халкъ джурьген джолдан.
Халкъ не десе, не десин, джибермем къолдан.

Алтын табакъ устинде парпур пильджан,
Акъыз, сагъа ёлладым дёрт атлы держан.

Къапы оги чечеклик, чыкъ та чайна,
Эки бетинъ нар алма, тыгъырт та ойна.

Орнынъ джолы айланчыкъ, айланайым.
Бу севдалыкъ коп сюрди, даянайым.

Мор мелевшем морарг ъан, тамыр аткъан;
Табиат сагъа бой берген, акъылдан къаткъан.

Элимдеки юзюгим кумюш алкъа.
Эр даим да менимсинъ, туйдырма халкъкъа.

Алчачыкъ къалав тюбинден кель кечейик.
Къаймакълы къаве пиширдим, кель ичейик.

Дане сакъыз, балавыз, зенджепиль джутмам.
Ойнап кельген яремни ич де унутмам.

Ах дий, ах дий, джуремен, дерт бошамай;
Сюйип сайгъан яреме кимсе ушамай.

Чёльде ашлыкъ онъ болса, сычан ташыр.
Чынъ бильмеген къызчыкълар башын къашыр.

Джавырным толу сия сач, уджы айры;
Башкъасында козим ёкъ, сенден гъайры.

Мал дегенде, бар эди бир чал атым.
Учар эдим артынъдан, ёкъ къанатым.

Элимдеки юзюгим пей берейим.
Онъ тизинъе джасланып, джан берейим.

Мен бир къушакъ яптырдым, саватлы Капказ,
Комсомолдан яр севдим, этмесе атказ.

Сувсап кельдим, сув ичтим бал чанакътан;
Эки сыйпап бир опьтим ал янакътан.

Бу не къадар сююшмек бир корюште?
Я эрен бар сойында, я периште.

Молла тувыл къарт бабам, эренсиз сойым;
Къайда къойсам ярашыр пийдан бойым.

Ах, дегенде, къозгъала негиз ташым;
Не коктемен, не джерде айлана башым.

Онъалмайджакъ джаш джаным, аслы сенмен.
Киреджекмен топракъкъа бир ютум зермен.

Экинъиз де бир бойда, бир пормада;
Ёкътыр сиздай бир дане губернада.

Экимиз де бир бойда, бир къылыкъта;
Биздай аслы бармекен орталыкъта?

Асабамсынъ, джанымсынъ, элялымсынъ;
Эль къолында эманет бир малымсынъ.

Анайымдан, тувгъандан, арувдан артыкъ;
Арувлар бар сойымда, огъа тарттыкъ.

Айтайым десем, тартыла акъ танълайым;
Нелер корип кечирген бу манълайым.

Ярем уйи энъ четтир, почта джолда;
Бол сырасы мейданда, къавеси къолда.

Юкъунъ кельсе, джат юкъла, тюш корерсинъ;
Дост къадирин билялмай, коп джурерсинъ.

Къуда деген къуданынъ арам малы,
Джель эскенде салланыр гульнинъ далы.

Теразеде тенъ кельмез тишленген алма,
Ола тургъан джыйындан аслы къалма.

Эр вакъытта джуректе сенсинъ эзбер.
Я сувундыр, я ёкъ де, кестире сёз бер.

Тютеди боран, джавды къар, орьтильди ызлар;
Къучакълашып джурелер шимдики къызлар.

Кок когерджин гурильдей, койимден отер,
Бир геджеге мусапир, бу да джетер.

Этекликтай таракъ ал, къалем сорат!
Туткъан ишинъ тез битер, этсенъ мурат.

Атсам таякъ джетмейджек, багъырсам — давыш,
Асретлик мушкюль дерт, кель де къавыш.

Перчем-перчем устине тарамайсынъ,
Унуттынъ запсем бизлерни, къарамайсынъ.

Ал къатипе берейим, киесинъми?
Соратайым бабанъдан, келесинъми?

Ал къатипе болмаса, моры болыр;
Сен тап озинъ болмасанъ, башкъасы болыр.

Перчеминънинъ уджыны тель тарайым,
Коптен берли корьмедим, бир къарайым.

Онъ къолында портакъал солында солсын;
Нышанлы деп, эшиттим, хайырлы болсын.

Кечме къапы огинден, къайта-къайта,
Сенинъ ичюн халкъ магъа нелер айта...

Кечмез эдим къапынъдан, джол бурула;
Бизим ичюн бу халкълар не ёрула?

Тильки тоным денъишмем джез бакъыргъа;
Сен дильберни бермезлер мен, пакъыргъа.

Еди дюнья бир болса, тапарман кечюв;
Сен тирленмей, мен ольмей, джокъ вазгечюв.

Чынълап чынъджы тувулман, авесим къоймай.
Джуремен мына дюньянынъ зевкъына тоймай.

Ойланып кельсем, ичимде отлар джана,
Дердиме чаре тапалмайман, къатийим къана?

Къасеветтен джурегим хырпалана;
Сени корьсем азгъана орталана.

Сырада бош къалды отургъан джерим,
Мурадыма эрмедим, ах, къалтейим.

Къамыштан къашыкъ сырладым, темелледим,
Джашлай башым урулыр, беллемедим.

Апансыздан бир беля кельди башкъа,
Эндиден сонъ дюньянынъ ташы — ташкъа.

Балалыкътан айрылдым, кунешсиз куйдим;
Севгенимнинъ хатри ичюн севмезим сюйдим.

Къайдым чеккен кимсем джокъ, хатрим сорар;
Ялынъыз башкъа тюшюнмек кимни онъгъарар?

Ель эскенде саллана сельбининъ далы,
Айтсам сырым зор бола, анамынъ алы.

Коре де къомшу эш-достлар аджыйлар мени;
Эшиткеннинъ къалтырай азасы-тени.

Айта берсем ич дертим деренге къува;
Чынъ дерьясы бола да, богъаздан бува.

Айта берсем, сыр бола, айтмасам — къала,
Мен гъарипке айталар ботен джала.

Къасевет бельден сараркен, дерт азадан;
Къуртулыш къачан боладжакъ бу къазадан?

Джатсам-турсам истеймен къуртулыш джолым;
Кимлер келип кеседжек, хайырсыз къолым?

Джавунлар джава тургъайды, чечеклер солмай;
Чыкъарайым акъылдан, десем де, болмай.

Чыкъарарсам сени акъылдан рахатым болмай,
Асла сенсиз дюньяда эксигим толмай.

Сув устюнде парахот, къатнар къайыкъ;
Къалибинъде бар болса, дост болайыкъ.

Джурьген джолынъ чакъыл таш, къатмер къая;
Сенинъ айткъан сёзлеринъ джибермем зая.

Джолда джурьсем, джол чангъый,
топракъ борай;
Хаптада бир, айда дёрт, кельмейсинъ сорай.

Пийданынъдан бир гуль бер, кетейим къокълай;
Хаптада бир, айда дёрт барарман джокълай.

Ойлансам, ойгъа кетемен, тюшюнсем — куньге;
Сенинъ айткъан сёзлеринъ джибермем джельге.

Элифтен къара танытчы, китаптан — мана;
Акъ дерьядан къара джол косьтерчи, къана.

Акъ дерьяда парахот, эпкинмен кечюв;
Сен къартаймай, мен ольмей, ёкъ вазгечюв.

Къылавын тапса, къар джавар, таш ири сёзмен;
Зевкъ этмеге деп, кельдим аслы сизмен.

Тёгерек четим багъчалыкъ, ортасы тогъай,
Шайте-шайте бир куньлер корермиз бугъай.

Ал бир мектюп ёллайым сиптиликке
Сонъы хайыр болгъайды, ийгиликке.

Чынълачы, кедай, чынълачы,
къаршыма чыкъып;
Джыйынгъа келип турмачы, тилинъни сыкъып.

Чынълап чынъчы тувулман, чынъласам ялмам,
Джыйынгъа келип, чынълашып, артта къалмам.

Чынъ дегени недир о, беш-он такъмакъ,
Чынълашкъан сонъ, мурадым
сизлерни чакъмакъ.

Акъылсызмы кедайынъ, чынъ сайламай;
Тархандан келип, Мангъытны бир бойламай.

Бир ай койден чыкъкъаным, тойдан-тойгъа;
Къыбла, баты, куньтувуш, бойдан-бойгъа.

Сиз бир кельген мусапир айбет-къыйбет;
Ярашыкълы чечексиз, джыйынгъа зийнет.

Авелеп келип, мен къондым сельбилерге;
Ичим дертин айтайым сен, дюльберге.

Ай тёгерек, кунь джалпакъ, сарайлар алчакъ;
Мен кеткен сонъ башынъны ким тарайджакъ?

Сувдай чайкъап сен мени, кирдай сыкътынъ;
Халкъ сёзине къарадынъ, менден быкътынъ.

Севдалыгъым секиз ай, ашкъым — алты ай;
Къавушмагъа бир чаре тапармыз бугъай.

Хич севдасыз кунь болмаз, оман ольмез;
Ольмесе де, дюньяда бир кунь корьмез.

Ах, деп, чыкъып азбарны долашаман;
Гедже-куньдюз раатсызлыкъ ойлашаман.

Ойланмасам, къыймасам, къасевет эте,
Напле ерге омюрим акъып кете.

Ойланмайым, джанмайым, десем де, болмай,
Асла сенсиз дюньяда эксигим толмай.

Экимиз де бир бойда, бир япыда;
Талашып хызмет эткейдинъ, бир къапыда.

Къайыш къушакъ байлайсынъ кемане бельге,
Сырымны сагъа айтаман, чыкъарма эльге.

Джалтырап куньге чыкъмазсынъ,
джельпиреп джельге,
Айт сырынъны, къыймаса, чыкъармам эльге.

Кастюминъни ким пичти, белин оймай?
Эр кунь сени корьсем де, козим тоймай.

Айдынъыз, къызлар, чынълайыкъ,
къурайыкъ джайны,
Аткъан танъны туймайыкъ, къавушкъан айны.

III

КЪЫЗНЕН ЯШНЫНЪ БИР-БИРЛЕРИНЕ КЪАРШЫ-КЪАРШЫГЪА КЕЛИП ЧЫНЪЛАГЪАН ЧЫНЪЛАВЛАРЫНДАН

1924—25 сенелеринде Кезлев, Джанкой районларындан топланылгъан материаллардан

Яш: Мына селям алейкум, мен де кельдим.
Атымнынъ башын аджымай,
джибере бердим.

Къыз: Алейкум селям, хош кельдинъ,
ах бир данем;
Атынъны къайда байлайым,
хыдырлез лялем?

Яш: Мына селям алейкум,
къара козь дюльбер,
Эгер башынъ бош болса,
джавлыгъынъы бер.

Къыз: Хош кельдинъ козим джарыгъы,
саргъайып солдым.
Адымны язып, джавлыгъым
бергендай болдым.

Яш: Акълы пасма къаптанынъ, сельби бойынъ,
Пешмансырап джуресинъ, недир ойынъ?

Къыз: Пешмансырап, монъ тартып,
джуремен далып;
Корьмегейдим джаныгъынъ
сонъгъа къалып.

Яш: Къаракер атым иертлеп, койинъден кечтим,
Тюшимде сенинъ къолынъдан
бир къаде ичтим.

Къыз: Къаракер атынъ устинде
койимден кечтинъ,
Къаде ичмей, къолымдан
ашыкълыкъ ичтинъ.

Яш: Бир корьгенде мен сени джандан сюйдим.
Дюльберим, сенинъ дердинъден
джандым да куйдим;

Къыз: Ятсам ястыкъ сувлайман, турсам —
джавлыкъ,
Мурадынъа эрерсинъ, тиле савлыкъ.

Яш: Кечемен къапы огинден аралыкътан,
Сен сарардынъ, мен солдым
севдалыкътан.

Къыз: Ашагъан ашым аш дегиль,
яшагъан яшым;
Эр кунь къайгъы ичинде айлана башым.

Яш: Босторгъайым пияде, кес бир ваде;
Олмаз богъай, эль малы, диймен кяде.

Къыз: Къыдырлез, къасым арасы кечер алты ай;
Ашыкъма, дильбер, бизлер де
болырмыз халкътай.

Яш: Авдарылсам, ах, диймен, онъдан солгъа;
Дюнья менъки дер эдим,
сен тийсенъ къолгъа.

Къыз: Джандан сюйдим мен сени,
тамам алты ай,
Къавушмакънынъ чаресин
корьмединъ халкъдай.

Яш: Алты ай, алты ай — он эки ай баарь,
кузьлер;
Арзыман Къамбер, Тахирмен Зоре
олдыкъ бизлер.

Яш: Юрегимде от джана, чыкъмай тютюн;
Асретликтен кетеджек омюрим бутюн.

Къыз: Асретлик къыйын шей, олюмден бетер;
Олды олынджа омюрим
джылавман кетер.

Яш: Акърансыз аздым мен, кеттим тенъсиз;
Не къонагъым бар меним дюньяда сенсиз.

Къыз: Дюнья бир якъ, сен бир якъ,
шай санаман;
Къарамагъа козимден къызгъанаман.

Яш: Адынъны язып эглендим парча кяатке;
Бизни айыргъан етмесин он эки саатке.

Къыз: Ятсам, юкъум ич кельмей ай баткъачы,
Уянып-уянып джылайман танъ аткъачы.

Яш: Ах, демесем, къатийим, дертим кучьлю.
Кетеджекмен дюньядан окюнючлю.

Къыз: Ольсем, озим олийим, ольмесин сёзюм;
Сенинъ къайдынъ чегемен,
сейдане козюм.

Яш: Отлар джана ичимде орман-перман,
Табылмай экен бу дертке ич бир derman.

Къыз: Ах, диймен де, джылайман, кяде-кяде;
Мурадыма эрмедим бу дюньяде.

Яш: Ах, демесем, къайтийим, дертим арткъан;
Айдан ярыкъ йылдызым
конъгирт тарткъан.

Къыз: Ай кунештен зия алыр, йылдыз — айдан,
Мен джолымны шашырдым,
табайым къайдан?

Яш: Ай авелеп, къуш къонар, когем сайлап,
Бир къувнаджын корьгейдим,
башынъны байлап.

Къыз: Байлы болса, баш байлы,
аякъ-къол — бош.
Меним сагъа хатирим бинъден бир хош.

Яш: Чеклеме сен къапынъны, шыртын салма.
Мен бу гедже барарман, юкълап къалма.

Къыз: Керек болса айтайдынъ, турмам тюртип,
Не джылайсынъ, козинъни
сюртип-сюртип?

Яш: Авелеймен тёбенъде, саркъаман, саркъа;
Ичте сырынъ бильмеймен,
къоркъаман, къоркъа.

Къыз: Бой олгъан дюньяда чюрюмейик джылай,
Сен озинъни айтасынъ, я мен къалай?

Яш: Джаным-козим озиме бир тюс ший бер,
Эгер ананъ сораса, джойдым дий бер.

Къыз: Тюсимдир, деп бер магъа
байрамлыкъ бир шал.
Ырызынъа ташлайман, немни
алсанъ ал.

Яш: Къаралдынъ къапес къапынъ терс,
ийинъ чёльде,
Халкълар корер къуначынъ,
джаныкъ менде.

Къыз: Къаралдым къапес, къапым терс,
тобаны талда;
Шимди итибар арувда;
экинджи — малда.

Ай, авелеп учайым, беджерген тутсын.
Шекер-шербет болайым,
истеген джутсын.

IV

ТАПМАДЖАЛЫ ЧЫНЪЛАРДАН БИР ВАРИАНТ

1925–26 сенелерде Кезлев, Джанкой районларындан топланылгъан чынълардан

Алтмыш торы ат, юз сексен чал ат.
Мыхман налы къач этер, эсабын айт.

Учь юз бинъмен бинъ бир юз мыхман налы,
Акъылынънынъ дерени, тильнинъ балы.

Учь юз алтмыш сыйырчыкъ,
къыркъ секиз чиль;
Он эки турна, эки акъкъув — ойлан да биль.

Он эки айынъ къыркъ секиз джума;
Учь юз алтмыш кунь келе акъылыма.

Къыш ийдедир, яз чёльде, ёкътыр джурты,
Аягъы сары, мойны аля, сиядыр сырты.

Къарылгъачнынъ къанаты, акъкъувнынъ тени;
Къалибимден чыкъарып, унутмам сени.

Эки къара къочанай эмди анасын;
Ольген тири тувармы? Бер манасын.

Эки байрам арасы — арфемен Къадир,
Ольген тири туваджакъ — джымыртадыр.

Эки эгиз къочанай эмди анасын,
Джайрап джаткъан чечекнынъ бер манасын.

Эки эгиз къочанай — геджемен куньдюз,
Джайрап джаткъан чечекнынъ
манасы — йылдыз.

Аякъ беттен сув ичер, баштан къозлар;
Маналы бир чынъ айтайым, табынъыз, къызлар.

Агъув дерлер, зеэр дерлер, бибер дерлер,
Аягъындан сув ичкен ашлыкъ дерлер.

Япракъсыз ешерир, джавынсыз осер;
Недир онынъ манасы, куньсиз пишер?

Ченгель песинъ чекенъде, алтынынъ чюйде,
Джавынсыз, куньсиз къыз осер
салкъын уйде (эвде).

Маналы чынъ айтайым, манасын тап,
Къарчыгъасын къаламай, тёбесин джап.

Къарчыгъасыз тёбели къабирмекен,
Огъа кирген озь-озин танырмекен?

Секиз джанлы, дёрт джансыз, эки айланма,
Шу бир чыннынъ манасыны коп ойланма?

Секиз джанлы огюздир, дёрт моюнса,
Эки айланма тегерчик, таптым айса.

Бу кунь тувгъан бир бала, къыркъына джетмей,
Ольген десенъ, джаны бар, дюньядан кетмей.

Айдыр онынъ манасы, бильгенлер айтар,
Къыркъына джетмей, отузда, даима къайтар.

Коктен энген учь мейва — нурдан пайда,
Экеви дюнья устинде, биреви къайда?

Авгъустоста джарылып пишкен къавын;
Экеви онынъ — айман кунь, биреви — джавын.

V

МАНЕЛЕР

*1924—25 сенелеринде Ялта,
Алушта ве Балыкълава районларындан
топланылгъан материаллар*

Ах, эттим, анъа-анъа,
Юзюгинъни вер банъа.
Бир джевап лаф айтайым,
Хатиринъ къалмасын банъа.

Ах, эттим, мен деринден,
Джаным кочьти еринден,
Мен ах этмей, ким ах этсин?
Ярем кетти элимден.

Ай, кунь догъар денъизден,
Оледжегим дердинъизден.
Бен бир мектюп истерим,
Шу татлы дилинъизден.

Ах, нане, вах, нане,
Олдым дели-диване.
Ах, аненинъ къурусы,
Пек сагъындым, догърусы.

Акъшам олды, нейлейим?
Алым киме сёйлейим?
Вар гит акъшамлар, вар гит;
Достсыз сени нейлейим.

Ай бурадан ашмазмы?
Ёл бурада шашмазмы?
Янма, достым, сен янма,
Айрылан къавушмазмы?

Атым башы къарадыр,
Аткъа минген агъадыр.
Десте перчем, къалем къаш,
Бу севдалыкъ санъадыр.

Ах иттим, акълар киби,
Дердим вар дагълар киби,
Йыкъылды гонъюльчигим,
Виране багълар киби.

Ай догъар, сини киби,
Салланыр сельби киби,
Беним ярем корьсенъиз.
Сёйленир бульбуль киби.

Акъ антерим дёгмели;
Козьчиклеринъ сюрьмели.
Сенинъ чюрюк къальбинъи,
Кимден сорап бильмели.

Акъ кягъыт санарым
Сенинъ беяз бетинъи;
Къадее къойып ичерим,
Боюны, къыяфетини.

Ай догъар анасындан,
Булутлар арасыдан;
Акъыз, коксинъ корюне
Дёгмелеринъ арасындан.

Акъшам олды, вакъыт кечти,
Бир гузель бакъып кечти;
Сия зильфи тель-тель олмыш,
Юречигим ярып кечти.

Ал кягъыт — сары кягъыт;
Акъларым саат-саат;
Беним достым узакъ ерде
Нидже олсын джаным раат.

Ал антерим акълыгъы,
Акъылымнынъ дагъынықълыгъы.
Акъылыма зарар кетире
Яремнинъ шай узакълыгъы.

Аягъынъда чорабынъ
Сия зейтюн киби;
Севдим сени сарамадым,
Агъларым етим киби…

Ачылды пенджерелер,
Корюнди беяз перделер.
Аджеп къысмет олырмы
Шу корьдигим гузеллер?

Акъыз, сачынъ тарарсынъ,
Бир кунь мени анъарсынъ;
Не кучючик, не буюк;
Тамам манъа къарарсынъ.

Алдыр юзюгим ташы,
Янды юрегим башы;
Ярем анда, мен бунда,
Къурумаз козиминъ яшы.

Элимдеки памукътыр,
Юрегимде яныкътыр;
Бени ярдан айыранлар,
Тенеширге ляйыкътыр.

Ах, десем, ахым тутсун,
Козь яшым сени тутсун;
Менден гъайры яр севсенъ
Етмиш йыл сытма тутсун.

Бен бир енгиль къуш эдим;
Асмая къонмыш эдим;
Не ичюн банъа дарылдынъ,
Бен сенинъ олмыш эдим.

Башынъдаки такъиенъ
Бурма-бурма къыйылды;
Бен корьдикте пек яш эди;
Шимди оськен мыйыгъынъ.

Багъчасы багъ ичинде;
Багъы думан ичинде;
Бен севдим, эллер сарды;
Къалдым зиндан ичинде.

Багъчаларда айвалыкъ,
Дерья долудыр балыкъ;
Догъдым, осьтим, корьмедим
Бойле мушкюль севдалыкъ.

Бир далда эки вишне,
Огълан, пешиме тюшме;
Эгер тюшсенъ пешиме,
Янарсынъ атешиме.

Багъа вардым, юзюм ёкъ,
Минареде мазин ёкъ,
Герданынъдан бир опьсем,
Янагъынъда козим ёкъ.

Гидене бакъ, гидене,
Гуль сарылмыш этегине,
Достлар сабырлар берсин
Гизли севда чекене.

Гидерим аян-аян,
Дюштим ёла яян;
Юрегимде атеш вар.
Даян, юрегим, даян.

Дерелерден кечилирми?
Суюндан ичилирми?
Джандан севген достчыгъым,
Сенден вазгечилирми?

Дукандан алдым бир пошу,
Дёрт уджунда гули вар;
Янагъында гуллер ачмыш
Дудагъында алы вар.

Десте-десте къамышым,
Къапынъа даянмышым,
Истер сев, истер севме,
Башынъа язылмышым.

Денъиз устюнде къайыкъ,
Чыкъынъыз, достлар, бакъайыкъ;
Ичинде яремиз олса,
Ал явлыкълар къакъайыкъ.

Дамдан-дама гезерим,
Алтын эльмаз дизерим,
Сенинъ киби йигитлери
Падворымнен эзерим.

Дерелер акъмакъ иле,
Джанынъны якъмакъ иле,
Чиркинлер гузель олмаз,
Чокъ алтын такъмакъ иле.

Дагъда фындыкъ джыярым,
Ал явлыкъкъа къоярым.
Ярем анда мен бунда
Насыл корип доярым.

Дагълар дагълады бени,
Корен — агълады бени,
Огъурсызнынъ эвляды
Йипсиз багълады бени.

Дам устинде дам таптым,
Чыкътым, ёллара бакътым;
Достынъ келе, деселер,
Чифте лампалар якътым.

Девити къойдым белиме,
Тюштим гъурбет элине.
Акъыз, мени север исенъ,
Тюшме халкънынъ дилине.

Дерьяларда къум къайнай,
Балыкъларда пул къалмай;
Бен сизлерден айры тюштим,
Агъласам да, ич олмай.

Дагъ башындан сес келир,
Чешмелерден сув келир;
Бен бир мектюп ёлладым,
Бакъайым сенден не келир.

Дагъларнынъ ёлына бакъ,
Антерин морына бакъ;
Элем этме, назлы ярем,
Эр шейнинъ сонъуна бакъ.

Дертлийим, дерелийим,
Сорманъыз нерелийим;
Ойнап кульдигиме бакъма,
Юректен яралыйым.

Дегирменлер килитлидир,
Яр севенлер дертлидир;
Севеджек олсанъ эсмери сев,
Сарыдан мераметлидир.

Йыбрыкъ алдым элиме,
Кемер сардым белиме,
Халкъ не десе, не десин,
Мурадым алдым элиме.

Ёл янында мермер даш,
Эля козьден акъар яш;
Недир халым, эвлядым,
Орта бойлу, къалем къаш.

Ёл четинде богъдайым,
Эр кунь санъа севдайым;
Севеджек олсанъ, хабер вер,
Севмесенъ, унутайым.

Ёл четинде мелевше,
Явлыгъым ёлгъа дюше;
Эгилип алайым, десем,
Ярем хатрыме дюше.

Ёл четинде сарайым,
Сени кимден сорайым?
Сенден кельген селямы
Кефиниме сарайым.

Ёл четинде тал терек,
Тал терекке сув керек,
Осип кельген агъам вар,
Индже белли къыз керек.

Явлыгъым уджу туралы,
Севген ярем буралы;
Кечме къапым огюнден,
Юречигим яралы.

Язы яздым, ах, дедим,
Ач да буны бакъ, дедим;
Айткъанларым янълыш олса,
Къой атешке, якъ, дедим.

Язы яздым тахталара,
Гуль ачылмыш багъчалара;
Сени менден айыранлар,
Етишмесин хафталара.

Яйляларда боран вар,
Бени дертке къоян вар;
Чек, къайыкъчы, курегинъни,
Банъа ёлда бакъан вар.

Ёл башында уфакъ даш;
Козьлеримден акъар яш;
Беним ярем сорасанъ,
Десте перчем, къалем къаш.

Язы яздым бурая,
Бен вармам урая;
Эгер мумкюн олыр исе,
Сиз келинъиз бурая.

Зейтюн япрагъы ешиль,
Шу йигите къаве пишир;
Сен къаве ичкенде,
Бени акълынъа дюшюр.

Элиме къалем алдыкъча,
Козьлерим яш толдукъча;
Севдигиме селям олсын,
Вар омюрим олдукъча.

Элимде бир топ гуль вар,
Куньге чыкъсам, соладжакъ;
Бугунь севда, ярын севда,
Бунынъ сонъу не оладжакъ?

Иненинъ инджесине,
Доямам джильвесине,
Сен яренъе къавуштынъ,
Дариси джумлесине.

Козьлеримнинъ къарасына,
Гуль къойдым арасына;
Севдиги илядж олсын,
Юрегим ярасына.

Кок гогерджин кок ола,
Опьтим, йиибердим ёла;
Сагъ ола, эсен ола,
Корюширмиз бир кунь ола.

Козьлеринъиз комюрми?
Кечкен куньлер — омюрми?
Бир мектюпчик язмайсыз,
Юрегинъиз демирми?

Кокте йылдыз элядыр,
Яр севмеси — белядыр;
Яр севип айрылмасы
Бир йыкъылмыш бинадыр.

Кетен кольмек дёрт энден,
Не тез усандынъ бенден?
Тез усанаджагъынъ билейдим;
Гонълюми алырдым сенден.

Кетен кольмек пичерим,
Салкъын сувлар ичерим;
Башымы байлап ташласанъ,
Ене озим сечерим.

Кетеним вар, секиз къат,
Дёрдин кий де, дёрдин сат,
Бенден гъайры яр севсенъ,
Къалкъмаз тёшеклере ят.

Кетеним вар шу ырафта,
Бир ярем вар бир якъта;
Бир мектюпчик ёлладым,
Келирмекен бу хафта?

Кетен кольмек тизинден,
Кель опейим козюнъден,
Бир опьтюрсенъ козюнъден,
Асла чыкъмам сёзюнъден.

Кетен кольмек, эни тар,
Бени къыйып гиден яр;
Бен сени къыймаз эдим,
Санъа бир огретен вар.

Кок гогерджин учурдым,
Еди дерья кечирдим;
Агъламая утанып,
Ойнап, кулип кечирдим.

Кетен кольмек эн якъа,
Эллерин къакъа-къакъа,
Сия кирпигим топланды,
Ёллара бакъа-бакъа.

Кетеним сарыладжакъ,
Бир анем вар дарыладжакъ;
Дарылма, анем, дарылма,
Эль огълы вар сарыладжакъ.

Кечкен къыштан къар къалмаз,
Юрегимде ягъ къалмаз;
Гедже-куньдюз агъласам,
Козьлеримде яш къалмаз.

Кокте йылдыз эллидир,
Эллиси де беллидир;
Къыз аладжакъ йигитлер
Къалпагъындан беллидир.

Леблеби къойдым таса,
Толдурдым баса-баса;
Бир ерине манам ёкъ,
Азачыкъ бойы къыса (къыскъа).

Мердивеним къыркъ аякъ,
Къыркъына урдым бир таякъ;
Яренъ келе, деселер,
Не эль тутар, не аякъ.

Мектюп яздым ликбезде
Сайсанъыз да, бильмез де;
Узакъ ерде бир достым вар,
Акъылымдан китмез де.

Мавы басма киерсинъ,
Ничюн бойнынъ эгерсинъ?
Догъру сёйле, назлы яр,
Ангимизни северсинъ?

Пенджере тибине чёкерим,
Сия сачым сёкерим;
Ярем анда, бен бунда,
Асретини чекерим.

Элиф дедим, бе дедим,
Ярем, санъа не дедим?
Къуш къанаты къалем олса,
Языламаз меним дердим.

Эвимизнинъ арты байыр,
Сув акъаюр-акъаюр;
Сенинъ, ай къыз, гузеллигинъ,
Юрегимни якъаюр.

Эль узаттым зейтюне,
Зейтюннинъ ирисине;
Мен бу джанны беследим,
Къызларнынъ эйисине.

Элимде бир топ нане,
Куль олдым яне-яне;
Энди беним ярем ёкъ,
Олдым дели диване.

Эрзурум дедиклери,
Шекердир едиклери;
Бир-бир тюшер хатрыма
Яреминъ дедиклери.

Ине иле къую къаздым,
Эм окъудым, эм яздым;
Ай, къыз, сенинъ дердинъден
Аз къалдым оле яздым.

Пенджеремиз талдадыр,
Къанатлары ёлдадыр;
Кетти ярем, кельмеди,
Бильмем, нидже алдадыр.

Портакъалым уйдурдым,
Ичине гуллер къойдурдым;
Шу дюньяда бир яр севдим,
Джумле алеме дуйдурдым.

Пенджере тюби бой олсын,
Ичи толу гуль олсын;
Мени ярдан айыранынъ
Эки кози кёр олсын.

Пенджеремнинъ шишеси,
Элинде мелевшеси;
Отурып, мектюп язан
Юрегимнинъ кошеси.

Раф устинде он айва,
Оны кимлер къокъласын?
Беним ярем мында ёкъ,
Бени кимлер ёкъласын?

Ракъы ичтим къабакътан,
Пилав едим табакътан;
Не хайырлы кунь эмиш,
Яреми корьдим сабахтан.

Сарма пуськюль такъарсынъ,
Юксеклере бакъарсынъ;
Кенди дертим етип артар,
Сен де бени якъарсынъ.

Сув акъар бульдюр-бульдюр,
Явлыгъым долу гульдюр;
Мен яреми корьмедигим
Эки ай, он эки куньдюр.

Сия юзюм уджум-уджум,
Сени севдим джаным ичюн;
Бутюн достлар душман олды,
Мен сени севдигим ичюн.

Сененинъ кучюндейим,
Дерьялар ичиндейим;
Я кель, я мектюп яз,
Атешлер ичиндейим.

Сары къавун дилими,
Учурдым бульбулими;
Бен бульбульсиз олмам,
Достлар алсын гонълими.

Сепет-сепет сары алма,
Сайляйым, чыкъмай бутюни,
Ичиме атеш дюшди,
Дышары чыкъмай тютюни.

Саба эрте турарым,
Фильджана къаве къоярым,
Ярем дюшсе акълыма,
Ичмесем де доярым.

Сув акъар бульдюр-бульдюр,
Мешребем долу гульдюр;
Яр устюне яр севсенъ
Ур да, бирисин ольдюр.

Сув акъар кедигинден,
Ичильмез копюгинден;
Дюнья малыны верселер,
Вазгечмем севдигимден.

Сары къавун дилейим,
Пычагъымы силейим;
Мектюбинъи ёлла, гузель,
Къалибинъи билейим.

Сары къавун тильдирдим,
Акъ къальбими бильдирдим;
Аладжакъ олсанъ, ал бени,
Акъылымы чылдырдым.

Сизинъ ерлер, бизим ерлер,
Эт артындан юзюм ерлер.
Фенадыр халкъымыз, фена,
Ене де яр севди, дерлер.

Сачларынъ сия къундуз,
Къашларынъ къочкъар буйнузы;
Эгиль, дюльбер, опейим,
Догъды саба йылдызы.

Сув устюнде далымыз,
Дюнья толу малымыз;
Биз экимиз айырылсакъ,
Нидже олур алымыз?

Сары кягъыт алдырдым
Урбаларым сармая.
Бир учкъан къуш корьмедим
Бен сизлери сормая.

Сырма сачлар къарышыкъ,
Мен санъа олдым ашыкъ.
Сен хатриме тюшкенде,
Элимден тюшер къашыкъ.

Сув йибердим чимене,
Чименинъ чичегине;
Чибин олып къонайым
Яреминъ перчемине.

Саба эрте турарсынъ,
Пенджеренъи ачарсынъ.
Элимде окъум ёкътыр,
Ничюн менден къачарсынъ.

Сув акъар люле-люле,
Яр келир куле-куле;
Сырмалы ягълыкъ элинде,
Къан-терин силе-силе.

Сув акъар гуль тюбинден,
Ичамам копюгинден,
Дюнья толу дюльбер олса,
Вазгечамам севдигимден.

Сув акъар индже-индже.
Назлы ярем, алынъ нидже?
Джаным фида этерим,
Бир керечик кельсенъ бизе.

Фындыкъ ешиль олырмы?
Атеш ястыкъ олырмы?
Севип-сайып быракъмакъ,
Ойле дослукъ олурмы?

Чал атым, сары атым,
Гидерим адым-адым.
Бу дюньянынъ аз вакътында
Къавушмакътыр мурадым.

Чыкътым айва далына,
Будакълары салына;
Кой ичинден бир яр севдим,
О да тезден алына.

Чал атым ектим чаная,
Джувурып чыкъты алая;
Бенден чокъ-чокъ селям олсын,
Къырмызы янакъ балая.

Чичек сачтым кунеше,
Келен-кечен кулюше;
Сен бир топчыкъ гуль олсанъ,
Мен бир топчыкъ мелевше.

Юксек дере, тёпелер,
Достынъ келе деселер,
Бир фидайи джаным вар,
Верирдим, истеселер.

Шефтали гиби беклерим,
Тутты эски дертлерим;
Ярем келе деселер,
Ёл къапыда беклерим.

Учь къаранфиль болейим,
Ач къапынъны, кирейим;
Уян, узан, сар бени,
Яр севдигин билейим.

Къаядан эндим бугунъ;
Элимде алтын гугюм;
Эр кунь корьген яремни
Не дюнь корьдим, не бугунъ.

Къапы огюнде бир дирек,
Узеринде нары вар.
Сен севмесенъ, эллер север,
Бени де севен ярем вар.

Къаранфиль оюлырмы?
Атеше къоюлырмы?
Сенинъ киби гузеле,
Дюньяда тоюлырмы?

Къапылары къалындыр,
Къомшулары залымдыр;
Анеси не десе десин,
Къызы меним малымдыр.

Къаранфильсинъ, къарарынъ ёкъ,
Кучючиксинъ, зарарынъ ёкъ;
Бен сени яштан севдим
Сенинъ ондан хаберинъ ёкъ.

Къапы огюнде сармашыкъ,
Дертине олдым ашыкъ;
Сен акълыма дюшсенъ,
Дюшер элимден къашыкъ.

Къапы огюнде къайракъташ,
Пычкъы ёкътыр пычмая;
Бен яремни сагъындым,
Къанатым ёкъ учмая.

Къаранфилин беязы,
Итме, назлы, бу назы;
Сефа иле кечирдим
Бу къыш иле бу язы.

Къаядан энъишелим,
Ал явлыкъ денъишелим;
Явлычыгъым дурсын,
Байрамда корюшелим.

Къаядан энер эдим,
Чагъырсанъ, дёнер эдим;
Ифрет олдым дертинъден,
Уфюрсенъ, сёнер эдим.

Къамайы урдым ере,
Къурусун къанлы дере;
Акъыз, сени алмазсам,
Кирерим джанлы ере.

Къаядан эндим атсыз,
Эльма дишледим датсыз;
Ярем де яш, бен де яш,
Экимиз де муратсыз.

Къар ягъар йипелек киби,
Сачларынъ ипек киби;
Сенинъ яренъ эллер сарды,
Сен долан, копек киби.

Къар ягъар индже-индже,
Достым, алынъ нидже?
Пек сагъындым, достчыгъым,
Къалмай кель ярын гидже.

Къар ягъар курек-курек,
Дагъларгъа дирек керек;
Бен яреми сагъындым,
Демирден юрек керек.

Къаяйы дёндюрирлер,
Йыланы ольдюрирлер;
Севдалыкътан олени
Аджыйып гоньдерирлер.

Къырма тюфек сырмалы,
Акъыз, сачынъ бурмалы;
Бу йыл къызлар пек палы,
Янакълары пудралы.

Къаршыда корюнюрсинъ,
Ал ешиль бурюнюрсинъ;
Халкъкъа чиркин олсанъ да,
Банъа дюльбер корюнирсинъ.

Къая диби саз олыр,
Гуль ачылса, яз олыр.
Мен санъа гуль диямам,
Гулюнъ омюри аз олыр.

Къая диби тегенек,
Антерим бенек-бенек;
Агъам анда, бен мында,
Манъа ильван не керек?

Къая дибинде къарынджа,
Тиллери вар алынджа.
Айдынъыз, къызлар, олейик,
Тул къоджая варынджа.

Къая дибинде чокъракъ,
Сен гуль олсанъ, бен япракъ.
Кель, экимиз къавушайыкъ,
Душман козине топракъ.

Къая, къаяя ян верир,
Алтын, кумюш нам верир,
Бир къыз, бир яшы севсе,
Севе-севе джан верир.

Къая дибинде самсун,
Бал олып ере дамсын;

Бу земане ичинде,
Севен севени сарсын.

Къаялыкъта от басты,
Алтынларым тот басты.
Севеджек олсанъ, тезден сев,
Юречигими дерт басты.

Къаз келир къалкъа-къалкъа,
Бойнында алтын алкъа.
Мен сени гизли севдим,
Не ичюн дуйдурдынъ халкъа?

Къара къойнынъ къозусы,
Беяз олыр базысы.
Ах, не дийим, анечигим,
Башымызнынъ язысы.

Къашларынъ къарасына,
Гуль къойдым арасына;
Кель, бир мане сёйлейим,
Юрегинъ ярасына.

Къаршыдан корюнирсинъ,
Ал пошу бурюнирсинъ;
Отлара бени якътынъ,
Не гузель корюнирсинъ.

Къаршыда яр атланыр,
Бу дерде ким къатланыр?
Меним ахи-зарымдан
Авалар булутланыр.

VI

МАНЕЛЕР, ЧЫНЪЛАР

Багъчасарай

Мында Багъчасарай, Коккозь, Буюк Озенбаш ве Керменчик киби ерлерде айтылгъан мане ве чынъларны айрыджа берювимизден макъсат, оларнынъ топлангъан вакъытлары белли олгъанындан, язылып алынгъан тиллери там сакъланылгъанындан себеп, тильни ишлев ичюн конкрет материал оларакъ кетирильди (Бу материаллар 1928 сенелери топлангъандыр)

А, богъдайым, богъдайым,
Гедже-кундюз севдайым;
Аладжакъ олсанъ, ал бени,
Алмасанъ, унутайым.

Ал гулюм, омюрим беним,
Къалмады сабрым беним;
Ярем кезен ерлере,
Къазылсын къабрим беним.

Акъшамлар вакъты кечти,
Бир гузель вакъты кечти.
Башымдан акълымы алып,
Юрегим якъты кечти.

Аймысынъ, арзумысынъ?
Алтындан курсюмисинъ?
Дюн гедже догъды бир ай,
Сен онынъ ярсымысынъ?

Ай догъар сини киби,
Салланыр сельби киби,
Шинди келир къокъусы,
Эрзурумнынъ гули киби.

Ай догъар, ай ашыгъы,
Конь догъар кунь ашыгъы,
Ниерлерде кезекен,
Малемизинъ ярашыгъы.

Къапым огинде сармашыкъ,
Олдым дердинъе ашыкъ,
Софра башында хатриме,
Кельсенъ — тюше элимден къашыкъ.

Ах идерим, анълатамам,
Дердим чокътыр, билинмез.
Юрегимде атеш яна,
Усти япыкъ корюнмез.

Ал бурюмчик дегерми?
Пулын сайдым юз йигирми,
Шу къаршыда дуран дюльбер,
Аджеп меним дегильми?

Бир далда эки кираз,
Бири ал, бири беяз,
Бу не къадар джильве наз,
Шу дюльбери банъа яз.

Багъчаларда гуль вармы?
Гуль тюбинде сув вармы?
Бир геджечик мусафирим,
Эвинъизде ер вармы?

Байлаямам бу яйы,
Ичирамам бу джайи,
Севдалыкъ башыма кечти,
Кечирамам беш айы.

Багъа вардым юзюме,
Чубукъ урды козиме,
Адынъа къурбан олайым,
Не дарылдынъ сёзиме?

Гиден геми олырмы?
Искеледе дурырмы?
Сенинъ иле корюшмек,
Аджеп къысмет олырмы?

Гогерджин аттым, урмады,
Къаны сельдай акъмады.
Кучюджиктен бир яр севдим,
О да банъа бакъмады.

Гуль ислаттым тас иле,
Яры севдим наз иле.
Мени ярдан айыран,
Омюри кечсин яш иле.

Элимде манерья сандыкъ,
Биз сизи не олса сандыкъ.
Сизден бу манелер кельген
Сонъ ёллара ревам олдыкъ.

Ирафда алтын сини,
Джандан севдим бен сени.
Эллер не десе, десин,
Дюньяе вермем сени.

Ираф устинде учь айва,
Оны кимлер къокъласын?
Меним ярем узакъ къалды,
Оны кимлер ёкъласын?

Кетен кольмек къыярлар,
Эр не этсек — дуярлар.
Экимиз де бир бойда,
Бизе никях къыярлар.

Кетен кольмек дизинъден,
Кель опейим козинъден.
Бир опьтирсенъ козинъден,
Ич чыкъамам сёзинъден.

Кетен кольмек коклеме,
Инджеджиктен буклеме.
Бенден санъа файда ёкъ,
Пенджереде беклеме.

Кок гогерджин олса эдим,
Тюшмез эдим авадан,
Бир бахытлы къыз олсам,
Догъмаз эдим анадан.

Кокте йылдыз юз алтмыш,
Къашларынъ къалем чатмыш.
Джумле алеми топракътан,
Сени нурдан яратмыш.

Мен де бу ернинъ сазыйым,
Акъ шерфенинъ къызыйым,
Чобанларгъа ляйыкъ дугюль,
Сохталарнынъ назыйым.

Мен эзелин[1] окъурым,
Ыбиршим, чираз токъурым.
Сен киби гузели,
Гуль ерине къокъурым.

Сия урба киерсинъ,
Эр кунь манъа келирсинъ.
Мен сени севдигими,
Козьлеримден билирсинъ.

[1] Эзелин — гъазельден алынгъан, гъазель исе укюмет адамларыны ве иляхлерге багъышланып агъыр, агъыр йырлангъан йырлардыр.

Сув акъар, кенар гидер,
Юрегим янар гидер.
Узакътан келен мусафир,
Бир гедже къонар гидер.

Сув акъар акъма иле,
Не олыр бакъма иле.
Чиркинлер гузель олмаз,
Чокъ алтын такъма иле.

Сия кийсем соз олыр,
Беяз кийсем — сёз олыр.
Ал ешиллер киелим,
Мурадымыз тез олыр.

Сия сачынъ боянмаз,
Яреме варсам, инанмаз.
Ярем эллер къуджагъында,
Бунъа джанлар даянмаз.

Сув акъаюр-акъаюр,
Къыз къапыдан бакъаюр,
Къыз менимле къонушаджакъ,
Бабасындан къоркъаюр.

Сув акъар гуль тюбинден,
Ичильмез копюгинден.
Дюнья толу дюльбер олса,
Айрылмам севдигимден.

Сув акъар сюнбюль киби,
Салланыр сельби киби.
Козьлеримден къанлы яшлар,
Эр кунь акъар сель киби.

Сохта бакъар дерсини,
Киер Нафе фесини,
Сохта деген миллетин,
Берсин молла къысметин.

Сия пошу, ал этмез,
Бир уджы яреме етмез.
Яреме бир сёзим вар,
Айтмагъа базнам отьмез.

Сув устинде сарайым,
Сени кимден сорайым.
Сенден кельген селямны,
Кефиниме сарайым.

Сия пошум букерим,
Букерим де сёкерим.
Эллер меним ярем алгъан,
Асретлигин чекерим.

Фесильген сачтым дивара,
Келип-кечкен сувара.
Сав ола, эсен ола,
Корюширмиз бир кунь ола.

Халы тиктим беязлы,
Этме джаным бу назны.
Севдалыкъле кечирдим,
Бир къыш иле, алты ай язы.

Шу дагълар — улу дагълар,
Чешмеси сувсыз дагълар.
Мында бир гъарип ольмиш,
Онъа да кимлер агълар?

Шу дагълар думан олса,
Элимде ильман олса,
Сен мени агълатмаз эдинъ,
Гонълинъде иман олса.

Шефтали агъачлары,
Тюрлю чичек башлары.
Къурулы яе бенъзер,
Меним ярем къашлары.

Оле чубукъ, оле таш,
Къанда къалды йигит яш?
Эвде дегиль, чёльдедир.
Йине гонъюль мендедир.

Учь къаранфиль, бир бубер,
Селям олсын санъа, дюльбер.
Бу селямны бегенсенъ,
Къаршылыгъын яз джибер.

Къаршыдан корьдим сени,
Ал гулюм сандым сени.
Къокъламая къыймадым,
Эллере вердим сени.

Къаранфиль яна ятмыш,
Чевреси гоньдже тутмыш.
Бен сени севдигим ичюн,
Анасы сакъчы тутмыш.

Къуш дегилим, учамам,
Къапынъдан гечамам.
Эллер не десе — десин,
Бен сени вазгечамам.

Учып къанатын къырмакъ,
Кельмесин къушлар башына.
Нышан вирип йигит ольмек,
Кельмесин къызлар башына.

Къаршы къая гечамам,
Къанатым ёкъ, учамам.
Бу севдалыкъ ильк севдалыкъ,
Мен бундан вазгечамам.

Къая тюби тюз гидер,
Индже белли къыз гидер.
Къыз ёлын шашырмыш,
Мутлакъа бизе гидер.

Къаядан энер эдим,
Чагъырсанъ дёнер эдим.
Дердинъден кирт олдым,
Уфюрсенъ — янар эдим.

Къапым огюнде сармашыкъ,
Олдым дердинъе ашыкъ.
Софра башында хатриме кельсенъ,
Тюшер элимден къашыкъ.

Къаядан энмез эдим,
Гъам, эфкяр бильмез эдим.
Гъам, эфкяр бильсейдим,
Атештен кольмек киймездим.

Къая къаягъа бакъар,
Къаядан селлер акъар.
Десте перчем тургъанда,
Сакъаллыгъа ким бакъар.

Къая дибинде йылан,
Къашларынъ къурулмыш диван.
Мени сенден айыранда,
Не дин булсын, не иман.

Къаранфилим фильяре,
Вар гит эллере яре.
Сенден манъа яр олмайджакъ,
Кульме юзиме, баре.

Гъамлыдыр юзим, кульмез,
Алымдан кимсе більмез.
Джигерлерим парча-парча,
Омюрим битер, кимсе більмез.

Чынълар

Ал къадифе джибердим, киермисинъ?
Агъамдан къуда джибердим, келирмисинъ?

Ал къадифе олмаса, морысы олыр,
Сенинъ агъанъ олмаса, башкъасы олыр.

Биз бир четте багъча эдик, маальсиз пиштик,
Айырылмаз къозу эдик, айры дюштик.

Базарларда сатылгъан топ-топ явлыкъ,
Мен эвимни ясаттым, санъа савлыкъ.
Ягъмур ягъар, къар ягъар буберликке,
Сизинъ киби бармы экен дюльберликке?

Кокте йылдыз пек сийрек, ай тёгерек,
Тийменъ меним яреме, озюме керек.

Мезарлыкъта къой бакътым, ызым къалды,
Шу маалледе бир къызгъа козим къалды.

VII

МАНЕЛЕР, ЧЫНЪЛАР

Коккозь

Ай догъар айистандан,
Кунь догъар кунистандан.
Беним джаным къарпуз истер,
Назлы яр бостанындан.

Ай догъар, ашмакъ истер,
Кунь догъар къавушмакъ истер.
Беним диване гонъюлим
Яр иле къавушмакъ истер.

Ал чубукъ бойдан артар,
Къашлеринъ къалем тартар.
Беним ярем козьчиклери,
Джумле алемни якъар.

Ай догъар аян-беян,
Ёла чыкътым бен яян.
Беним киби вармекен,
Яр севип, марум къалан?

Багъа вардым юзюме,
Яр корюнди козюме.
Адынъа къурбан олайым,
Не дарылдынъ сёзюме?

Багъа вардым юзюм ёкъ,
Минареде мазин ёкъ.
Яштан берли сени севдим,
Башкъасында козим ёкъ.

Гиделим аян-аян,
Дюштим мен ёла яян.
Ичиме атеш дюшти,
Даян, юрегим, даян.

Дамдан-дама гезерим,
Алтын алма тизерим.
Ондай эткен йигитлерни,
Падвор иле эзерим.

Дам устинде бир гузель,
Дам этрафында гезер.
Элимде бир десте гуль,
Генди гулинден гузель.

Ёл четинде сарайым,
Сени кимден сорайым?
Сенден кельген селямы,
Кефиниме сарайым.

Йыбрыкъ алдым элиме,
Кемер сардым белиме.
Халкъ не десе, не десин,
Мурадым алдым элиме.

Отурып язы яздым,
Берберинъ тахтасына.
Бени ярдан айыран,
Етишмесин афтасына.

Портакъалны оярлар,
Ичине нане къоярлар.
Ай ярыгъа[1] кельме, ярем,
Орталыкътан джоярлар.

Сув устинде далым ёкъ,
Дюнья долу малым ёкъ.
Эллер не десе, десин,
Айрыладжакъ алым ёкъ.

Озен кечтим, сув кечтим,
Байыр чыкътым, болдурдым.
Яштан берли севда эдим,
Гуль чырайым солдурдым.

Къаве къойдым тандыра,
Къудреттен къаврула.
Беним ярем перчеми,
Юксеклерден саврула.

Къальбим къайгъылы олды,
Юрегим къангъа толды.
Экимизнинъ алымыз,
Лейла Меджнундай олды.

Къапымыз огинде фесильген,
Еписи йипке тизильген.
Алыр эдим мен сени,
Эллере сёзинъ кесильген.

[1] Ярыгъа — ярыкъта.

Къаядан энер эдим,
Чагъырсанъ — дёнер эдим.
Ифрет олдым дертинъден,
Уфюрсенъ — сёнер эдим.

Къаранфилим, шекерим,
Чёльде сабан сюрерим.
Ярем анда, мен — мында,
Асретлигин чекерим.

Чынълар

Акъ антеринъ ким пичти ешиль бешке?
Аптеси кетсе, къардашы етер ишке.

Акъ кягъытнынъ устинде беяз бетинъ,
Къадее къойып ичейим къияфетинъ.

Айланайым дер эдим, алдымда къыр бар,
Мен айланып кельгендже, сени алырлар.

Аттым, урдым айваным, гъозгъадым талман,
Сёйлечи, ярем, сёйлечи, сёзинъден зарман.

Алейкум селям, ах, лялем, хош кельдинъ, гулим,
Сагъа яман айтмагъа бармай тилим.

Ай акъшамдан тува экен, кунь сабадан,
Эки якълап яр севдим, къайсы абадан?

Ах, дегенде, яш юрек тек ярылмай,
Джан сюйгенден файда ёкъ, тен сарылмай.

Бир кисечик мыкъладым ал чугъадан,
Йигит олсанъ, чыкъ та бакъ къарчыгъадан.

Фесильген эктим къорагъа къокъламагъа,
Алторы атым сав болсын ёкъламагъа.

Бир орькенде беш къавын бакъар битин,
Ичимде меним от джана, чыкъмай тютюн.

Язсам, сызсам, мор бассам, джиберсем етмез,
Къаранфиль козь, къайтан къаш
къалиптен кетмез.

Ярым окъкъа эт алдым, астым ыскъа,
Он эки муче пек арув, сачынъ къыскъа.

Юкълайсынъмы, явсынъмы,
яв болсанъ — турчы,
Чыкъ къаршыма акъыз, ай, талпындырджы.

Кой сыртында уйим бар, толалы тандыр,
Тюнъюльгенде унуткъандай, тувулмандыр.

Кой алдында чагъала сувгъа дала,
Шу бир койде бир къыз бар, акълым ала.

Мавы шалий антерим, ал явлыгъым,
Ятып, турып истерим джан савлыгъым.

Мен корьгенде чипчейдинъ, болдынъ ферик,
Эки бетинъ нар алма, пишкен эрик.

Мына селям алейкум, гедженъиз хайыр,
Иште, дёрт козь барабар сюйгенинъ айыр.

Он эки тюрлю орьнек бар ал явлукъта,
Ойнайыкъ та кулейик, джан савлыкъта.

Селям берип, сёз айтып кельдик сизге,
Алейкум селям, къош кельдинъ,
дейсизми бизге.

Савлыкъман бар, селям эт кенди озине,
Богъурдакъан оламан эль сёзине.

Сен бир барин йылдызсынъ, бакътыма тувгъан,
Козин джумгъан таш джутар, белин бувгъан.

Отралмадым чонпарнынъ ал тарысын,
Ой, сюемен къызларынъ акъ сарысын.

Тилинген отьмек бирикмез, кеткен кельмез,
Болгъан малынъ сарф этсенъ, бири одельмез.

Чайкъа антеринъ салыкъын эт, тен солмасын,
Аз да болса — зевкъ сюрдик, унутулмасын.

Чынъ дегенинъ недир о, келиштирсенъ,
Чынъдан чекмен ясарман, эриштирсенъ.

Чынъ дегенинъ недир о, беш-он такъмакъ,
Анджакъ меним мырадым — сени якъмакъ.

Чынълап чынъджы тугюльмен,
чынълайджакъман,
Танъ ачылмай, кунь тувмай къайтмайджакъман.

Джай къанатынъ, салкъын эт, тен солмасын,
Коп ойнадыкъ, коп кульдик, унутулмасын.

Джума куни джув сачынъ, арув телле,
Сырткъы къапынъ шик этсе, мени белле.

Джигит сыны джелькеден, къыз манълайдан,
Барем бахтым олгъайды алтындайдан.

Къаравлап джурьдим мен сенинъ къаралдынъны,
Душманларгъа алдырмам бир малынъны.

VIII

МАНЕЛЕР, ЧЫНЪЛАР

Буюк Озенбаш

Аягъынъда емени,
Емение сар мени.
Эки яр бир севильмез,
Я оны сев, я бени.

Ал шалым, мор шалым,
Дюньяде къавушалым.
Хыдырлезге къалдырма,
Бер нышанлыгъым.

Ай догъар чини-чини,
Оперим агъзынъ ичини,
Нерелерде гезерсинъ,
Яныкълынынъ гогерджини.

Гуль сачтым экин-экин,
Алдырдым элимдекин,
Эр келен алымны сорай,
Бильмейлер къальбимдекин.

Гидише гидиш олайым,
Пальтонъа пеш олайым.
Къалем туткъан элинъе,
Джильвели къуш олайым.

Юксеклерден бакъарсынъ,
Чифте гуллер такъарсынъ,
Санки меним дердим ёкътыр,
Сен де бени якъарсынъ.

Юксеклерден бакъ бени,
Бегенсенъ, сен ал бени.
Бегенмесенъ сен бени
Юмурджакъ якъсын сени.

Юксек ерде джамиси,
Ешильдир минареси.
Бир къыз бир йигитни севсе,
Ич булунмазмы чареси?

Эки къарын ягъым бар,
Бири битсе, бири бар,
Эки назлы ярем бар,
Бири китсе, бири бар.

Инджир япрагъы ешиль,
Тюбине къаве пишир.
Эр къавени ичтикте,
Бени акълынъа дюшир.

Кетеним бар таракъта,
Достларым бар иракъта.
Бир мектюпчик язар эдим,
Келирмекен бу афта?

Миндим вишне далына,
Будакълары салына.
Бен яреми вирмезим,
Бутюн дюнья малына.

Раф устюнде къутулар,
Бени душман туттылар.
Бени душман туткъан сонъ,
Бизлери унуттылар.

Чыкътым яйля тюзине,
Бакътым суйын козине,
Бакъа-бакъа доямадын,
Сенинъ мавы козинъе.

Къаршыдан корьдим сени,
Ал гулим сандым сени.
Къокъламая къыймаз эдим,
Эллере вердим сени.

Къаранфилим бундамы,
Къош кельдинъиз одама.
Джанымы фида идерим,
Сизнинъ киби адама.

Къапымызнынъ оги дере-тепе,
Ягъмур ягъар сепе-сепе,
Къулагъынъа алтын купе,
Салланырлар опе-опе.

Къаранфилим къарарсын,
Десте перчем тарарсынъ.

Не буюксинъ, не кучюк,
Тамам банъа къарарсынъ.

Къаядан энъишелим,
Къушларнен дёгюшелим,
Ач къапыйы кирейим,
Яремле корюшелим.

Къаядан эндим атлы,
Явлыгъым толу татлы.
Достларынъ келир деселер,
Ёлларым беш юзь атлы.

Къаядан эндим тюзе,
Сув ёлладым негизе.
Селям сёйлейинъ яреме,
Къалмасын кельмий бизе.

Къаршыда яр атланыр,
Бу дерде ким къатланыр?
Беним ах-и зарымдан,
Авалар булутланыр.

Къаранфиль ашланырмы,
Тюбине ташланырмы?
Эки йыллыкъ севгилим
Эллерге багъышланырмы?

Чынълар[1]

Ал, алайым, алайым, алланайым,
Ал гуль олып юрдынъа салланайым.

Байладыгъым сары шал, кийдигим ал,
Эпте бойле юрерим, бегенсенъ — ал.

Белиме къушакъ байладым, чевреси бурма,
Арамыза козь атып, бойнымы урма.

Белиме къушакъ байладым, чевреси ише
Ойнагъаным, кульгеним акълыма тюше.

Йипек пошу сандыгъа не алмайсынъ элинъе,
Йипек олып сарылайым индже, назик белинъе.

Койден чыкъсам аягъым сизге тарта,
Неден бильмем муабетлик кунь куньден арта.

Пенджереминъ первазы мыкъланаджакъ,
Сени корьген къызчыкълар сукъланаджакъ.

Пенджеренънинъ первазы беш корейим,
Бен анамы сагъынсам, дюш корейим.

---

[1] Мына бойле этип, чёль тарафындан чынъ чешитлери Озенбаш ве Коккозь киби дигер койлерде яшамакътадыр. Лякин биз оларнынъ нумюнелерини шимдилик бермедик.

Бу кетирдигимиз чынълар чёльдеки киби джыйында, тойда чынъланылмай, текъ халкъ арасында агъыздан агъызгъа айтылып юрьмектедирлер.

IX

МАНЕЛЕР

Керменчик

Агъларым, агълар киби,
Дертим вар дагълар киби.
Сени бенден айырдылар,
Урды яшынлар киби.

Багъа сачтым уськюли,
Чечек ачар гульгюли.
Беним яреми сорасанъ,
Шу малленинъ бульбули.

Багъа вардым юзюме,
Чубукъ урды козюме.
Анечигим, не айттым,
Не дарылдынъ сёзюме?

Бир гузеле гонъюль вирип,
Гендинъи къурбан эйлеме.
Эр корьдигинъи дост санып,
Гизли сыры сёйлеме.

Дерелер шума-шума,
Нелер кельди башыма,
Даа нелер келеджектир,
Шу белялы башыма.

Дерелерин салкъыны,
Сия юзюм салкъымы.
Он секиз яшына бир яшчыкъ,
Алды меним акълымы.

Дагъда ельтир ярмасы,
Ешиль сарыкъ сармасы.
Опеджек олдым — дишледим,
Айгиди талап дюньясы.

Дегирменлер винтлидир,
Яр севенлер — дертлидир.
Северджек олсанъ, эсмери сев,
Сарыдан мераметлидир.

Ягъмур ягъар ерлере,
Сени де вермем эллере.
Сени версем эллере,
Насыл кирерим ерлере?

Юксек-юксек эв яптым,
Чыкътым устюне бакътым.
Ярем келеджек деселер,
Чюфте лампалар якътым.

Юксек сельби япрагъы,
Къумба ерин топрагъы.
Къыз аладжакъ йигитнинъ,
Эгри турар къалпагъы.

Ёл янында эвимиз,
Истедигими веринъиз.
Истедигими вермесенъиз,
Атеш олыр эвинъиз.

Геми келир Батумдан,
Гидер дагънынъ артындан.
Акъыз, сени аладжагъым,
Ананъы[1] ятагъындан.

Элиме[2] къавал чаларым,
Иненен къую къазарым.
Коюмизден мектюпни,
Дёрт козь иле бакъарым.

Къая-къая энъиши
Къапым тулукъ емиши.
Тул кишиге варан къызын,
Эр кунь къавгъадыр иши.

Къаршыда алмалыкълар,
Сувда ойнар балыкълар.
Не бойле яныкъ корьдим,
Не де бойле айрылыкълар.

Къара чечек огинде,
Ёкътыр ялан сёзинде.
Эки айдыр корьмедим,
Яш къалмады козимде.

Къаранфилим суя далды,
Сен бенимсинъ, бен — сенинъ.

---

[1] Ананъы — ананънынъ.
[2] Элиме — элимде.

Эки къашым арасында,
Бир данесинъ, сен беним.

Къара чорап кеселер,
Акъшам бизе кельселер,
Бен санъа чокъ вардым,
Сенинъ козьлеринъ корьсюнлер.

Къая тюбюнде шимшер,
Бар къавенъи анда пишир.
Эгилип къашыкъны алгъанда,
Мени акълынъа дюшир.

Джыйынтыкътаки базы бир сёзлернинъ айры шивелерде айтылышлары ве эдебий тильде къулланышы ве язылышлары бирдир.

Бойле сёзлер джыйынтыкънынъ бир чокъ ерлеринде текрарланырлар, оларнынъ базыларыны алдыкъ, текрарламадыкъ.

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
50	болсын	олсун
54	сюе	севе
54	сагъа	санъа
51	джурек	юрек
50	джарыла	ярыла
170	дийим	дейим
50	джерде	ерде
50	джол	ёл
51	джансам	янсам
51	айланаман	айланам
51	тюшемен	тюшем
51	джетеджек	етеджек
68	тывылдыр	дегильдир

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
132	куньтувмай	кунь догъмай
142	джаткъан	яткъан
190	джигит	йигит
52	джавын	явын (ягъмур)
52	джавса	явса (ягъса)
52	джымшар	йымшар
53	туймай	дуймай
54	сыйыр	сыгъыр
96	тептиш	тефтиш
54	джанаша кой	янаша кой
54	джат халкъ	ят халкъ
55	джалдай	ялдай
55	бийизлы	бейизлы
55	джашлыкъ	яшлыкъ
56	магъа	манъа
56	джокъ	ёкъ
59	токъуз	докъуз
59	джип	йип

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
59	тилийлер	тилейлер
59	джагъарман	ягъарым
60	биревге	кимсеге
77	дивер	дивар
108	тирмен	дегирмен
62	джапкъан	япкъан
62	чачынъны	сачынъны
62	джалдат	ялдат
63	джавлыкъ	явлыкъ
63	пий болып	пей олып
63	джангъыз	ялынъыз
63	джалангъайлакъ	ялын аякъ
64	унтылмасын	унутылмасын
65	джашап	яшап
66	пес	фес
67	къапес	къафес
67	пильджан	фильджан
67	нишлий	не ишлей

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
67	когерчинге	когерджинге (зем. гогерджин)
68	джанаша къабир	янаша къабир
69	чельбет	ель бет
70	мусапир	мусафир
70	тынълай	динълей
88	салчы	салджы
71	чыракълап	йыракълап
71	шептали	шефтали
71	йыкъым кельмей	юкъум кельмей
110	джеккеним	еккеним
72	джемиш	емиш
72	топыракъ джап	топракъ яп
73	дептер	дефтер
73	та пек джашман	даа пек яшым
73	пийдан	фидан
74	джыгъылдым	йыкъылдым
74	боман	бунынънен

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
74	джаныкълыман	яныкълым
74	къакъкъаман	къакъкъаным
75	нарман	нарым
75	къыймылдарман	къыймылдарым
75	армыт	армут
78	джагъып	якъып
78	агъып	акъып
78	бульдюр ише	буллюр шише
78	кейип	кейф
54	сыйырчыкъ	сыгъырчыкъ
88	тызакъ	тузакъ
58	ызакъ	узакъ
83	джулкъып	юлкъып
84	кечмий	кечмей
84	ичмий	ичмей
77	лапы	лафы
63	ынытмайджакъман	унутмайджагъым
86	джылан	йылан

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
87	былай	бойле
91	Капказ	Кавказ
64	джарашыкъ	ярашыкъ
88	къадипе	къадифе
58	байгъуш	байкъуш
47	оксиз	оксюз
85	шайтип	шай этип
100	джашлар	яшлар
105	бызлар	бузлар
26	ичим джалын	ичим ялын
103	бахтыма тувгъан	бахтыма догъгъан
22	бермий	бермей
108	джетмий	етмей
108	джарасы	ярасы
109	дурна	турна
110	телленийим	телленейим
86	эгленийим	эгленейим
110	джеккеним — тюе	еккеним деве

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
51	диймен	дейим
86	отьмийджек	отьмейджек
55	пасма	басма
115	тёзгендай	тёзгендай
58	пайда	файда
118	отызда тывар	отузда догъар
119	къокъый	къокъуй
112	джырлайым	йырлайым
123	деренде	теренде
126	я перуште	я фериште
131	хаптада	афтада
142	джымыртадыр	йымыртадыр
39	вер банъа	бер манъа
21	бен	мен
146	дилинъизден	тилинъизден
146	киме	кимге
146	бурадан	бу ерден, мындан
146	айрылан	айырылгъан

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
147	къадее	къадеге
148	тель-тель олмыш	тель-тель олгъан
149	асмая	асмагъа
150	долудыр	толудыр
150	багъа вардым	багъгъа бардым
150	гуль сарылмыш	гуль сарылгъан
150	чекене	чеккенге
150	дюштим ёла	тюштим ёлгъа
151	гуллер ачмыш	гуллер ачкъан
151	даянмышым	даянгъаным
151	язылмышым	язылгъаным
151	дамдан-дама	дамдан-дамгъа
10	бунда	мында
151	доярым	тоярым
152	ёллара	ёлларгъа
153	дертлийим	дертлим
153	дерелийим	дерелим
154	ярем буралы	ярем бу ерли

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
154	тахталара	тахталаргъа
154	багъчалара	багъчаларгъа
154	хафталара	афталаргъа
155	бен вармам урая	мен бармам о ерге, анда
155	йигите	йигитке
155	дюшюр	тюшир
156	ёла	ёлгъа
157	тёшеклере ят	тёшеклерге ят
157	гиден яр	кеткен яр
157	огретен вар	огреткен бар
157	агъламая	агъламагъа
158	къойдым таса	къойдым чанакъкъа
159	сув акъаюр-акъаюр	сув акъа-акъа
159	юрегимни якъаюр	юрегимни якъа
159	яне-яне	яна-яна
160	джумле алеме	джумле алемге
160	язан	язгъан

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
160	ярдан айыранынъ	ярдан айыргъаннынъ
161	юксеклере	юксеклерге
161	долу гульдюр	толу гульдир
161	куньдюр	куньдир
161	кучюндейим	кучюндем
162	дышары	тышары
162	дилейим	тилейим
164	дослукъ	достлукъ
169	диби	тюбю
152	корен	корьген
166	бени де севен ярем вар	меним де севген ярем бар
24	анеси	анасы
167	дюшсенъ	тюшсенъ
167	дурсын	турсын
168	эльма дишледим	алма тишледим
168	олени	ольгенни
169	къоджая	къоджагъа

Саифе	Шиведе	Эдебий тильде
169	варынджа	баргъандже
170	анечигим	аначыгъым
173	шинди келир	шимди келир
174	яйы	яйны
174	юзюме	юзюмге
157	ыраф	раф
175	дизинъден	тизинъден
177	киелим	киейик
179	гъарип ольмиш	гъарип ольген
180	гечамам	кечамам
184	къарпуз	къарпыз

МУНДЕРИДЖЕ

Муаррирден бир къач сёз *(З. Бекирова)* 3
Чынъ ве манелер джыйынтыгъы
(Н.К. Дмитриев)..............................5
Тертип этиджиден бир-къач сёз....................8
Чынъ ве манелеримиз акъкъында
(К. Джаманакълы).............................11
I Джыйынларда, тойларда чынълана кельген умумий чынълар *(1924—25 сенелеринде Кезлев, Джанкой районларындан топлангъан материаллар)*.......................49
II Бир къыз джыйынында чынълангъан умумий чынълар *(1923 сенеси Акъшейх районы джаманакъ коюнде бир къыз джыйынындан язылып алынды)* 97
III Къызнен яшнынъ бир-бирлерине *къаршы-къаршыгъа келип чынълагъан чынълавларындан (1924—25 сенелеринде Кезлев, Джанкой районларындан топланылгъан материаллардан)*.............135
IV Тапмаджалы чынълардан бир вариант *(1925—26 сенелерде Кезлев, Джанкой районларындан топланылгъан чынълардан)* 141

V Манелер *(1924—25 сенелеринде Ялта, Алушта ве Балыкълава районларындан топланылгъан материаллар)*..................145
VI Манелер, чынълар *(Багъчасарай)*...........171
VII Манелер, чынълар *(Коккозь)*................183
VIII Манелер, чынълар *(Буюк Озенбаш)*.....191
IX Манелер *(Керменчик)*............................197

Литературно-художественное издание

БЕСЕДНЫЕ ПЕСНИ И ЧАСТУШКИ

Составитель **Джаманаклы** Керим

Редактор *Зера Бекирова*

Оператор *Э.Р. Аджалимова*

Подписано в печать 23.11.2015 г. Формат 70х90$^{1}/_{32}$.
Гарнитура «Peterburg». Усл. печ. л. 7,83.
Учёт.-изд. л. 3,71. Объём печ. л. 6,75.
Тираж 500 экз. Заказ № ???.

ГАУ РК «Медиацентр им. И. Гаспринского»
295048, Республика Крым,
г. Симферополь, ул. Трубаченко, 23-а
E-mail: mediacenter2015@mail.ru
ОГРН 1159102113455

Отпечатано в типографии ООО «Ариал»
295006, Республика Крым,
г. Симферополь, б. Ленина, 5 /7

Эдебий-бедий нешир

ЧЫНЪЛАР ВЕ МАНЕЛЕР

Тертип эткен **Джаманакълы** Керим

Муаррир *Зера Бекирова*

Оператор *Э.Р. Аджалимова*

Басмагъа 23.11.2015 с. рухсет этильди. Бичими 70х90$^{1}/_{32}$.
«Peterburg» гарнитурасы. Шартлы б. т. 7,83.
Нешрият-эсап т. 3,71. Колеми 6,75 б. т.
Джеми 500 нусха. Сымарыш № ???.

КъДжДММ «И. Гаспринский адына медиамеркез»
295048, Къырым Джумхуриети,
Симферополь ш., Трубаченко с., 23-а
E-mail: mediacenter2015@mail.ru
ОГРН 1159102113455

ООО «Ариал» матбаа меркезинде басылгъан
295006, Къырым Джумхуриети,
Симферополь ш., Ленин дж., 5 /7

ЧЫНЪЛАР
ВЕ
МАНЕЛЕР